

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

MÂVERDÎ VE İBN TEYMIYYE’NİN DEVLET YÖNETİM
ANLAYIŞI
(EL-AHKÂMU’S-SULTANİYYE VE ES-SİYASETÜ’Ş-ŞER’İYYE
ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS)

Zeynep ŞAHİN

BURSA – 2020

T.C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

MÂVERDÎ VE İBN TEYMIYYE’NİN DEVLET YÖNETİM
ANLAYIŞI
(EL-AHKÂMU’S-SULTANİYYE VE ES-SİYASETÜ’Ş-ŞER’İYYE
ÖRNEĞİ)

(YÜKSEK LİSANS)

Zeynep ŞAHİN

Danışman:

Prof. Dr. Ali KAYA

BURSA – 2020

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı, İslâm Hukuku Bilim Dalı'nda, 701523073 numaralı Zeynep Şahin'in hazırladığı "Mâverdî Ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (El-Ahkâmu's-Sultaniyye Ve Es-Siyasetü's-Şer'iyye Örneği)" konulu Yüksek Lisans çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 31.../04.../2020 günü 10:30... - 11:30... saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın

tezinin/çalışmasını.....(başarılı/başarısız)olduğuna.....
... (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye

Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı

Prof. Dr. Ali KAYA

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Recep CİCİ

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Abdurrahim KOZALI

Bursa Uludağ Üniversitesi

Tarih

.../.../2020

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 09/01/2020

Tez Başlığı / Konusu: Mâverdi ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (*El-Ahkâmu's-Sultaniyye Ve Es-Siyasetü's-Ser'iyye* Örneği)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 77 sayfalık kısmına ilişkin, 09/01/2020 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından (Turnitin)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %14'dür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı: Zeynep ŞAHİN
Öğrenci No: 701523073
Anabilim Dalı: Temel İslâm Bilimleri
Programı: Yüksek Lisans
Statüsü: Y.Lisans Doktora

1 / 2020
İmza
Zeynep ŞAHİN

Danışman
Prof. Dr. Ali KAYA

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin Devlet Yönetim Anlayışı (El-Ahkâmu's-Sultaniyye Ve Es-Siyasetü's-Şer'iyye Örneği)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

31/01/2020

imza

Adı Soyadı: Zeynep Şahin

Öğrenci No: 701523073

Anabilim Dalı: Temel İslâmi Bilimler

Programı: Yüksek Lisans

Statüsü: Yüksek Lisans Doktora

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı	: Zeynep ŞAHİN
Üniversite	: Uludağ Üniversitesi
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	: Temel İslâm Bilimleri
Bilim Dalı	: İslâm Hukuku
Tezin Niteliği	: Yüksek Lisans Tezi
Sayfa Sayısı	: xiv+82
Mezuniyet Tarihi	:
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Ali KAYA

MÂVERDÎ VE İBN TEYMIYYE'NİN DEVLET YÖNETİM ANLAYIŞI (*EL-AHKÂMU'S-SULTANIYYE* VE *ES-SİYASETÜ'Ş-ŞER'İYYE* ÖRNEĞİ)

Mâverdî'nin *el-Âhkâmu's-Sultaniyye* ve İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü'ş-Şeriyye* eserlerinde müelliflerin devlet yönetim anlayışı üzerine ele aldığı konular karşılaştırmalı analiz metoduyla incelenmiştir. Bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır.

Girişte çalışmamızın amacı, konusu, çalışma sürecinde izlenen yöntem ve bu çalışmaya kaynaklık eden başlıca eserler ve diğer tüm yardımcı kaynaklar tanıtılmaya çalışılmıştır.

Birinci bölümde fıkıh literatüründe Ahkâm-ı Sultaniyye geleneğinin ortaya çıkışı ve geçmişten günümüze bu alanda telif edilmiş klasik ve modern çalışmalara örnekler verilmiştir. Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin eserlerinin de bu gelenekteki yerlerinin önemi belirtilmeye çalışılmıştır. Eserleri kaleme aldıkları dönemin siyasi ve ictimaî durumu, müelliflerin hayatları ve telif ettikleri diğer eserler tanıtılmış özellikle söz konusu eserleri yazma amaçları yine bu bölümde ele alınmıştır.

İkinci bölümde çalışmamızın ana konusu olan iki eserin ortak ve farklı konuları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Karşılaştırma yapılırken konu çeşitliliği ve eser hacmi daha fazla olan Mâverdî' nin eseri temel alınmıştır. Konuların eser içindeki düzeni de onun ele aldığı biçimde verilmiş fakat bazı bölümler konu bütünlüğünü bozmamak adına İbn Teymiyye' nin tercih ettiği şekilde de başlıklandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler;

Devlet, Yönetim, Siyaset Felsefesi, Devlet Başkanlığı, İmamet, Mâverdî, İbn Teymiyye, el-Ahkâmu's-Sultaniyye, es-Siyasetü'ş-Şer'iyye

ABSTRACT

Name and surname : Zeynep ŞAHİN
University : Uludag University
Institution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Islamic Law
Degree Awarded : Master
Page Number : xiv+82
Degree Date :
Supervisor : Prof. Dr. Ali KAYA

THE STATE ADMINISTRATION UNDERSTANDING OF MÂVERDÎ AND İBN TAYMİYYAH (*EL-AHKÂMU'S-SULTANİYYE VE ES-SİYASETÜ'Ş-ŞER'İYYE* EXAMPLE)

In this study, subjects in the Works of Mâverdî's *el-Âhkamu's-Sultaniyye* and Ibn Taymiyya's *es-Siyasetü'ş-Şeriyye* on the understanding of state governance were examined in comparative analysis method.

In the introduction, the aim of our study, the subject, the method followed in the study process and the main works that are the source of this study and all other auxiliary resources were tried to be introduced.

In the first chapter, the emergence of Ahkâm-ı Sultaniyye tradition in fiqh literature and examples of classical and modern works in this field from past to present are given. The importance of Mâverdî and İbn Teymiyye's works in this tradition was tried to be emphasized. The political and ictimical situation of the

period in which the works were written, the lives of the authors and the other works they have copyrighted were introduced and the purposes of writing the works in question were also discussed in the chapter.

In the second part, the common and different subjects of the two works, which are the main subjects of our study, are analyzed comparatively. The comparison was based on the work of Mâverdî, whose subject matter diversity and volume of work were higher. The order of the subjects in the work is also given in the way he deals with, but some chapters are titled as preferred by Ibn Taymiyyah in order not to disturb the integrity of the subject.

Key Words

State, Governance, Political Philosophy, Presidency, İmamete, Mâverdî, İbn Taymiyyah, el-Ahkâmu's-Sultaniyye, es-Siyasetü's-Şer'iyye

ÖNSÖZ

İslam siyaset düşüncesini diğer sistemlerden ayıran özelliği onun akla değil vahye dayanan bir sistem olmasıdır. Vahye muhatap olmadan önce Mekke toplumunda kabileciliğin hâkim olduğu, nesilden nesile aktarılan, yazılı olmayan geleneksel bir sistem hüküm sürmekteydi. Vahyin gelmesiyle Kur'ân-ı Kerîm'in muamelat, ceza hukuku, savaş hukukuna dair bazı hükümler getirmesi Hz. Peygamber döneminde de ondan sonraki dönemlerde de bunları toplumda uygulayıp idame ettirecek resmi bir otoriteyi zorunlu kıldı. Böylece temelleri Medine' de atılan ilk İslam devleti Hz. Peygamberin idareciliğiyle kurulmuş oldu. Bundan sonra dinin temel kaynakları ve Peygamberden sonraki Raşit Halifelerin uygulamalarıyla ana hatları belirlenen İslam Siyaseti muhtelif alanlardan da beslenip zenginleşerek ilmi gelenekteki yerini aldı. Tefsir, hadis, kelim, tasavvuf ve İslam felsefesinde siyasi düşünceye kaynaklık edecek pek çok meselenin mevcut olması da bu alana dair bilgilerin derlenip bir araya getirilmesini pratik hayatta da uygulama kolaylığı sağlaması açısından zorunlu kıldı. Böylece Ahkâmü's-Sultâniyye, siyasetname, nasihatname türünden eserler literatüre kazandırılmış oldu.

Son dönemlerde siyaset kavramının modern öncesi dönemdeki akıbeti göz önüne alındığında İslâm medeniyetinin bu kavrama dair kendisine özel bir yaklaşım geliştirip geliştirmediği ile dinin temel kaynaklarının bu kavrama yönelik neler söylediği konuları tartışılabilen meselelerden biri haline geldi. Bu konuda sağlıklı değerlendirmeler yapabilmek için siyaset metinlerinin incelenmesi ve mukayeseli çalışmalara konu edilmesi elzem görünmektedir. Biz de bu sebeple bu alanda yazılmış eserlerin en klasik ve ilklerinden olma özelliğine sahip Mâverdî'nin *el-Âhkâmü's-Sultaniyye* ve İbn Teymiyye'nin *es-Siyasetü's-Şer'iyye* adlı eserlerini mukayese metoduyla inceleyerek bu tartışmalara cevap aramayı, bu zengin birikime farklı bir bakış açısıyla katkıda bulunmayı hedefledik.

Bu bağlamda çalışmamızın giriş bölümünde önce Ahkâmü's-Sultâniyye ve Siyâseti's-Şer'iyye geleneğinin ortaya çıkmasını, terimleşme sürecini ve bu alanda telif edilen meşhur eserleri muhtasar olarak derledik. Sonra müelliflerimizin yaşadıkları dönemin siyasi ve içtimai durumunu ele alarak eserleri nasıl bir ortamda kaleme aldıklarını inceledik, yine müelliflerimizin eğitim hayatları ve aldıkları görevleri, diğer telif ettikleri eserleri de bu bölümde kısaca özetledik. Böylece söz konusu eserlerimizi

mukayese etmeden önce yazıldıkları dönemin tarihi arka planını da yansıtmaya bu şekilde yorumlarımızı daha objektif sunabilmeye gayret ettik.

İkinci ve son bölümümüzde ise *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* ve *es-Siyâseti's-Şer'iyye* eserlerindeki devlet yönetimine taalluk eden; önce ortak olan konuları sonra farklı olan konuları ele alarak mukayese etmeye çalıştık. Konuların sıralamasında eserlerdeki başlıklandırma sırasını dikkate almakla birlikte bazı bölümlerde konu bütünlüğünü sağlayabilmek için bazı başlıkları kendi belirlediğimiz bölümlerin altında inceledik, ancak konuların orijinal eserlerde hangi bölüm ve başlık altında yer aldıklarını da belirttik.

Çalışmamın her aşamasında yardımcı ve destek olan danışman hocam Prof. Dr. Recep CİCİ'ye, tez konumu belirlememde ufkumu genişleten Prof. Dr. Ali KAYA hocama, çalışmamın şekillenmesinde her daim çok yardımcı olan Doç. Dr. Abdurrahim KOZALI hocama, yüksek lisansa başlayıp eğitimimi devam ettirmem için destek olan aile büyüğümüz ve hocamız Müderris Musa DEMİR'e, her konuda desteğini esirgemeyip yanımda olan kıymetli eşim M. Furkan ŞAHİN'e, çalışmamı bitirebilmem için sabırla bekleyen çocuklarım Meryem Ahlâ ve M. Numan Efe'ye, sürekli olarak dualarını yanımda hissettiğim her iki aileme de canı gönülden teşekkürlerimi sunarım.

Zeynep ŞAHİN

.../.../2020

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI.....	i
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU.....	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR	xiii
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	1
II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM.....	1
III. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR	2

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM AMME HUKUKUNDA AHKÂM-I SULTANİYYE GELENEĞİ MÂVERDÎ VE İBN TEYMİYYE’NİN BU GELENEKTEKİ YERİ VE ÖNEMİ

I. ÂMME HUKUKU AHKÂMU’S-SULTANİYYE VE SİYASETÜ’Ş- ŞER’İYYE KAVRAMLARININ TERİMLEŞME SÜRECİ VE LİTERATÜR....	5
A. KAVRAMLARIN TERİMLEŞME SÜRECİ.....	5
1. İslam Âmme Hukuku	5
2. El-Ahkâmu’s-Sultaniyye.....	6
3. Es-Siyasetü’ş-Şer’iyye	6
B. AHKÂM-I SULTÂNİYYE LİTERATÜRÜ	7
C. ESERLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İSLAM SİYASET LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ.....	14
1. <i>El-Ahkamu’s-Sultaniyye</i> ’nin Yazılma Sebebi.....	14

2. <i>Es-Siyasetü 'ş-Şer 'iyye'</i> 'nin Yazılma Sebebi.....	15
3. <i>El-Ahkamu 's-Sultaniyye'</i> 'nin İçeriği ve Metodu.....	16
4. <i>Es-Siyasetü 'ş-Şer 'iyye'</i> 'nin İçeriği ve Metodu.....	16
5. Eserlerin Hacim, Üslup ve İçerik Yönüyle Farklılıkları	17
6. Eserlerin Hacim, Üslup ve İçerik Yönüyle Benzerlikleri	18
II. MAVERDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ	18
III. İBN TEYMİYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ	21

İKİNCİ BÖLÜM

DEVLET YÖNETİMİYLE İLGİ KONULARININ KARŞILAŞTIRILMASI

I. DEVLET İDARESİNDE YÖNETİCİ (DEVLET BAŞKANI)	28
II. DEVLET YÖNETİMİNDE KAMU İDARESİ (VİLAYETLER)	30
A. VEZİRLİK/ NAİPLİK	30
B. VİLAYETLERE VALİ TAYİNİ	32
C. ORDU KOMUTANLIĞI	33
D. NAMAZLAR İÇİN İMAMET	35
III. KAMU MALİYESİ/ MALLAR	38
A. GANİMETLER.....	38
1. Ganimetin Tanımı	38
2. Ganimetin Paylaştırılması	39
3. Ganimette Hak Sahipleri	39
4. Kahramanlık Ödülü/ Nefl.....	40
B. FEY	41
1. Fey'in Tarifi	41
2. Fey'in Taksimi	42
C. ZEKAT/SADAKA	43
1. Zekat/ Sadaka'nın Tarifi	43
2. Zekat/Sadaka verilecek kimseler	43
3. Zekât Memuriyetinin Şartları	47
D. YARGI VE ADLİYE	48
E. HADLER (SUÇLAR VE CEZALARI)	49
1. Suç ve Ceza Politikası	51

2. Asli Suçlar.....	50
a. Zina suçu ve cezası.....	50
b. Hırsızlık suçu ve cezası.....	54
c. Sarhoş edici ürünleri kullanma suçu ve cezası.....	57
d. Kazf (iftira suçu)	59
e. Lian	61
f. Yol kesme ve isyan cezası.....	61
3. Kişisel Hakların Korunması ve Hadler	63
a. İnsan öldürme ve cezası	63
b. Yaralama ve cezası.....	65
c. Manevi şahsiyeti tahkir ve cezası.....	66
4. Hakim Taktirine Bırakılan Suçlar ve Cezaları / Ta‘zir	66
IV. DEVLET YÖNETİMİYLE İLGİLİ FARKLI KONULAR.....	67
A. MÂVERDÎ’NİN ESERİNDEKİ FARKLI KONULAR	68
1. Mezâlîm Mahkemeleri	68
2. Nüfus İşleri (Nakiblik)	68
3. Hac Emirliği ve Haccı İdare.....	69
4. Statüleri Farklı Bölgeler	69
5. Arazi İhyası ve Su Çıkarma	69
6. Otlak Yerleri ve İrtifak Hakları.....	70
7. Hazine Arazisini Özel Mülk Edinme	70
8. Divanların Tesisi ve Hükümleri	70
9. Belediye İşleri- Hisbe Teşkilatı.....	71
B. İBN TEYMYYE’NİN ESERİNDEKİ FARKLI KONULAR	71
1. Eşlerin Evlilik Hakları.....	71
2. Şura (Danışma)	72
SONUÇ.....	73
KAYNAKLAR	77

KISALTMALAR

b. : bin

bkz. : bakınız

dđr. : diğerleri

DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi

H. : Hicri

Hz. : Hazreti

nşr. : neşreden

t.y : tarih yok

vb. : ve benzeri

vs. : vesaire

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMACI

Çalışmamızın amacı İslam amme hukuku üzerine yazılmış bu iki önemli eserin ahkâmu's-sultaniyye geleneğindeki yerlerini tespit etmektir. Aynı konu üzerine yazıldığı halde daha önce tafsilatlı bir kıyaslamaya tabi tutulmamış bu eserleri karşılıklı inceleyerek İslam'da devlet ve yönetim anlayışını farklı perspektiflerden yeniden yorumlamaya çalıştık. Bunu yaparken tezimizin asıl konusu olan aynı zamanda iki eserdeki benzer, farklı ve ortak konuları, konuları ele alış biçimlerini, kullandıkları üslup farklılıkları ve benzerliklerini ayrıntılı olarak ele almaya çalıştık. İki eserin muhtevası kıyas edilerek müelliflerin devlet yönetim anlayışları izah edilmeye çalışılmıştır. Müelliflerin hayatlarına ve yaşamış oldukları dönemlere değinilerek araştırmamızın anlaşılabilirliği artırılmak istenmiştir.

II. ARAŞTIRMADA KULLANILAN YÖNTEM

Araştırmanın ana konusu aynı alanda yazılmış iki farklı eserin mukayese edilmesi olduğundan bu çalışmada karşılaştırılmalı analiz yöntemini kullandık. Eserlerimiz Amme hukuku alanında yazılmış ahkâm-ı sultaniyye geleneğinin en eski klasiklerinden olmaları hasebiyle birinci bölümde bu alanda yapılmış muâsır çalışmalardan istifade ederek ahkâm-ı sultaniyye ve siyâseti'ş-şer'iyyenin tanımını, terimleşme süreçlerini ve ahkâm-ı sultaniyye literatürünü muhtasar olarak ele aldık. Eserlerin yazıldığı dönemi, müelliflerin hayatını ve diğer eserlerine de kısaca değinmek suretiyle bu bölümü tamamladık. İkinci bölümde eserleri karşılaştırmalı analiz yöntemiyle mukayese ederken Mâverdi'nin yazmış olduğu el-Ahkâmu's-Sultaniyye'yi kanaatimizce daha tafsilatlı olması ve konuların taksiminin daha net yapılmış olması sebebiyle temel aldık. İbn Teymiyye'nin es-Siyâsetü'ş-Şer'iyye eserinde konu başlıkları var olsa da konuyu ele alış biçimi nedeniyle birden fazla başlık altında benzer konulara rastlanabilmektedir. Bu sebeple konular farklı başlıklardan toplanarak Mâverdi'nin eseriyle mukayese yoluna gidilmiştir. İki müellifin üslupları incelenmiştir. Konuları ele alış stilleri kıyaslama yapılırken çalışmamızda yer bulmaktadır. Öncelikle benzerliklerini ve ortak konularını sonrasında farklılıklarını ele alma yöntemi kullanılmıştır.

III. ARAŞTIRMADA KULLANILAN KAYNAKLAR

Çalışmamızın ilk bölümünün konusu Ahkâmu's-Sultaniyye literatürü ve müelliflerimizin bu alandaki yerini tespit etmek olduğunda bu bölümde kaynak aldığımız çalışmalar; birçok büyük kütüphanedeki yazma ve eski basım İslam Siyasetine dair yazılmış eserleri bir arada bulmamıza imkan sağlayan *İslam Siyaset Düşüncesi Kataloğu*, bu alana ait pek çok kavram ve kelimeyi anlamlandırmak adına **Diyanet İşleri Başkanlığı**'nın *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İslam Âmme hukukuna dair ayrıntılı malumata ulaşabilmek için **Milli Eğitim Basımevi Yayınları**'nın hazırladığı *İslam Ansiklopedisi*'nin **İsmail KILLIOĞLU** tarafından hazırlanmış *Âmme Hukuku* maddesi ve **Recai G. Okandan**'ın *Umumi Âmme Hukuku* isimli eseri, özellikle literatür ve müelliflerin hayatlarına tarihi kaynaklık edecek malumatlara ulaşabilmek için bu alanda yazılmış en profesyonel çalışmalardan olan **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**'nin "*Ahkamu's- Sultaniyye*", "*Siyâset-i Şer'iyye*", "*El-Ahkâmu's- Sultaniyye*", "*Siyâset*", "*Mâverdi*", "*İbn Teymiyye, Takıyyuddin*" isimli maddelerinden yararlanılmıştır. Ayrıca Tevhit yayınları tarafından yayıma hazırlanmış **İbn Teymiyye**'nin *Mecmûu Fetâvâ* eserinin tercüme çalışması olan *İbn Teymiyye Külliyyatı* isimli hacimli eserden, **Vejdî Akyüz**'ün *İslâm Kamu Hukukunda El-Ahkâmu's- Sultâniyye Literatürü*, **Hakkı Aydın**'ın *İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi*, **İbrahim Barca**'nın *Klasik İslâm Siyaset Kurumu ve Literatürüne Genel Bir Bakış*, **Abdullah Çolak**'ın *Mâverdi ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi*, **Adnan Koşum**'un *İslâm Hukukunda Siyaseti's-Şer'iyye Kavramı* ve "*İslâm Kamu Hukuku Alanına İlişkin Klasik Literatürün Azlığı Üzerine Mülâhazalar*", **Donald P. Little** *El-Ahkamu's- Sultaniyye'ye Yeni Bir Bakış*, **Töre Sivrioğlu**'nun *İbn Teymiyye'nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi* isimli makalelerinden de faydalanılmıştır. Bunların dışında son dönem yapılmış akademik çalışmalardan **Osman Çiftçi**'nin *Mâverdi'ye Göre Din-Devlet İlişkisi* isimli doktora tezi ve **Musa Kazım Bakır**'ın *Ebü'l-Hasen El-Mâverdi Ve Ebû Ya'La El-Ferrâ'Nın El-Ahkâmü's-Sultâniyye Adlı Eserlerinin Mukayesesi (İmamet ve Yargı Konuları Örneği)* isimli yüksek lisans tezi de tezimize yardımcı olan kaynaklardandır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde eserlerin konularını mukayesede temel aldığımız ana kaynaklarımız ise, **Mâverdi**'nin *el-Ahkâmu's-Sultaniyye* eseri için, tahkiki **Nebîl Abdurrahmân Hayyâvî** tarafından yapılmış, 1985, Beyrut Daru'l Erkam yayınevinde

basılmış olan Arapça nüshası, **İbn Teymiyye**'nin *es- Siyâsetü 'ş-Şeriyye* adlı eseri için ise 1998 de Suudi Arabistan Şu'ûni'l-İslâmiyye Vezaretince Riyad'da baskıya hazırlanıp yayımlanmış Arapça nüshasıdır. Ayrıca bu eserlerin Türkçe tecümelere olan 2017 de **Ali Şafak** tarafından tercüme edilip Bedir Yayınevi tarafından yayımlanan *el-Akâmu' -Sultâniyye* ve 1985 de **Vejdi Akyüz** tarafından tercüme edilip Dergah yayınevinde yayımlanan *Siyaset* isimli eserlerden özellikle kitapların ana bölümü ve alt başlıkların adlandırılmasında istifade edilmiştir. Kaynak gösterirken de hem eserlerin Arapça nüshalarının hem de tercüme eserlerin sayfa numaraları verilmiş böylece eserin orijinal dili ve tercüme edilen dil arasındaki farkın mukayese edilebilmesi için bir kolaylık sağlanması amaç edilmiştir. Eserlerde zaman zaman karşımıza çıkan farklı mezheplerin görüşleriyle ilgili hükümleri teyit etmek amacıyla **Hayrettin Karaman**' ın Mukayeseli İslam Hukuku eseri ve **Vehbe Zuhayli**' nin İslam Fıkhı Ansiklopedisi eserlerinden, yine **İbn Teymiyye**' nin *Hisbe Emr-i Bil Maruf Nehy-i Anil Münker* ve *El-Akâdetü 'l-Vâsitiyye ve Şerhi*, isimli eserlerinden mukayese edilen konuların bazılarında açıklık kazandırabilmek adına istifade edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM AMME HUKUKUNDA AHKÂM-I SULTANİYYE GELENEĞİ, MÂVERDÎ VE İBN TEYMIYYE’NİN BU GELENEKTEKİ YERİ VE ÖNEMİ

I. ÂMME HUKUKU, AHKÂMU'S-SULTANIYYE VE SİYASETÜ'Ş-ŞER'İYYE KAVRAMLARININ TERİMLEŞME SÜRECİ VE LİTERATÜR

A. KAVRAMLARIN TERİMLEŞME SÜREÇLERİ

Kasık İslam hukuku sisteminde batıdaki gibi kamu hukuku ve özel hukuk ayrımı bulunmamakla birlikte bu konular daha çok "münâkehat", "ukûbât" ve "muamelât" olarak isimlendirilen aile hukuku, ceza hukuku, borçlar ve usul hukuku konuları kapsamında ele alınıyordu. Devletin teşkilatlanması, yönetim ve idare konuları ise bu başlıklar altında dağınık şekilde yer almaktaydı. Zamanla oluşan yeni ihtiyaçlar ve pratik hayatta uygulama kolaylığı sağlayabilmek adına bu konular bir araya getirilip müstakil eserler olarak yazılmaya başladı (Akyüz, 1999: 295). Bu eserlerin oluşmasıyla İslam âmme hukuku, Âhkâm-ı Sultâniyye ve Siyâstü'ş-Şeriyye kavramları da literatüre kazandırılmış oldu.

1. İslam Âmme Hukuku

"Amme" kelimesi, "âmm, umum"dan türetilmiştir. Kuşatma ve kapsama anlamında kullanılmaktadır. Her anlamdaki çokluk için veya bireyleri sayılamayacak kadar çok olan halk topluluklarını ifade etmek için bu kelime kullanılır. Arapça "Âmm" kelimesindeki çokluk manası, "âmm" şeklinde kullanıldığında mübâlağa ifade etmekte bu anlamda kullanıldığında da küçük-büyük, dişi-erkek, zengin-fakir, vb. her alanı kapsayacak bir anlama kavuşmaktadır. Bu bakımdan âmme hizmeti, âmme riyaseti, âmme velâyeti, âmme hukuku, âmme idaresi vb. terimlerinde bu genel ifade ve üyelerinin sayısız çokluğu anlamı vardır.

İslam hukukunda da "Âmme" kelimesiyle anlatılmak istenen devlettir. Çünkü devlet en nihayetinde "fertlerden" oluşturulmaktadır. Bu bağlamda devlet, varlığını fertlerin oluşturdukları topluluğa borçlu olmakta, dolayısıyla devletle topluluk aynı şeyler olarak algılanmaktadır. Soyut bir kavram olan devlete atfedilen gerçekliğin aslında devleti meydana getiren kamu sayesinde somut olarak algılanabildiği söylenebilir (Kıllıoğlu, 1978: I, 408-409).

Âmme hukuku dendiğinde devlette uygulanan hukuk kurallarının tümü kastedilir. Bu bağlamda âmme hukukunun konusu devlet başta olmak üzere devletin organları,

devlet teşkilatı, devletin hükümleri ve idari faaliyetleriyle bunların fertlerle ilgili ilişkileri ayrıca aralarındaki karşılıklı hak ve ödevleri düzenlemektir (Okandan, 1966: 5).

Esasen İslâm âmme hukukunun devlet, anayasa, idare, ceza hukuku; hukuk felsefe ve sosyolojisi alanında oluşturulan bilgilerini, bu hukukun kaynaklarında toplu bir şekilde bulmak mümkün değildir. Nitekim âmme hukukunun bazı konuları fıkıh eserlerinin kazâ, imâre, siyer, hudûd, fey kısımlarında ele alındığı gibi; es-siyâsetü '-şer'iyye, el-ahkâmü's sultâniyye, el-emvâl adı altında yazılmış bağımsız eserlerde, bazen de tarih ve kelâm eserlerinde incelenmiştir. Aynı şekilde Devletler Umumi Hukuku dalı fıkıh eserlerinin siyer, cihat, meğâzi, nikâh, talâk vb. bölümlerinde ele alınmıştır. (Kılıoğlu, 1978: I, 408-409) Bu dağılık taksime rağmen yine de İslam âmme hukuku kapsamında değerlendirilebilecek en kapsamlı eserler olarak karşımıza Ahkâm-ı Sultaniyyeler çıkmaktadır.

2. El-Ahkâmü's-Sultaniyye

Sözlükte yargı anlamına gelen hüküm kelimesinin çoğulu olan ahkâm, itikadî, ameli, ferî ve usulî açıdan pek çok vecihte karşılığı olan bir kelime olmakla birlikte Ahkâmü's-Sultaniyye'ler bağlamında fıkhi bir terim olarak; hakimin yargılama sonucunda vardığı kesin ve bağlayıcı karar anlamında ayrıca siyasi otorite, devlet yönetimi, ve idare anlamlarında kullanılmaktadır (Dini Kavramlar Sözlüğü Komisyon, 2015: 273).

Arapçada sözlük anlam olarak delil, burhan, galebe, sulta ve hüccet anlamlarına gelen Sultan ise ayrıca hükmi idareyi elinde bulundurması sebebiyle yönetici manasında da kullanılmaktadır. Bu sebeple devletin yargısal, ekonomik, idari teşkilatı, devlet yöneticisi ve devletin işleyişiyle ilgili hükümlere ahkâmü's-sultâniyye denilmiş ayrıca ismi geçen konuları kapsayan hukuki dala ve bu konuları ele alan bazı eserlere de bu isim verilmiştir (Şafak, 1988: I, 554-555).

3. Es-Siyasetü'ş-Şer'iyye

Siyaset sözlükte at terbiyesi, hayvan ehlileştirme, bir şeyin en iyi halinde kalabilmesi için onu gözetme ve koruma anlamlarına gelirken terim olarak yönetim, yürütme ve yargı işleri, halkın idaresini üstlenme ve halk kitlelerini idare etme sanatı manasına gelmektedir. Toplum idaresinin dinin temel ilkeleriyle çelişmeyen uygulama ve düzenlemelerde bulunması zorunluluğu da fıkıh literatüründeki siyaset kavramının

karşılığıdır.(Köse, 2009: XXXVII, 294) Şeriat ise sözlük anlamı itibariyle suyu sürekli akmakta olan çağlayan, dere veya deniz, göl gibi büyük hacimli su kütleleri manasında ya da suyolu, geniş yol anlamlarına gelmektedir. (Koşum, 2003: 351) Zamanla anlaşılır ve doğru kurallar, yerleşmiş davranış biçimleri, ilahi bir dine dayanan ahkâmın tümü, kavramları için de bu kelime kullanılmıştır. Terim manası olarak ise şeriat İslâm dininin hem itikadî hem hukuki olarak kural koyucu tarafından belirlenmiş düzenlemelerin tümü olarak nitelendirilebilir. Siyaset kendi başına kullanıldığında nötr bir anlam ifade ederken kullanıldığı amaca ve sebep oluşu neticelere göre farklı sıfatlarla nitelene gelmiştir. “Adil siyaset”, “zalim siyaset” veya “siyaset-i hasene”, “siyaset-i salih” örneklerinde olduğu gibi “şeri siyaset” anlamına gelen siyasetü’ş-şeriyede yönetimde uygulanan siyasetin her alanında olmasa da büyük bir kısmında şeri hükümlere dayanmasını ifade eder(Apaydın, 2009:XXXVII, 299).

B. AHKÂM-I SULTÂNİYYE LİTERATÜRÜ

İslam hukuku vahyin indirilmeye başladığı hicri I. asırda pratikte var olmakla birlikte müstakil bir ilim olarak henüz tedvin edilmemişti. Hz. Peygamber’in ve Hulefâ-yi Râşidîn’in valilerine gönderdikleri birkaç fıkhi meseleyi konu eden mektupların dışında yazılı herhangi bir kaynak mevcut değildi. Hicri II. asırda hadislerin toplanmasıyla birlikte tedvin hareketleri hız kazanmaya başlamış hukuk alanında ilk eserler bu dönemlerde yavaş yavaş kaleme alınmaya başlamıştı. Fakat yine de akait, ahlak ve fıkıh aynı ismi taşımakta hepsine birden “fıkıh” denmekteydi. Hanefî mezhebinin kurucusu İmam-ı Azam Ebu Hanife’ nin tamamen akait konularından oluşan eserine “*el-Fıkhu’l-Ekber*” ismini vermesi bu görüşü desteklemektedir. (Çolak, 2016: 174) Zamanla bu ilimler de ayrılmış fıkıh yalnızca İslam hukuku eserlerinin tedvin edildiği müstakil bir alan haline gelmiştir. Klasik İslam Hukuku çalışmalarında batıdaki gibi hususi hukuk ve kamu hukuku ayrımı bulunmadığından daha önce bahsetmiştik fakat bu ayrımın batıda oluşması da 18. yüzyıldan öncesine geçmemektedir. Özellikle kamu hukukunun bağımsız bir alan olarak ortaya çıkıp gelişmesine de Müslüman ilim adamları öncülük etmişlerdir. İmam-ı Azâm Ebû Hanife’nin öğrencileri Ebû Yusuf’un (182/798), *Kitâbü’l-harac*’ı; İmam Muhammed’in (189/805), *es-Siyeru’l-kebîr* ve *es-Siyeru’s-sağîr*’i bu alanda yazılmış eserlerin ilk nüvelerindendir. Yine ismi geçen müelliflerle aynı asırda yaşayan İmam Mâlik (179/795) ve Evzaî’nin (157/774) *Kitâbü’s-siyer* isimli eserleri de bu alanda yazılmış

eserlerin ilklerinden kabul edilir. Zikrettiğimiz tüm bu eserler batıda aynı alanda yazılmış ilk örneklerinden en az bin yıl önce telif edilmişlerdir. (Hamidullah, 2019: 17-18) İmam-ı Azam Ebu Hanife' nin öğrencisi ve Harun Reşit'in baş kadısı olan Ebu Yusuf' tan 1868-1876 yılları arasında Borçlar hukukunu teşkil eden *Mecelle*, 1917 yılında aile hukukunu oluşturan *Hukuk-ı Aile Kararnamesi*, 1948 tarihli Mısır, 1953 tarihli *Suriye Ahval-i Şahsiye* kanunlarının vazedilişine kadar pek çok konu başlığıyla binlerce eserin telif edildiği fıkıh literatüründe en son bu kanunlaştırma hareketlerinin de etkisiyle şu taksim kabul görmeye başlamıştır:

- 1) İbadetler
- 2) Ahvâl-i Sahsiyye (aile ve şahıs hukuku)
- 3) Muâmelât (Borçlar ve medeni hukuk)
- 4) Ahkâm-ı Sultâniye ve Siyaset-i Şer'iyye (Anayasa, İdare ve kısmen ceza hukuku)
- 5) Ukûbât (ceza hukuku)
- 6) Siyer (Devletlerarası hukuk)
- 7) Âdâp (ahlâk ve muâşeret kuralları) (Aydın, 2001: 9)

Daha önce terimleşme süreci ve yazılma sebeplerine değindiğimiz ahkâm-ı sultâniye ve siyaset-i şer'iyyeler de bu taksimde yer alabilmelerini bu alanda yazılmış kapsamlı eserlere ve zengin literatüre borçlulardır diyebiliriz. Klasik dönemde ilk olarak yazılan eserlerden günümüzdeki muasır çalışmalara kadar bu alanda telif edilmiş eserler şunlardır:

El-Ahkâmü's-Sultâniyye: Hem Mâverdî hem de onun çağdaşı olan Ebû Ya'lâ el-Ferrâ' nın (ö.458/1066) eserlerinin ismidir. İki eserin de konusu malî hukuk, teşkilât ve idare hukuku, arazi hukuku, adlî teşkilât ve usul hukuku, ceza ve harp hukuku gibi devlet yönetimine taalluk eden meselelerdir. Konuların tertibi ve içerdikleri hususlar bakımından neredeyse birbirinin aynı denilebilecek düzeyde birbirine benzeyen eserlerde yalnızca Ebû Ya'lâ'nın *Ahkâm-ı Sultâniyye'si* valilik, cihat emirliği, vezirlik ve iç meseleler konularını aynı başlık altında topladığından bölümlerin sayısı on yedidir. Konuların işlenişi bakımından da Ebû Ya'lâ Mâverdî' den farklı olarak mukayeseli bir

metot değil yalnızca mensubu olduğu Hanbeli mezhebinin görüşlerine yer vermekle yetinmiştir. Bu küçük farklılıklara rağmen aynı kalemde çıkmışçasına birbirine benzeyen eserlerin hangisinin önce yazıldığı, birbirlerinden etkilenip etkilenmedikleri hususu çokça tartışılmalıdır. Muhammed Hâmid el-Fıkî, Ebû Ya‘lâ'nın *el-Ahkâmü's-Sultâniyye'sini* 866 (1462) tarihli bir yazma kopyasını esas alarak yayımlamıştır. (Kahire 1357/1938) Yine bu eserin üzerine Muhammed Abdülkâdir Ebû Fâris Ezher Üniversitesi'nde 1974 yılında bir doktora çalışması yapmış eser el-Kadî Ebû Yalâ el-Ferrâ ve *Kitâbühü el-Ahkâmü's-Sultâniyye* ismiyle yayımlanmıştır. (Beyrut 1400/1980; 1403/1983) (Erkal, 1988: I, 556-557). Mâverdî'nin *Ahkâm-ı Sultâniyye'sini* onun hayatı ve eserleri kısmında daha ayrıntılı olarak ele alacağız.

Tahrîrü'l-ahkâm fî tedbîri ehli'l-İslâm: Bedreddin İbn Cemâa (ö.733/1333) tarafından kaleme alınmıştır. Eserin el-Melikü'l-Eşref Halîl için yazıldığı sanılmaktadır. Müellif eserde döneminin siyasî düşüncesine yeni bir perspektif kazandırmaya çabalamış, yönetim şekilleri hakkında önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. İçerdiği konular biçim farklılıkları dışında kendisinden önce yazılan ahkâmü's-sultâniyyelerle aynıdır. Eseri önce Hans Kofler tarafından Almanca çevirisiyle birlikte yayımlanmış (Islamica, VI [1934], s. 349-414; VII [1935], s. 1-64, Almanca çevirisi 31 sayfa) daha sonra Fuâd Abdülmün'im Ahmed neşretmiştir (Devha [Katar] 1985) (1988; Akpınar, 1999: XIX, 388-392).

Sülûkü'l-Mülûk: Ubeydullah Han adına 920 (1514) yılında, İranlı Şafî bir âlim ve tarihçi olan Fazlullah b. Rûzbihân b. Fazlillâh el-Huncî (ö. 927/1521) tarafından yazılmıştır. Eser ahkâmü's-sultâniyye tarzında yazılmış geniş hacimli bir yapıttır. British Museum'da bir kopyası bulunan eseri (Rieu, II, 448) Muhammed Ali Muvahhid (Tahran 1362 hş.) ve M. Nizâmeddin (Haydarâbâd 1966) tarafından yayımlanmıştır. Ayrıca Muhammed Eslem de eseri Muslim Conduct of State: Based upon the Sulûk-ul-mulûk of Fađl-Ullâh bin Rûzbihân İşfahânî ismiyle İngilizce diline çevirmiştir (İslâmâbâd 1974). (Yazıcı, 1998:XVIII 374).

Sülûkü'l-Mâlik Fî Tedbîri'l-Memâlik: Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed İbn Ebi'r-Rebi' (ö.272/885) tarafından Abbâsî halifelerinden Muhammed el-Mu'tasım b. Hârûn er-Reşîd'in isteğiyle hicrî 218-227 tarihleri arasında yazılmıştır. Nusret Paşa hicri 1297 yılında bu esere yaptığı tercümesinde ahlak ve siyasete dair telif edilmiş eserlerin

en eskilerinden biridir demiştir. Müellif eserinde ahlak ve siyaset konularını tablolar şeklinde düzenleyip işlemiş özellikle siyasetle ilgili devletin unsurları, temel ilkeleri, kadroları vb. konularını ayrıntısıyla ele almıştır. Ayrıca dört bölüme ayırdığı eserinin son kısmını siyasetle ilgi nasihatlere ayırmıştır. (İslam Siyaset Düşüncesi Kataloğu, 2019: 90)

Gıyâsü'l-ümem fi'l-tiyâsi'z-zulem: Yazarı İmâmü'l-Haremeyn Cüveynî'dir. Gıyâsüddeve lakabıyla da tanınan Melik Alparslan'ın veziri Nizamülmülk'e ithafen yazdığı eser ağırlıklı olarak İslam siyaset kurumunda hilafet ve imamet konularını ele almaktadır. Bu eseri kaleme alarak tercüme ve nakillerle İslam siyasetinde etkin olan İran ve Yunan siyasetinin tesirini azaltmaya çalışmıştır. Gazâlî, İbn Teymiyye, İbnü'l-Kayyim el-Cevziyye, İbn Haldûn gibi birçok büyük âlim bu eserden faydalanmıştır. Ayrıca eser Ebû Ya'lâ ve Maverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultaniyye* eserleriyle aynı seviyede hatta bazı hususlarda onların eserlerinden bile daha üstün görülmüştür. Kısaca el-Ğıyâsî olarak meşhur olan eser Mustafa Hilmî ve Fuâd Abdülmün'im ile (İskenderiye 1400/1979) Abdülazîm ed-Dîb (Devha 1400; Kahire 1401) tarafından neşredilmiştir.(Özen, 1994: XIV, 61-63)

Siyâsetnâme: Büyük Selçuklu Sultanlarından Melikşah devlet yönetimiyle ilgili bir kitap yazılmasına dair bir yarışma yapmış veziri Nizamülmülk' te bu yarışma için *Siyâsetnâme* adlı bu eseri yazmış ve onun eseri yarışmanın birincisi olmuştur. Elli fasıl olarak düzenlediği eserinde devletin teşkilatı ve devlet idaresini konu etmiştir. Devlet idaresine dair İslam öncesine, Selçuklu öncesine ve Selçuklu dönemine ait hikayelere de eserinde yer vermiş böylece okuruna mukayese imkanı sunarak en iyisini seçme olanağı tanımayı amaçlamıştır. Hiçbir idarecinin böyle bir esere kayıtsız kalamayacağını, din ve dünya meselelerini yürütmeye bu eserin büyük kolaylık sağlayacağını söyleyen müellifin eseri bu türün en güzel örneklerinden biri kabul edilmektedir. En güvenilir nüshalarından biri Süleymaniye kütüphanesinde mevcuttur (Molla Çelebi, nr. 114). Charles Henri Auguste Schefer tarafından ilk kez yayımlanmıştır (Paris 1891). Birçok farklı baskısı da mevcuttur (nşr. Seyyid Abdürrahim Halhâlî, Tahran 1310 ş.; nşr. Abbas İkbâl, Tahran 1320 ş.; nşr. Mirza Muhammed Han Kazvînî - Murtaza Müderrisî Çehârdihî, Tahran 1334 ş.; nşr. Hubert Darke, Tahran 1340/1962; nşr. Mehmet Altay Köymen, Ankara 1976, 1999; nşr. Ca'fer Şuâr, Tahran 1369).(Özaydın, 2007, XXXIII, 194-196)

Nasîhatü'l-mülûk: Gazzâlî'nin (ö. 505/1111) siyaset ve ahlak konulu Farsça eseridir. Müellif eserini Büyük Selçuklu Hükümdarı Muhammed Tapar adına yazmıştır. Diğer siyasetnamelerden farklı olarak *Nasîhatü'l-mülûk*'te tasavvufi bir bakış açısı hakimdir. Eseri Gazzâlî'nin öğrencilerinden olan Safiyyüddin Ali b. Mübârek b. Mevhûb el-İrbîlî, *et-Tibrü'l-mesbûk fî Nasîhati'l-mülûk* ismiyle Arapça'ya çevirmiş bu çeviri Farsça aslından daha fazla yayılmıştır. Eser Kahire' de basılmıştır (kenarında İbn Ebû Rendeka *et-Turtûşî*'nin *Sirâcü'l-mülûk*'ü olduğu halde Kahire 1306, 1317, 1319, 1968; nşr. Muhammed Ahmed Demec, Beyrut 1407/1987). Diğer bazı baskıları da şunlardır: Celâleddin Hümâî (Tahran 1315 hş., 1351 hş., 1361 hş., 1367 hş.), F. R. C. Bagley İngilizceye tercüme etmiştir (*Gazâlî's Book of Counsel for Kings [Nasîhat al-mulûk]*). Eserin Osmanlı döneminde yapılmış bazı Türkçe çevirileri de mevcuttur. Âşık Çelebi (TSMK, Bağdat Köşkü, nr. 351); Kınalızâde Ali Efendi (İÜ Ktp., TY, nr. 6943); Vücûdî (Muhammed b. Abdülazîz) (İÜ Ktp., TY, nr. 3235). Günümüzde eseri Osman Şekerci Devlet Başkanlarına "Nasîhatü'l-mülûk" (İstanbul 1969), Hüseyin Okur ise Yöneticilere Altın Öğütler (İstanbul 2004) ve Osman Arpaçukuru Devlet Başkanına Öğütler (İstanbul 2004) isimleriyle Türkçe olarak yayımlamışlardır. (Avcı, 2006: XXXII, 411)

Sirâcü'l-Mülûk: Eser İbn Ebû Rendeka *et-Turtûşî*'ye (ö. 520/1126) aittir. Daha çok nakil ve öğütlerden derlediği konularını ağırlıklı olarak siyâset ahlakı, siyâset felsefesi, kamu hukukunun temelleri ve devlet idaresi oluşturur. Müellif Gazzâlî'nin *Nasîhatü'l-mülûk* adlı eserindeki gibi hem başarı hem başarısızlık durumlarında, siyaset ve ahlak konularının ilişkisinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili nasihat verici bir üslup kullanmıştır. Kazasker Vüsûlî Mehmed Çelebi eserin ilk otuz iki bölümünü *Şem-i Hidâyet* ismiyle 992 (1584) yılında bazı eklemeler ve çıkarmalarda da bulunarak Türkçe'ye çevirmiştir (Süleymaniye Ktp. Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 772). Ayrıca son dönemde Sait Aykut' ta Türkçe'ye tercüme etmiştir (*Sirâcü'l-mülûk Siyaset Ahlakı ve İlkelerine Dair*, İstanbul 1995). Başka dillere çevrilmiş farklı baskıları da mevcuttur. (Bulak 1289; İskenderiye 1289, 1299; Kahire 1306, 1317, 1319 [kenarında Gazzâlî'nin eseriyle birlikte]; Kahire 1311 [İbn Haldûn'un *Muqaddime*'sinin kenarında; Kahire 1354]) Ca'fer el-Beyâtî (London 1977, 1990), Muhammed Fethî Ebû Bekir (I-II, Kahire 1414/1994) ve Nu'mân Sâlih (Riyad 1426/2005) (Kılıç, 2012: XLI, 430-431).

El-İkdu'l-ferîd li'l-Meliki's-Sa'îd: Eyyûbî Hükümdarlarından Melik Saîd adına Ebû Sâlim En-Nasîbî el-Kureşî tarafından kaleme alınmıştır. Eserin konusu, saltanat ve

yönetim, âhlak kuralları ve dinî esaslardır. Siyasetnâme-nasihatnâme türünün örneklerinden biridir ve Kahire de neşredilmiştir (1283, 1306, 1310) (Öngül, 1994: X, 226-227).

Kitâbü'l-Fahrî fi'l-âdâbi's-sultâniyye: Eser İbnü't-Tıktakâ (ö. 709/1309'dan sonra) lakabıyla meşhur olmuş Ebû Ca'fer Safiyyüddîn Muhammed b. Alî b. Tabâtabâ el-Hasenî el-Alevî' ye aittir. Kendisi Şîî bir tarihçi ve yazar olan müellif kısaca *el-Fahrî* ismini verdiği bu eserini Fahreddin Îsâ'ya ithaf etmiştir. İki bölümden oluşan eserinin ilk bölümünde valiler, devlet adamları ve diğer idari birimlerde bulunan kişiler için nasihatler ve yol gösterici bazı temel ilkeler mevcuttur. İkinci bölümünde ise Hulefâ-yi Râşidîn, Emevîler, Abbâsîler, Büveyhîler, Selçuklular ve Fâtımîler devirleriyle ilgili ayrıntılı malumatlar yer almaktadır. İbnü't-Tıktakâ eserini sonraları tekrar kaleme almış bu kez Alâeddin Zengîşah ed-Dâmegânî adına ithaf etmiştir. Eserin bu yeni versiyonuna *Münyetü'l-fuzalâ' fi târihi'l-hulefâ' ve'l-vüzerâ'* ismini vermiştir. *Kitâbü'l-Fahrî* 'nin pek çok baskısı mevcuttur (Beyrut 1317, 1380/1960; Kahire 1317, 1339, 1927, 1938, 1945; Riyad 1381/1962) (Hizmetli, 2000: XX, 232-233).

Me'âsirü'l-inâfe fi me'âlimi'l-hilâfe: Kalkaşendî (ö. 821/1418) lakabıyla tanınan Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Alî'nin eseridir. Mısır'da bulunan Abbâsî halifelerinden Mu'tazîd-Billâh'ın adına yazılmıştır. Eserin konusu imametın şartları, hilafet, halife ve diğer hükümdarlar arasındaki mektuplaşmalar, halife ve halk arasındaki ilişkiler vb.'dir. Eser üç cilt olmak üzere Abdüssettâr Ahmed Ferrâc tarafından yayımlanmıştır (Küveyt 1964; Beyrut 1980) (İpşirli, 2001: XXIV, 263-265).

Tam olarak ahkâm-ı sultâniyye literatürüne ait olmamakla birlikte ele aldıkları bazı konuları sebebiyle yine de bu alanda zikredilmeye değer bazı belli başlı eserler de şunlardır: *Kitâbü'l-Harâc*. Bu isimde aynı konuları ele alan üç eser mevcuttur. Bu eserlerin müellifleri Yahyâ b. Âdem, Ebü Yûsuf ve Kudâme b. Ca'fer' dir. Özellikle malî hukuk alanında yazılmış eserlerin en önemlilerinden olan *el-İstihrâc li-ahkâmi'l-harâc* İbn Receb'e *Kitâbü'l-Emvâl* Ebü Ubeyd'e aittir. İbn Semâa ve Hassâf'ın *Edebü'l-kâdî*, İbn Ebü'd-Dem'in *Edebü'l-kazâ'*, Vekî'in *Ahbâru'l-kudât*, Kindî'nin *Kitâbü'l-Vülât ve'l-kudât* ve İbn Kayyim'in *et-Turuku'l-hükmiyye fi's-siyâseti's-şer'iyye* eserleri de usul hukuku ve adli teşkilat alanında yazılmış eserlerin belli başlılarından (Şafak, 1988, I, 554-555).

Bu zikredilen eserlerden başka Bursalı Mehmet Tahir Efend'nin (ö. 1332) "*Siyasete Müteallik Âsârı İslâmiyye*" adlı eserinde idare hukuku, anayasa hukuku ve siyasetle alakalı gördüğü, farklı kütüphaneleri inceleyerek bir araya getirdiği yazma eserlerden oluşan 172 adet eser adı vermektedir (Koşum, 2008, 124-125). Ayrıca Nasır Muhammed Arif yaptığı kapsamlı araştırma sonucunda idare ve siyaset konuları üzerine yazılmış 307 eser tespit ettiğinden bahsetmektedir. Bu eserlerin 105'nin neşredilmiş, 127 tanesinin el yazması, 75 adedinin ise nerede olduğunun bilinemediğini söyler (Barca, 2015, II, 47-48). Fakat bu iki çalışmada da İslam siyasetine dair yazılmış tüm eserler herhangi bir ayrıma tabi tutulmaksızın bir arada zikredilmiştir. Yani "hisbe" gibi sadece tek konu içeren eserler de, ahkâm-ı sultâniyyeler gibi birçok konuyu ele alan eserler de karışık olarak verilmiştir. Biz özel olarak ahkâm-ı sultâniyye literündeki kapsamlı eserleri biraz da İbn Teymiyye' nin eserinin dâhil olduğu Siyâsetname türünü incelemeye konu ettiğimizden burada sadece bu kapsamda değerlendirilebilecek olan eserlerin ismini zikretmekle iktifa ettik. Son olarak son dönemde kaleme alınmış ahkâm-ı sultâniyyeler üzerine yapılan akademik çalışmalarını da burada isimleriyle zikrederek geçmişten günümüze ahkâm-ı sultâniyye literatürünü kısmen derlemiş olacağız.

Akademik makaleler:

- 1) "*Maverdi ve Ebu Ya'la'nın "Ahkamu's- Sultaniyy"e İsimli Eserlerinin Muhteva Yönünden Mukayesesi*", Selahattin Kıyıcı-Van, 1995-1998.
- 2) "*El-Ahkâmu's-Sultâniyye'ye Yeni Bir Bakış*", Donald P. Little; çeviren Ahmet Turan Yüksel. -- Konya, 2004.
- 3) "*İslâm Kamu Hukukunda el-Ahkâmu's-Sultâniyye Literatürü*", Vecdi Akyüz. -- Antalya, 1999.
- 4) "*İslâm Düşünce Tarihinde Yönetim Meşrulaştırma Çabalarına Örnek Olarak el-Ferrâ'nın Ahkâmu's-Sultâniyye Modeli*", Mehmet Salih Geçit. -- Erzurum, 2013.
- 5) "*İslam Hukuku, Devlet ve Ahkâm-ı Sultaniye İlişkisi*", Hakkı Aydın. -- Kayseri, 2001.
- 6) "*Mâverdi ve el-Ahkâmu's-Sultaniyyesi*" Abdullah Çolak. -- Malatya, 2016.(İslam Araştırmaları Merkezi,2012)

Yüksek lisans tezleri:

- 1) "*Maverdi'nin el-Ahkâmü's-Sultaniyye adlı eserinde halk anlayışı*" Hasan Göral, 2010.
- 2) "*Ebü'l-Hasen el-Mâverdi ve Ebû Ya`lâ el Ferrâ'nun el-Ahkâmü's-Sultâniyye adlı eserlerinin mukayesesi (İmamet ve yargı konuları örneği)*" Musa Kazım Bakır, 2009.

Kitaplar:

İslamın siyasi anlayışını siyasi ve ahlaki açıdan ele almakla kalmayıp biyografik ve tarihi malumatlarca da zengin bir içeriğe sahip olan Hindistanlı Harun Han Şirvânî'nin *İslam'da Siyasi Düşünce ve İdare* ismiyle Kemal Kuşcu tarafından Türkçeye çevrilen eserini (Şirvani, 1965:1-181) ayrıca yine aynı yazarın tercüme ettiği Muhammed Hamidullah'ın *İslâm'da Devlet* idaresi isimli eserini bu alanda yazılan modern dönem eserlerinin en kapsamlıları olarak zikredebiliriz.

C. ESERLERİN ORTAYA ÇIKIŞI VE İSLAM SİYASET LİTERATÜRÜNDEKİ YERİ

1. El-Ahkamu's-Sultaniyye'nin Yazılma Sebebi

Batı'da Mâverdi üzerine yapılmış ayrıntılı değerlendirmelerde onun *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* adlı eserinin islâm siyaset hukukuna dair yazılmış eserlerin ilki olduğu iddiası ileri sürülmüştür. İlk olarak Maximillian Enger tarafından ortaya atılan bu iddia oldukça ses getirmiş ve diğer ilim adamlarının dikkatini bu eser üzerine çekmiştir. Kendisinin eserinin girişinde ismini zikretmediği bir idareci tarafından devlet işleri ile ilgili hükümlerin bir arada bulunduğu bir eser istendiğini belirtmesinin bu iddiayı kuvvetlendirdiği kabul edilmektedir. Böylece hükümet idaresine hasredilmiş ilk ve orijinal eser olma özelliğiyle ahkâmü's-sultâniyye geleneğinde en çok tanınan öncü eserlerden olma unvanına kavuşmuştur. (Little, 2004:192) Kendisi ise eserini hangi sebeplerle kaleme aldığını kitabının giriş bölümünde özetle şu şekilde ifade eder. "*İlahi ahkâmdaki hukuki yolların hukukçularca bilinebilmesi, onlardan faydalanıp yerine getirilmesi için gayret etmesi, yargısal işlerin çözüme erdirilebilmesi ve adaletin hakkaniyetle tevzi edilmesindeki esasların araştırılması ve bu esasların en doğru şekilde uygulanabilmesi için bu kitabı yazdım. İdare ve yönetimle ilgili ahkâmın tümünü*

içerdiğinden devlet idaresinde bulunanlar için en uygun el kitabı olma niteliği taşıyan bu eser siyaset ve yönetimin içinde olduğu halde kişinin yönetimi şahsileştirmesini ve bu konudaki hükümlerden uzaklaşmasını da önleyici niteliktedir” (Mâverdi, 2017: 26, 1985, 61).

2. Es-Siyasetü’ş-Şer‘iyye’nin Yazılma Sebebi

Siyaset kelimesinin Arapçaya 1200’lü yıllarda Moğolların başında bulunan Cengiz Han zamanında kullanılmış “Yasa” kelimesinden geçtiği rivayet edilir. Türkçede töre, örf, yasak, hâkim ve hükümet manalarında kullanılan yasa kelimesini Cengiz Han ilk olarak kendisini tüm Moğol kabileleri üzerinde hâkim ilan ettiği bir kurultayda kendi adını taşıyan bildirgesinde kullanmıştır (Gedikli, 2013: XLIII, 336). Cengiz Yasaları diye bilinen bu bildirgeyi askerlerine emrettiği üç temel düzen ve tüm işlerinde esas aldığı üç temel ilke üzerine bina ettiği için zamanla Farsçada üç anlamına gelen “se” ibaresi yasa kelimesinin önüne eklenerek “se-yasa” şeklinde kullanımı yaygınlık kazanmıştır. Böylece zamanla Arapçaya geçişi de “siyaset” şeklinde tezahür etmiştir (Apaydın, 2009: XXXVII, 299). Şeriyye sıfatı eklenerek es-Siyasetü’ş-Şer‘iyye şeklinde ilk kullanımının ise kesin olmamakla birlikte İbn Teymiyye’ye ait olduğu kaynaklarda zikredilir (Koşum, 2003: 351).

İbn Teymiyye bu kitapçığı neden yazdığıyla ilgili açıklamasını eserinde şu şekilde yapmıştır. *“Hz. Peygamberin bir hadisinde Allah’ın hoşnut olduğu üç fiilden biri olan vulât-ı umûrla (Allah’ın işlerinizi havale ettikleri) nasihatleşmeniz (Müslim, Akdiye, 10) emri gereğince yönetim ve idarede işlerimizi üstlenenlere öğüt niteliğinde bu eseri yazdım. İçerik itibarıyla de yönetici ve yönetilenlerin kendisinden uzak duramayacağı siyaset-i İlahi ve onun peygambere has temsil edilmiş şekli ile ilgili ilkelerden söz etmekte ve bu bağlamda Kur’ân’da da “Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emrediyor. Doğrusu Allah, bununla size ne güzel öğüt veriyor! Şüphesiz ki Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir. Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan idarecilere de. Herhangi bir meselede anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe hakikaten inanıyorsanız, onu Allah ve Resulüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” (Nisa 4/57-58) belirtilen ve “ümera ayeti” olarak meşhur olmuş ayete dayanmaktadır.” (İbn Teymiyye, 1985: 5, 1998: 5-6)*

3. El-Ahkamu's-Sultaniyye'nin İçeriği ve Metodu

Eserin isminin tamamı *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*'dir. Mâverdü'nin eseri kaleme aldığı yıl olan 421 esas alındığında eserin yazılmasını isteyen kişinin o dönemin Abbasi Halifeliğinde bulunan Kadir-Billâh (ö. 422/1031) olduğu düşünülür. Ana hatlarıyla devlet idaresinin hukuki hükümlerini ve durumunu, idare ve amme hukuku kurallarını kapsayan eser yirmi bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler sırasıyla; 1-Halife Tayini ve Hukuki Durumu, 2-Vezirlerin Tayini, 3-Eyalet Valilerinin Tayini, 4-Ordu Kumandanları Tayini, 5-Dahili Huzurun Temini, 6-İç isyanlara Kumandanların Tayini, 7-Yargı İşleri, 8-Mezalim İşleri, 9-Nüfus İşleri, 10-Namazlara İmamın Tayini, 11-Hac Emirleri ve Hac idaresi, 12-Zekat ve Zekatın İdaresi, 13-Feyy ve Ganimetlerin Taksimatı, 14-Cizye ve Haraç belirleme İşleri, 15-Farklı Statülere Tabi Ülkeler, 16-Araziyi İhya ve Sular Çıkarma, 17-Ormanlıklar, 18-Otlar alanları ve Kamu Ortak Malları, 19-İkta, Divanın Tesisi ve Ahkamı, 20-Suçlar ve Ahkamı, Hisbe Kurumu, İyilikleri Emretme ve Kötülükten Nehyetme'dir (Mâverdî, 2017: 27).

Eserinde diğer hukukçuların hiç temas etmediği ya da çok kısa olarak değinip bıraktıkları konuları geniş şekilde açıklayıp aktardığını eserinin sonunda belirten Mâverdî, eserin gidişatında ise mukayeseli bir metodu tercih etmiştir. Buna göre diğer hukukçuların ihtilaf etmediği hususlarda kendi mezhebi olan Şâfiî mezhebinin görüşlerini birebir aktarmış fakat ihtilafli meselelerde o konuda farklı görüşlere sahip olan hukukçuların görüşlerini isimleriyle birlikte zikretmiş mensubu olduğu mezhebin görüşlerini ise onlara karşı savunmuştur. Nadiren de olsa farklı mezheplerin görüşlerini tercih ettiği yerler de mevcuttur. Bazen de hiçbir görüş belirtmeyip sadece farklı mezheplerin görüşlerini yazmakla iktifa eder. Asli kaynaklarda hakkında bir hüküm bulunmayan meselelerde şahsi ve akli bir yorumda bulunmak yoluna rağbet etmemiş Hulefâ-yi Râşidîn ve sonraki Halifelerin uygulamaları ve bazı hukukçuların o konudaki fikir ve tatbiklerini esas almıştır. Az da olsa eski Arap şiirlerinden örnekler gösterdiği yerler de mevcuttur.

4. Es-Siyasetü's-Şer'iyye'nin İçeriği ve Metodu

Tam adı *es-Siyasetü's-Şer'iyye fi Islahi'r-Râ'i ve Râ'iyye* olan eserin o dönemin Memluk Sultanı Muhammed bin Kalavun için yazıldığı rivayet edilir. Bir nasihatname üslubunda ve okuyucusuyla sohbet eder havada, içinde yaşadığı toplumun realitesini de

göz önünde bulundurarak gerçek hayattan örneklerle kaleme aldığı eser genel hatlarıyla İslâm Amme hukukunu konu edinmekte, idare, anayasa, ceza hukuku ve maliye gibi kamu hukukuna ait alt dalları da kapsayıcı niteliktedir. Üç ana bölüm ve dört alt başlıktan oluşan içeriği şu şekildedir: 1-Emanetler: I-Vilayetler, II-Mallar, 2-Adalet: I-Allah'ın Hadleri ve Hakları, II-Kulların Hadleri ve Hakları 3-Son Hükümler: I-Şura, II-Vilayetin Gereği.

Eserin gidişatında izlenen metodu ise şu şekilde özetleyebiliriz. Eserin hacminden de anlaşılacağı üzere konularda genel prensipleri ve kuralları izah edip ayrıntıları kısaca özetleme yolunu izlediği görülür. Yukarıda muhtevastından bahsederken de kısaca değindiğimiz üzere konulara felsefi ve nazari bir yaklaşımdan ziyade gerçekçi bir bakış açısı getirmiş realist örneklerle pekiştirmiştir. Özellikle üslubunda nasihat verici bir tarz çok bariz şekilde kendini hissettirmektedir. Yer yer korkutma, teşvik etme ve irşat etme amacı gütmeye, onu salt hukuki hükümler içeren bir eser havasından çıkarmaktadır.

5. Hacim, Üslup ve İçerik Yönünden Farklılıkları

El-Ahkamu's-Sultaniyye ve es-Siyasetü's-Şer'iyye eserlerini mukayese etmek istediğimizde ilk ve en göze çarpan farklılık iki eserin de amme hukuku üzerine yazılmış olmalarına rağmen hacimce birbirlerinden çok farklılık göstermeleridir. Bu farklılığın sebebi ise müelliflerin konuları ele alış biçimlerinden kaynaklanmaktadır.

Mâverdi'nin eserinin hacminin genişliğinin konuları kazuistik (meselecî) bir metotla ele almasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Yirmi bölümün her birini ilgili alt birimlere ayırmış sonra bunları maddeleştirerek nazari bir bakış açısıyla ayrıntılandırarak açıklamıştır. Farklı görüşlere de tek tek yer vermesi, sadece mevcut konulara değil olası meselelere de bir bakış açısı getirmesi onu yapı itibarıyla klasik fıkıh kitaplarına benzetmekte ve İbn Teymiyye'nin eserinden ayırmaktadır.

İbn Teymiyye konuların ana perspektifini verdikten sonra detaylara fazla inmeden özetleyici bir yol izlemiş bunu yaparken de okuyucusuyla sohbet eder bir tarz kullanmıştır bu sebeple klasik fıkıh kitaplarından çok Nasihatname tarzıyla benzerlik arz ettiğini söyleyebilmekteyiz.

İleride daha detaylı şekilde ele alacağımız bölüm isimlerinden üç tanesi hariç diğerleri sayıca da isimce de birbirinden farklıdır.

Mâverdi'nin eserinde her ne kadar farklı görüşlere yer verse de Şâfi mezhebi ön plana çıkarken İbn Teymiyye'nin eserinde ise bariz bir Hanbelî mezhebi baskınlığı görülmemektedir.

6. Hacim, Üslup ve İçerik Yönüyle Benzerlikleri

Her iki eser de içerik bakımından amme hukukuna taalluk eden meseleleri hem hukuki hem de ahlaki yönüyle ele almış yönetilen ve yönetenlere yol gösterme gayesi gütmüşlerdir.

İkisi de hükümleri Kur'ân'a, Sünnete, Raşit Halifelerin ve sonraki bazı önde gelen halifelerin uygulamalarıyla delillendirerek aktarmışlardır.

Sadece kendi mezheplerinin ya da kendi şahsi görüşlerini değil diğer mezheplerden farklı hükümleri de belirtmiş zaman zaman "Tercihe şayan görüş budur." diyerek mezhepler arası mukayeseli bir metot kullanmışlardır.

II. MAVERDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

Mâverdi; Şîa, İsmailiyye, Mutezile gibi mezhep gruplarının ayrıştığı, felsefi akımların cereyan ettiği, Abbasi hilafetinin günden güne zayıflayarak Büveyhilerin etkisi altında kaldığı, Irak'ın Siyasi anlamda oldukça çalkantılı bir döneminde yaşamıştır (Harmancı, 1999: 37).

Sosyo-ekonomik açıdan ise dönem dönem kıtlıkların yaşanıp bu kıtlık dönmelerinde açlıktan birçok insanın hayatını kaybettiği, toplumda avam-havas, tacir-köle vb. tabakalaşmaların bariz olarak yaşandığı, inanç ve köken bakımından da farklı sosyal gruplardan oluşan nispeten istikrarsızlığın hâkim olduğu bir asırdan söz edilebilir (Sarıbiyık, 1996: 6).

Kendi döneminin önde gelen Şâfi mezhebi alimlerinden biri olan Mâverdi, 364/974-75 yılında gülsuyu ticaretiyle meşgul olan arap bir ailenin üyesi olarak Basra'da dünyaya gelmiştir (Tiryaki, t.y.). Asıl ismi Ali b. Muhammed b. Habib Ebu'l-Hasen el-Basri el-Mâverdi'dir (Göral, 2010: 8). En çok kullanılan Mâverdi lakabı ailesinin işi sebebiyle gülsuyu anlamına gelen "mau'l-verd" tamlamasından oluşmuştur. Kaynaklarda

zikredilen diğer lakapları ise eş-Şâfi, el-Mısrî, el-Basrî ve baş kadı manasına gelen Kādîlkudâtır (Wahib, 2016: 7).

Eğitimini memleketi Basra ve döneminin önemli ilim merkezlerinden olan Bağdat'ta tahsil eden Mâverdî ilk fıkıh eğitimini Abdülvâhid b. Hüseyin es-Saymerî'den almıştır. Diğer önemli hocalarından bazıları; Ebu Hâmid el-İsferâyînî, Ebu Muhammed Abdullah b. Muhammed el-Bafî, Ebu Ali Hasan b. Ali el-Cebeli, Muhammed b. Adî el-Minkarî ve Ebü'l-Kâsım İbnü'l-Mâristânî'dir. Kendisi de usûl-i fıkıh, fıkıh, tefsir ve ahlak konularında öğrencilerine dersler verdiği, Basra Camii'nde kendisine ait halkasında hadis rivayetinde bulunduğu da kaynaklarda zikredilmiştir (Kallek, 1998: XXVIII, 180-186).

Ders halkalarına katılan tanınmış öğrencilerinden bazıları şunlardır; Ebubekir Hatib el-Bağdadi, Ebü'l-Ferec İbn Ebü'l-Bekâ, Ebu Ali Hasan b. Ahmed el-Katî, Ebü'l-Fazl el-Hemedânî, İbn Hayrûn el-Bağdadi (Tiryaki, t.y.).

İlim tahsilini tamamladıktan sonra farklı bölgelerde kadılık görevi yapan Mâverdî sonra tekrar Bağdat'a dönmüş burada Abbasi halifelerinin iltifatına mazhar olmuştur. 437'de (1045-46) Emiru'l Ümera İbnü'l-Müslime'nin vezirliğe getirilişine kadar bilfiil siyasette bulunan Mâverdî özellikle Halife Kaim Biemrillah döneminde zamanının önemli Emir ve Sultanlarına bizzat elçi olarak gönderilmiştir (Çiftçi, 2012: 9). Bu görevlerden, âlim sıfatının yanı sıra diplomasi ve siyasi ilişkilerde de güçlü bir kişilik arz ettiği gözlemlenebilmektedir.

Mâverdî 450/1058 yılında 86 yaşındayken tarih sahnesinden çekilmiş ahirete intikal etmiştir. Cenaze namazını kendisinin de talebelerinden olan ünlü tarihçi Hatip el-Bağdadi'nin kıldırıldığı, cenaze namazına devlet büyükleri ve âlimlerden birçok zatın katıldığı ve nâşının meşhur bâb-ı harb kabristanına defnedildiği kaynaklarda zikredilir (Çolak, 2016: 173- 214).

Mâverdî fıkıh, fıkıh usulü ve tefsir alanında farklı eserler tevil etmiştir. Hayattayken bu kitapların hiçbirini ortaya çıkarmadığı ancak vefatından sonra yayılmasına izin verdiği rivayet edilir. Bazı bilinen eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz;

1- el-Hâvi'l-Kebîr: Mâverdî'nin Şâfiî fikhî üzerine yazdığı en kapsamlı eseridir. Eserin iki farklı neşri mevcuttur bunlar: nşr. Ali Muhammed Muavvaz-Âdil Ahmed

Abdülmevcûd (Beyrut 1414/1994: IXXIII); Muhammed b. Ahmed el-Ezherî'nin ez-Zâhir'i ile nşr. Mahmud Mataracı ve dğr. (Beyrut 1414/1994: XXVIII). Eserin içinden bazı bölümler müstakil olarak da basılmıştır. Bazıları şunlardır: Kıtâlû ehli'l-bağy (nşr. İbrahim b. Ali Sandıkçı), (Kahire 1987); er-Radâ' (nşr. Âmir Saîd ez-Zeybârî), (Beyrut 1416/1996) (Kallek, 1998: XXVIII, 184).

2- Tefsiru'l-Kur'ân (en-Nüket ve'l-'Uyûn): Bu eserinde Mâverdî Kur'ân'ın bazı ayetlerini tefsir etmiştir. Eser rivayet ve dirayet tefsiri özelliklerine sahiptir. Tefsiru'l-Kur'ân'ın çeşitli neşirleri vardır: nşr. Hıdır Muhammed Hıdır (Kuveyt 1402/1982: IIV) (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

3- Edebü'd-Dünyâ ve'd-Dîn: Bu eser müellifin ahlakla ilgili meşhur eseridir. Fıkıhçı titizliğiyle yazılan eserde Fars ve Grek felsefelerinden faydalanılmıştır. Eser ilk olarak 1299 tarihinde İstanbul'da onlarca defa basılmıştır: nşr: Mustafa es-Sekkâ-Muhammed Serîf Sükker (Beyrut 1408/1988). Eser Ayrıca Selahattin ile Abidin Sönmez (İstanbul 1978) ve Ali Akın (İstanbul 1979, 1982, 1998) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

4- Kavânînu'l-Vizâre ve Siyâsetü'l-Mülk (el-Vezâra-Edebü'l-vezîr): Eserde vezaret müessesesi kapsamlı şekilde ele alınmış ve bu makamın sahiplerine öğütler verilmiştir. Eserin birçok baskısı mevcuttur: Kahire 1348/1929, 1414/1994; Muhammed Süleyman Dâvûd-Fuâd Abdülmünim Ahmed (İskenderiye 1922, 1396/1976, 1398/1978, 1411/1991) (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

5- el-İkna': Eser halife Kâdir-Billâh'ın dört mezhep âlimlerinden birer fıkıh kitabı hazırlamalarını istemesi üzerine yazılmıştır. Mâverdî'nin hazırlamış olduğu el-Hâvî'sinin *el-İknâ'* adlı eserinin muhtasarı diğerlerine nazaran daha çok beğenilmiştir (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

6- Nasîhatü'l-Mulûk: Eserde yöneticilik ve yönetim ele alınmıştır. Birçok baskısı mevcuttur: nşr. Hıdır Muhammed Hıdır, Kuveyt 1403/1983; Muhammed Câsim el-Hadîsî (Bağdat 1406/1986); Fuâd Abdülmünim Ahmed (İskenderiye 1988). Ayrıca Mustafa Sarıbiyık, üzerinde doktora çalışması yaptığı eseri (1996, SÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü) Türkçe'ye çevirmiştir (Bakır, 2009: 13-14).

7- Teshîlü'n-Nazar ve Ta'cilü'z-Zafer: Birçok baskısı olan eser, “sulta”nın mahiyeti, yapısı, felsefesi ve işleyiş kurallarından bahseder. Eserin: Muhyî Hilâl es-Serhân, (Beyrut 1401/1981); Hasan es-Sââtî (Beyrut 1982); Rıdvan es-Seyyid (Beyrut 1987) (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

8- A'lâmü'n-Nübüvve: Akli delillerle peygamberliği ispat etmeye çalışan bir eserdir. Yapılmış baskıları: Kahire 1319/1330, 1391/1971; Abdurrahman Hasan Mahmud (Kahire 1407/1987); Muhammed Şerif Sükker (Beyrut 1402/1992) (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

9- Emsâlü'l-Kur'ân: Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi ile (Ulucami nşr. 1268) Leiden Kütüphanesi'nde birer yazması mevcuttur (Kallek, 1998: XXVIII, 185).

10- el-Emsâl ve'l-Hikem: 300'er hadis, mesel ve beyit içeren bir derlemedir. Eserin yapılmış baskıları: nşr. Fuâd Abdülmünim Ahmed (İskenderiye 1402/1981, Devha 1403/1983) (Kallek, 1998: XXVIII, 186).

11- el-Ahkâmü's-Sultâniyye: Eserin tam adı “el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye'dir. İlk olarak Maximilian Enger tarafından 1853'te “*Mawerdii constituiones politicae*” adında Bonn'da yayınlanmıştır. Daha sonra İslâm dünyasında birçok baskısı yapılmıştır: Muhammed Fehmi es-Sercânî (Kahire 1978); Ahmed Mübarek el-Bagdâdî (Kahire-Kuveyt 1409/1989); Abdurrahman el-Umeyre (Kahire 1994-1995) bunlardandır (Bakır, 2009: 14).

III. İBN TEYMIYYE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

İbn Teymiyye o dönemin Memlûk Devleti yönetimi altında olan şimdiki Suriye ve Mısır bölgesinde yaşamıştır. Ve bu dönem o bölgelerin yoğun şekilde Haçlı seferlerine ve Moğol istilalarına maruz kaldığı bir zaman dilimidir. Memlûklerin tarihte ilk kez Moğol ilerleyişini durdurduğu Aynicalût savaşı (658/1260) da yine bu tarihlere rastlar (Sabırlı, 2013: 32-33).

Bu zaferin de etkisiyle Memlûk yönetimindeki Şam diğer bölgelerdeki müslümanlar açısından da daha güvenli bir yer olarak görülüyor bu sebeple birçok göç alıyordu. Kısa zamanda birçok âlimin de buraya yerleşmesine sebep olan bu göç hareketi sonucunda Şam birçok medresenin açıldığı kapsamlı kütüphanelere sahip farklı

ekollerden sayısız âlimin ilmi ve fikri alışverişlerde bulunduğu bir kültür merkezi haline geldi. İbn Teymiyye'nin de bu zenginlikten iyi istifade edip 200'e yakın âlimden ders aldığı kaynaklarda zikredilir (Koca, 1999a: XX, 413-414).

İbn Teymiyye, 661 (M. 1263) yılında günümüz Şanlıurfa'sının hudutları içinde yer alan Harran bölgesinde dünyaya gelmiştir. Ailesinde âlim olarak meşhur olmuş üç Teymiyye'den biridir. Diğerleri dedesi Mecdüddin İbn Teymiyye (590/1194) ve dedesinin amcası Fahreddin İbn Teymiyye (542/1148) dir.(Koca, 1999a: 413-414) Ailesinin bu lakabı almasıyla ilgili farklı rivayetler vardır.

“Bunlardan birine göre dedesi Muhammed'in hac yolculuğu sırasında Teymâ'da dikkatini güzel bir kız çocuğunun çekmesi ve eve döndüğünde bir kızının doğduğunu görünce onu kucağına alarak, “Ey Teymiyye, ey Teymiyye (Teymalı)!” diye hitap etmesi, diğer bir rivayete göre ise Muhammed'in annesinin adının Teymiyye olmasıdır”(Koca, 1999b: XX, 388-390). Günümüzde ise İbn Teymiyye dendiğinde ilk akla gelen Takıyyüddin lakaplı, torun İbn Teymiyyedir. Tam adı ise Ahmed Takıyüddin Ebu'l-Abbas b. eş-Şeyh Şihâbüddîn Ebu'l-Mahâsin Abdulhalim b. eş-Şeyh Mecudiddin Ebu'l-Berekât Abdusselam b. Ebî Muhammed Abdullah b. Ebi'l-Kâsım el-Hadır b. Muhammed el-Hadır b. Ali b. Abdillâh'dır. (Zehra, 1983: 509)

Aile İslâmi ilimlerin hemen her alanında temayüz etmiş, dindar kimliklileri ve faziletli kişilikleriyle buldukları bölgede Hanbelî mezhebinin önde gelen temsilcilerinden olmuşlardır.

İbn Teymiyye daha çocuk yaşlardayken ailesi Moğol baskısı sebebiyle Harran'dan Şam'a göçmek zorunda kalmış böylece kendisinin eğitim serüveni de burada başlamıştır (Bahcıvan, 2008: 13). İlim tahsil etmeye Sükkeriyye Darulhadisi'nde başlayan İbn Teymiyye'nin ilk medrese hocalarından biri de babasıdır. İlk fıkıh, hadis ve usul derslerini ondan almıştır. Arapçayı Ali bin Kavi'den öğrenmiş nahiv alanında uzmanlaşmıştır. Erken yaşlarda hafız olmuş daha yirmili yaşlara basmadan Kur'ân, fıkıh ve usulü, hadis, felsefe, hesap, cebir, kelâm ve ferâiz ilimlerinde döneminin en bilgili âlimlerinden biri olmuştur. Diğer bilinen bazı hocaları: Şeyh Şemsüddin İbn Ebi Ömer, Şeyh Zeynüddin İbn el-Müneccâ, Mecdüddin İbn Asâkir, İbn Ebu'l-Yüsr et-Tenûhî, Kâsım el-İrbilî, Ebu'l-Ferec İbn Kudâme el-Makdisî, Şemseddin İbn Atâ, İbn Abdüdüaim, Zeyneb bint Mekki'dir (Sarıkaya, 2013: 12).

Babası vefat ettikten sonra Sükkeriyye Darulhadisi ders kürsüsünün başına o geçmiştir. Yine o dönem Emevî Camii'nde de Tefsir dersleri okutmaya başlamıştır (Sancar, 2015: 99). Hayatını sadece ilim tahsil etmekle geçirmemiş yaşanan sosyal ve siyasal olaylara da tepkisiz kalmayarak halkla ve siyasilerle çeşitli irtibatlar kurmuştur.

O dönemin Müslümanlar ve diğer din mensupları arasında mevcut olan felsefi-itikadî akımların hepsine çok iyi hâkim olan İbn Teymiyye'nin üslûbu da çoğunlukla sert, kişiliği mücadeleci ve ısrarcı bir tabiata da sahipti. Büyük halk kitleleri üzerindeki nüfuzunda, eserlerinden ziyade vaaz ve münakaşalarında ortaya koyduğu güçlü hitabetinin ve cedelci tavrının da payı büyüktü. Hanbeliliğin sert çizgisi olan Selefiligi tavizsiz savunmuş, emir bi'l-ma'rûf nehiy ani'l-münker ilkesi üzerinde titizlikle durmuştur, yanlış olduğunu düşündüğü ne varsa hangi şartlarda olursa olsun eleştirmekten ve bizzat müdahalede bulunmaktan geri durmamıştır. Bu sebepten idarecilerle, geleneksel dinî anlayışı benimseyen çoğunluklarla birçok kez çatışma içinde olmuş; tedris haricinde başka bir görev almamıştır. Onun düşünceleri dönemdeki devlet idarecileri, ulemalar ve geniş halk kitleleri arasında birçok tartışma ve ayrışmalara neden olmuş, her devirde düşüncelerinin savunucuları kadar sert muhalifleri de olmuştur. (Koca, 1999a: 413-414).

Akidevî ve fıkhi konularda verdiği birçok fetva toplumun büyük bir kesiminde çoğu zaman büyük infiallere sebep olan İbn Teymiyye bu sebeple yaşamı boyunca defalarca hapse atılmıştır. En sonunda bazı hadislere de dayanarak Hz. Peygamber ve sahabenin kabirlerini ziyaret hususunda verdiği fetvadan dolayı öğrencileriyle birlikte Şam kalesine kapatılan İbn Teymiyye burada yakalandığı hastalıktan kurtulamayıp 728/1328 yılında mahpushanede hayata gözlerini yummuştur (Erdoğan, 2012: 31).

Vefat haberini alan halk hapsedildiği Şam kalesine akın etmiş kadınların da çoğunlukta olduğu büyük bir kalabalık tarafından birkaç kez cenaze namazı kılınmıştır.

En bilinen öğrencilerinden olan İbnü'l- Kayyım el-Cevziyye, "*Esmau Müellefat İbn Teymiyye*" isimli eserinde İbn Teymiyye'ye ait 341 eser olduğundan ve daha birçok eserin ise kendilerine ulaşmadığından bahsetmiştir. Eserlerinin hepsini burada saymak mümkün olmayacağından en bilinenlerden birkaç tanesini şöyledir;

1- el-Akîdetü'l-Vâsıtıyye: Muhtasar bir risaledir. Vâsıt kadılarından Radyyyüddîn el-Vâsıtî'nin talebi üzerine kaleme alınmıştır. Şâfiî olan Radyyyüddîn el-Vâsıtî, Tatar yönetimi altındaki kendi halkının, içinde bulunduğu bilgisizlikten şikayet etmiş, onlara yapılan zulümlerden, din ve ilmin izlerinin silinmesinden söz etmiştir. Akide konularından bahseden bir eserdir. Eserin baskılarından bazıları şunlardır: (Kahire 1320, 1323, 1365; Cidde 1402/1982; Riyad 1415/1995, 1416/1996; nşr. Muhibbüddin el-Hafîb, Kahire 1374/1955; nşr. Mustafa el-Âlim, Dımaşk 1385/1965; Riyad 1387/1967; Cidde 1986) (Eryarsoy, 2010: 80).

2- Minhâcü's-Sünne: Eser, 710/1310 yıllarında, Şîa'nın ve Kaderiyye'nin kelami görüşlerine bir reddiye olarak yazılmıştır. Eser 6 bölüm ve 1 girişten oluşmaktadır. Eserde, Ehl-i sünnet'e nispet edilen görüşlerden, ilahi fiillerin hikmetle delillendirilemeyeceği, hüsün-kubuh, salah-aslah vb. konular incelenmiştir. Hilafetle ilgili tartışmalara da yer veren müellif ayrıca Hz. Ali'nin halifeliğinde ümmetin icma ettiği iddialarını da konu eder. Allah'ın sıfatları hususunda Ehl-i sünnet'e yöneltilen tenkitleri cevaplandırır ve bunların imamet konusuyla alakalı olmadığına dikkat çeker. Hz. Ali'nin imametinin nasla vacip olduğu hususundaki inancı da akli ve nakli delillerle çürütür. Esere ait baskı; (I-IV, Bulak 1321-1322, kenarında *Muvâfakatü şahîhi'l-menkûl li-şarîhi'l-ma'kûl* olarak; I-IX, nşr. Muhammed Reşâd Sâlim, Riyad 1406/1986) (Yavuz, 2005: XXX, 110-111).

3- Muvâfakatü Sahîhi'l-Menkul Li Sarîhi'l-Ma'kûl: Akıl-nakil çatışmasıyla alakalı kitaptır. Kitap, Bâkılânî (ö. 403/1013)'den başlamak suretiyle Ehl-i sünnet kelimcilerinca geliştirilmiştir. Fahreddin er-Râzî (ö.606/1209) ile onu takip edenlerce "kanun-i külli" haline getirilen, akıl ile naklin çatışması durumunda aklın esas alınıp, naklin tevil edilmesi düsturuna karşı; doğruluklarında şüphe bulunmadığı durumunda ikisi arasında çatışma söz konusu olmayacağı tezini savunmak amacıyla yazılmıştır. Önceleri eser eksik olarak basılmış (I-IV, Bulak 1321-1322; *Minhâcü's-sünne*'nin kenarında, I-II, nşr. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd – Muhammed Hâmid el-Fikî, Kahire 1370/1951; Beyrut 1405/1985) sonraları Muhammed Reşâd Sâlim tarafından farklı nüshalarına binaen *Der'ü te'ârûzi'l-'akl ve'n-naql* adıyla tam olarak neşredilmiştir. (I-XI, Riyad 1399/1979, 1403/1983) (F. Koca, 1999b: XX, 394).

4- *el-Furkan Beyne Evliyâi'r-Rahmân ve Evliyâi's-Şeytân:* Eserde Allah'ın sevdiği kullarının özellikleri, mucize ve keramet gibi kavramlar, kabirlerden yardım isteme, çalgı ve semanın İslâm dinin de uygun görülüp görülmediği konu edilmiştir. Eserin baskıları şu şekildedir; nşr. Mahmûd Abdülvehhâb Fâйд, Kahire 1325, 1367; Riyad 1390/1970; nşr. Muhammed Züheyr eş-Şâvîş, Dımaşk 1382/1962; nşr. Muhammed Ebü'l-Vefâ Abd, Kahire 1386/1966; nşr. Kusay Muhibbüddin el-Hatîb, Kahire 1387/1967; nşr. Ahmed Hamdî İmâm, Cidde 1401/1981 (F. Koca, 1999b: XX, 395).

5- *er-Risâletü't-Tedmüriyye:* Eser Allah'ın sıfatları konusuyla ilgilidir. Bundan başka nefiy ve ispat hususunda Allah hakkında caiz olan ve olmayan durumlar, kadere iman, tevhit ve tevhit türleri de eserde konu edilen diğer meselelerdendir. Eserin baskısı; nşr. İsmail b. İbrahim, Kahire 1325; Kahire 1372/1954; Beyrut- Dımaşk 1391/ 1971; nşr. Muhammed b. Avde es-Sev'î, Riyad 1405/1985, 1416/1995, 1417/1996 (F. Koca, 1999b: XX, 395).

6- *el-Akîdetü'l-Hameviyye:* İbn Teymiyye'nin, Hamalılar'ın akaitle ilgili sorularına verdiği cevaplardan oluşan bir eserdir. *El-Fetva'l-Hameviyyetü'l-kübrâ* adıyla da basılan eserin baskıları şu şekildedir; Kahire 1372/1952; nşr. Muhammed b. Abdürrezzâk Hamza, Mekke 1351, 1400/1980; Cidde 1403/1983; nşr. Kusay Muhibbüddin el-Hatîb, Kahire 1387/1967; nşr. Şerîf Muhammed Fuâd Hazzâ, Kahire 1411/1991; nşr. Hamed b. Abdülmuhsin et-Türeycirî, Riyad 1419/1998 (F. Koca, 1999b: XX, 394).

7- *Mukaddime Fî Usûli't-Tefsîr:* Tefsir usulüyle ilgili genel kaidelerden ve tefsirciler arasındaki çeşitli ihtilâfları konu edinen eser, İbn Kesîr, Zerkeşî (ö. 794/1391) ve Süyûtî (ö.911 /1505) gibi bazı önemli müfessirlerin de temel kaynaklarından birini teşkil eder. nşr. Cemîl eş-Şattî, Dımaşk 1355; Kahire 1370/1950; nşr. Adnân Zerzûr, Küveyt 1391/1971; Beyrut 1392/1972; nşr. Muhammed Mahmûd Nassâr, Kahire 1988 (F. Koca, 1999b: XX, 396).

8- *İktizâü's-Sirâti'l-Müstakîm:* Müellif eserde, selef akidesini savunmuş, bidat ehlinin görüşlerini ise reddetmiştir. Müslümanların kafirlerle olan ilişkileri, kabir ziyaretleri, taklit, müslümanların aralarında olan çeşitli ihtilâflar da esere ait diğer konulardandır (Aktaş, 2015: 13).

9- Erbaûne Hadîsen: İbn Teymiyye'ye ait kırk hadis eseridir. Bu eseri sayesinde kendilerinden hadis aldığı hadis hocalarının tespiti de mümkün olmuştur (Aktaş, 2015: 13).

10- el-Hisbe fi'l-İslâm: Emr-i bi'l-ma'ruf nehy-i ani'l-münker düsturu üzere kurulmuş olan hisbe teşkilatını konu edinir. Ayrıca yöneticilerin görevleri, ticaret ve ekonomiyi düzenleyen ahlâkî ilkeler, kamu yararı ve devlete ait sorumluluklar, hadler ve ta'zir cezaları, cimrilik konularını da bu eserde ele almıştır (Güzel, 2011: 5-9).

11- el-Ubûdiyye fi'l-İslâm, Tefsîru Kavillâhi Teâlâ "Yâ Eyyühe'n-Nâsü `budû Rabbeküm": İbn Teymiyye bu eserinde, kendisine yöneltilen, ibadet, kulluk, kulluğun hakikati, İslâm'da Allah ile kul arasında vasıta var mıdır gibi sorulara açıklık getirmeye çalışmıştır (Dal, 2011: 5-7).

12- el-Kavâidü'n-Nûrâniyye: Eser fihri kaideleri konu edinmiştir. Her konuda ilgili hukuki kurallar ve fakihlerin ihtilafları örneklerle izah edilmiştir (F. Koca, 1999b: XX, 396).

13- er-Red Ale'l-Mantıkiyyîn: Tam adı *Naşihatü Ehli'l-Îmân fi'r-Red `alâ Mantıki'l-Yûnân* olan eser, İbn Teymiyye'nin mantıkçıları muhatap alarak kaleme aldığı eseridir. İbn Teymiyye'nin Aristo'nun mantık düşüncesine ve onun oluşturduğu mantığı kullanan İslâm düşünürlerine yönelttiği eleştirileri yer alır. Eserini, İskenderiye'de hapisken kendisini ziyarete gelen felsefeci bir grubun söz ve yaklaşımlarında tespit ettiği yanlışlara bir cevap olması için yazmıştır (Özervarlı, 2007: XXXIV, 513).

İKİNCİ BÖLÜM
DEVLET YÖNETİMİYLE İLGİLİ KONULARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Muhteva ve metot bölümünde ayrıntılı olarak incelediğimiz konu başlıklarından da yola çıkarak iki eserin her konusunu bire bir kıyas edebilmemiz mümkün gözükmemektedir. Zira daha önce de değindiğimiz üzere Mâverdî'nin eseri birçok ana başlık ve alt başlıktan oluşan ayrıntılı ve kapsamlı bir eserken İbn Teymiyye'nin eseri kapsamı geniş olmakla beraber konu ve alt başlıkları dar, özet bir eser olmasıyla bizi bu konuda bir kısıtlamaya mecbur etmektedir. Bu sebeple bu kısımda içerik bakımından ortak başlıklar üzerinden mukayesemizi yapmaya gayret göstereceğiz.

I. DEVLET İDARESİNDE YÖNETİCİ (DEVLET BAŞKANI)

Mâverdî'nin eserinde Halife Tayin Etme ve Halifenin Hukuki Durumu başlığıyla ilk bölümde yer alır. On beş alt başlıkla ayrıntılandığı bu bölüm diğer bölümlerle kıyaslandığında en uzun bölümdür. Şu kısımlardan oluşur: Halifenin tayin edilmesi, halifeyi seçenlerde ve halife olabilecek kişide aranılacak şartlar, halifenin soyu, halifeyi seçme usulleri, iki halifenin hilafeti, ihtilaf durumunda kuraya müracaat edilmesi, veliaht usulüyle halife tayin etmek, veliaht tayininde aranan şartlar, birden fazla veliaht tayin edilmesi, halifeye itaat etmek ve halifenin vazifeleri, halifeliğe mani haller, halifenin sakatlanması, halifenin şuurundaki noksanlıklar, halifenin önemli yardımcıları.

İbn Teymiyye'nin eserinde ise devlet başkanının tayiniyle ilgili hususi bir bölüm yoktur. Bunun sebebinin eserini kaleme aldığı dönem Moğol işgali sebebiyle Bağdat'taki Abbasi Halifeliğinin sona ermiş olması Kahire'de Memlüklerin himayesinde yaşayanların ise hiç itibarının kalmamasıdır. İbn Teymiyye'nin de bu durumu dikkate alarak eserinde kendinden önceki yazarlar gibi hilafet tartışmalarına girmediği hatta bu kavrama neredeyse hiç değinmediği söylenebilir. Onun için yöneticilerin idarede izledikleri siyasetin şeri olması önemlidir. Yöneticinin soyunu, iktidara geliş şeklini, ahlaki ve kişisel özelliklerini müstakil olarak konu edinmemiş ve bu meseleleri birincil olarak önemli görmemiştir (Terzioğlu, 2007: 248). Bu meselelere konuların içinde dağınık bir şekilde yeri geldikçe değinmiştir. Sadece eserinin son ve üçüncü bölümünde vilayet gereği alt başlığıyla insanların işlerini üstlenenler olarak geniş kapsamlı tuttuğu ve tüm idarecilere hitaben yazdığı ve idarecilerin neden gerekli olduğunu anlattığı bir bölüm vardır. Takriben yedi sayfadan oluşan bu bölüm Mâverdî'deki bölümlerle kıyaslandığında oldukça dar kapsamlıdır. Yine de devlet başkanıyla ilgili iki eserde göze çarpan bazı ortak noktalar ve farklılıkları şu şekilde değerlendirebiliriz.

Mâverdî'nin eserinde bölümün başlığından anlaşılacağı üzere devletin başında bulunan kimse için Halife unvanını kullanmış ve bunun gerekçesini şu şekilde izah etmiştir: Devlet başkanına İslâm'da Halife denilir. Çünkü halkı idare ve sevk etmede Peygamber'in halefi olmuş kabul edilir. Bu sebeple "Ey Peygamber'in halifesi" demenin de bir sakıncası görülmemektedir. Fakat Allah'ın (c.c) Halifesi lafzı için iki farklı görüş vardır. Bu lafzın da kullanılabileceğini ileri sürenler "*Sizi yeryüzünün halifeleri kılan, size verdiği şeylerde sizi denemek için kiminizi kiminizden derecelerle üstün kılan O'dur. Şüphesiz rabbinin cezası çok çabuktur; yine O'nun bağışlaması ve rahmeti boldur.*" (En'am, 6/165) ayetinden yola çıkarak idarecinin toplumda Allah'ın hak ve hukukunu ayakta tutmakla mükellef olduğunu düşündüklerinden bu kullanımda bir sakınca görmeyenlerdir fakat bunlar azınlıktadırlar. Âlimlerin çoğunluğu ise ancak ölen veya kaybolan bir kimse için halef lafzından bahsedilebileceğini, Allah (c.c) için de böyle bir şeyin asla mümkün olmayacağını, Hz. Ebû Bekir'e de böyle seslendiklerinde ben Allah'ın (c.c) değil Peygamberin halifesiyim diyerek düzeltme gereği duyduğunu delil göstererek bu lafzın kullanımını uygun görmemişlerdir (Mâverdî, 2017: 52).

İbn Teymiyye ise Hz. Peygamber'den sonra onun risalet görevi dışındaki diğer idari görevlerini yerine getirmek üzere yerine geçen kimseler için Mâverdî'den farklı olarak Halife unvanını Raşit Halifeler ve Ömer bin Abdülaziz için birkaç kez kullanmakta diğerleri içinse daha çok ulu'l-emr, raî, veliyyu'l-emr, el-mütevelli'l-kebir, sultan ve imam sıfatlarını kullanmayı tercih etmektedir. Bu vasıfları kullanırken de çoğu zaman sadece devletin başkanını değil yönetimde söz sahibi olan diğer alt birim yöneticileri de kastettiği görülmektedir.

Devlet başkanlığı vazifesinde bulunan kimseye bütün Müslümanların tabi olmasının icmayla sabit olduğunu belirten Mâverdî bu gerekliliğin aklen gerektiğini savunanlarla nakli yollarla bildirilen dini bir zorunluluk olduğunu düşünenlerin görüşlerini de ayrı ayrı belirtmiştir. Devlet başkanının gerekliliğini ise farz-ı kifaye olarak görür. İslâm topluluğu içinden bir kişinin bu görevi yapması zorunludur. Bir kişi üstlendiğinde diğer Müslümanlardan bu borç sakıt olur fakat kimse üstlenmezse bir seçmen grubu ve aday Halife grubu oluşturularak seçmen grubu adayların arasından birini Halife olarak belirler yani hiçbir şekilde bu makamın boş kalması mümkün değildir (Mâverdî, 2017: 30-31; 1985: 63).

İbn Teymiyye'nin bu konudaki görüşü de Mâverdî'nin görüşüyle benzerlik gösterir. Ona göre dini farzların en büyüklerinden biri de insanların işlerini üstlenmek yani yönetici olmaktır. Dinin ayakta tutulabilmesi ancak bununla mümkün olur. *“Zalim bir yöneticiyle kırk yıl geçirmek sultansız geçirilecek bir geceden daha hayırlıdır”* sözüyle de bu görüşünü pekiştirir (İbn Teymiyye, 1985: 194-195; 1998: 129).

Mâverdî'de seçilecek halifede aranan şartlar bölümünde her yönüyle adil, ilim sahibi, bedenen sağlam, idari bilgi ve fikre sahip, güç, kuvvet ve cesaret sahibi olması dışında Kureyş'li olması zorunluluğunu savunması dikkat çekicidir. Bu görüşünü hadislerle, Müslümanların görüş birliğiyle ve muhaliflerden de aksi bir görüş beyan edilmemesiyle delillendirir (Mâverdî, 2017: 32; 1985:64-65).

İbn Teymiyye ise daha felsefi bir yaklaşımla idareciliğin ahlakiliği yönünden daha çok bahseder. Tüm maddi menfaat ve üstünlük sağlama niyetlerinden uzak olarak bir kimsenin yöneticiliği istemekten yegane gayesinin idareyi Allah'a yaklaştıracı bir unsur olarak görmek olduğunu ve bunu ancak dinin gerektirdiklerini yerine getirmek ve Müslümanların yararına olan şeyleri temin etmekle olabileceğini belirtir. Devlet başkanının Kureyş'li olması gerektiğiyle ilgili bir yorumda bulunmaz ancak günahkar ve zalim de olsa yöneticiye itaatin gerekliliği üzerinde fazlasıyla durur (İbn Teymiyye, 1985: 196-200; 1998: 130).

II. DEVLET YÖNETİMİNDE KAMU İDARESİ (VİLAYETLER)

A. VEZİRLİK/ NAİPLİK

Mâverdî'nin eserinde ikinci bölüm başlığı olarak “Vezirlik ve Vezirler Tayini” başlığıyla bulunur. “Vezirliğin Çeşitleri”, “Tam Yetkili Vezirin Yetkileri”, “Tenfiz Vezirliği ve Görevleri”, “Toplu veya Tek olarak Yürütme Veziri Tayin Etmek” olmak üzere de dört alt başlıkta konuyu ayrıntılandırır. Böyle bir görevin gerekliliği ve caiz oluşuyla ilgili, Kur'ân'da Hz. Mûsâ'nın kendisine yardım etme hususunda kardeşi Hz. Hârûn'u vezir olarak istemesini (Taha, 20: 29-30) delil olarak gösterir. Peygamberlik gibi bir görev için vezirlik caiz olabiliyorsa halifelik için hayli hayli caizdir diyerek görüşünü kuvvetlendirir (Mâverdî, 2017: 63; 1985: 83). Ona göre halifeden sonra en yetkili kişi olacak olan vezir/naipte aranması gereken şartlar ise şöyledir: Hürriyet, Müslüman olmak, kanuni hükümleri bilmek, harp, vergi ve buna benzer kurumlar hakkında bilgi sahibi olmak, müçtehit hukukçuda bulunması gereken sıfatlarla sıfatlanmış

olmak(Mâverdî, 2017: 74; 1985: 84). Ayrıca Halife Me‘mun’un vezir tayin ederken aradığı kıstasları da bu sıfatlara dahil ederek şu şekilde sıralar: doğruluk sahibi, tecrübe sahibi, iffetli, bir komutan gibi kuvvetli, filozof gibi hikmet sahibi, alimler gibi alçak gönüllü ve hukukçular gibi anlama ve idrak sahibi olan bir kimse ancak böyle bir göreve getirilebilir (Mâverdî, 2017: 64; 1985: 84). Tefviz yani işleri yürütme vezirliği diye ayırdığı özel bölümde de bu özelliklere ek olarak tamahkar olmamak, kendisi ve diğer insanlar arasında kin olmaması, heva ehli olmamak ve erkek olmak şartlarını da zikreder (Mâverdî, 2017: 71-72; 1985: 87). Bundan başka bu bölümde vezirliğin yetkileri ve sınırlılıklarıyla ilgili de detaylı birçok maddeyi zikreder.

İbn Teymiyye’nin eserinde bu konuyla ilgili de hususi bir bölüm yoktur. Eserinin birinci bölümünü oluşturan “Emanetler” başlığının altında “Vilayetler” diye ayırdığı kısımda vezirlik/Naiplik kurumu da dahil en yüksek idareciden en alt idareciye kadar belirlenecek tüm yönetim birimleri için ortak şartları zikreder. Yani bir vezirin hatta devlet başkanının göreve getirilmesinde de bir bekçinin belirlenmesinde de ona göre dikkate alınması gereken kıstasları şu şekilde sıralayabiliriz.

İşin ehil olana verilmesidir. Bu husus için önce ümera ayetini (Nisa, 58) delil olarak getirir sonra Hz. Peygamber’den nakledilen şu hadisi zikreder: “*Kim Müslümanların işini üstlenir de daha ehil olanı varken görevi başkasına verirse, Allah’a ve Peygamberine hainlik etmiş olur*” (Müslim, İmare, 19). Yine Hz. Ömer’den bir rivayeti daha zikrederek “*Kim Müslümanların bir işini üstlenir de aralarındaki ahbablık ve yakınlık sebebiyle birine iş verirse Allah’a, Peygamberine ve tüm Müslümanlara hainlik etmiş olur.*” Bu nakillerden de anlaşılacağı üzere ilk ölçüt olarak hangi yönetim birimine getirilirse getirilsin akrabalık bağı, soy, ırk, mezhep, tarikat birliği veya herhangi bir menfaat gözetilmeksizin görevin o konuda en ehil ve yetkin kişiye verilmesi zaruridir. Ayrıca böyle bir göreve talip olmanın uygun olmadığını hatta talip olana tevdi etmekten kaçınılması gerektiğini savunur. Bunu da Hz. Peygamberin şu hadisine dayandırır: sahabeden Abdurrahman b. Semure’ye hitaben, “*Ey Abdurrahman! İmareti isteme, sen istemediğin halde sana verirse yardım edilenlerden olursun, senin talebin üzerine verirse bütün yükü sen almış olursun.*” (Müslim, İmare, 13) (İbn Teymiyye, 1985: 38; 1998: 7-8).

Mevcutların en iyisini istihdam etme zarureti alt başlığıyla o, her makamla ilgili olarak o işe en ehil olanı iyi bilmek ve tanımak, var olanlar içinde de en iyisini belirleyebilmek gerektiğini söyler. Bu konuda temel kıstası her makamın gereği olan ve her makam için farklı tezahür eden kuvvet ve emanet unsurlarına sahip olmaktır ki bu konuları diğer başlıkları incelerken daha ayrıntılı dile getireceğiz (İbn Teymiyye, 1985: 44; 1998: 15). Bu ölçütler naiplik de dahil tüm makamlara getirilecek kişiler için ortak ölçütlerdi. Mâverdî'nin vezirlik için belirlediği şartlarla kıyaslanınca İbn Teymiyye'nin ölçütlerini bir ana başlık gibi düşünebiliriz. Yani onun için ehline verilmesinden kastında Mâverdî'nin tek tek ayrıntılandığı doğruluk, bilgi sahibi olma, İslâm devletinin Halifesine vekalet edileceğinden Müslüman olmak vs. gibi kriterlerin hepsine haiz bir üst başlık vasfı taşıdığı bu sebeple ikisinin ortak bir amacı dile getirdikleri söylenebilir. Fakat İbn Teymiyye'de naibin belirlenmesinde farklı bir önerisi daha vardır. Ona göre dengenin sağlanması ve orta yolun bulunabilmesi için devlet başkanının mizacı yumuşaksa naibin sert, devlet başkanının mizacı sertse naibin yumuşak mizaçlı olması gerekir. Buna delil olarak yumuşak huylu olmasıyla tanınan Hz. Ebû Bekir'in naip olarak sert bir mizaca sahip olan Halid b. Velit'i tayin etmesini ve Hz. Ebû Bekir'e kıyasla daha sert mizaçlı olan Hz. Ömer'in ise naip olarak kendisine göre daha yumuşak huylu olan Ebu Ubeyde b. Cerrah'ı tayin etmesini gösterir (İbn Teymiyye, 1985: 48; 1998: 16).

B. VİLAYETLERE VALİ TAYİNİ

Mâverdî'nin eserinde “Eyaletlere Vali Tayini” başlığıyla üçüncü bölümde bulunur. Vali tayinini halifenin de vezirin de yapabileceğini söyler ve bunu şu şekilde açıklar: Şayet valiyi Halife tayin etmişse vezir o valiyle ilgili herhangi bir yer değiştirme veya azletme işlemi yapamaz. Fakat kendisi tayin etmişse bu tarz tasarruflarda bulunabilir. Halifenin tayin ettiği vali görevdeyken Halife vefat etse vali görevinden azledilmez çünkü emirin yaptığı tayin tüm Müslümanlar adına yapılmış sayılır. Şayet vezirin tayin ettiği bir vali görevdeyken vezir vefat etse o vali görevinden azledilir çünkü vezirin yaptığı tasarruflar şahsıyla ilgilidir (Mâverdî, 2017: 80-82; 1985: 93). Vali tayininde aranan şartların ise tam yetkili vezirliğe getirilecek kişide aranan şartlarla aynı olduğunu belirtip bunları tekrar sıralamaz. Valinin görevlerini ise maddeler halinde sıralamıştır. Bu görevler özetle: Ordunun sevk ve idaresi, onlara yiyecek ve maaş temini, mahkemelere hakim tayin etme, vergi memuru tayini, vergilerin toplanması ve dağıtımını takip, dinin tam uygulanmasını temin etme, yanlış uygulamalara engel olma, hacıları

yolcu etme, savaş halinde ganimet dağıtımı, cuma günleri ve sair zamanlarda cemaate imamlık yapmak ya da yerine bir naip tayin etmektir (Mâverdî, 2017: 79; t.y.: 92). Bunlara ek olarak Allah hakkını ihlal eden cezaların infazını toplumun menfaati gereği hakim yerine vali yerine getirir ayrıntısını da ekler (Mâverdî, 2017: 83; 1985: 92).

İbn Teymiyye yine Mâverdî'den farklı olarak bu konuyu ayrıca ele almamış yine "Vilayetler" başlığıyla ayırdığı bölümde kısaca değinmiştir. Vali atanması ve görevleri ile ilgili Mâverdî'de olduğu gibi bir maddeleştirmede de bulunmamıştır. Vali de aranması gereken şartlar için ise yine vezirlikte de zikrettiğimiz tüm yöneticileri kapsayan kıstasları geçerli kabul eder. Fakat özellikle adaletli olmasına tekrar vurgu yapar ve Hz. Peygamber'in şu iki hadisini nakleder. "*Adaletli imamın bu görevdeyken hizmetle geçirdiği bir gün başka bir kimsenin nafîle ibadetle geçirdiği altmış seneden daha üstündür*" (Keşfu'l-Hafâ, II, 58, 1721), "*Halktan Allah'a en sevimli gelen kimse adaletli imam, en sevimsiz gelen kimse ise zalim imamdır*" (Müsned, III, 22, 55). Mâverdî valilik müessesinin gerekliliğine ve amacına değinmezken İbn Teymiyye bu konuda şunları zikreder: Vilayetlerin vacip olmasından amaçlanan, kaybettiklerinde hüsrana uğrayacakları ve dünya nimetlerinin de fayda vermemesi sonucunu doğuran, halkın dininin ve dinin de ancak kendiyile ayakta durabileceği dünya işlerinin düzenlenmesidir. Ve bu sözüne Hz. Ömer'in şu sözünü mesnet getirir: "*Ben valilerimi size, Rabbinizin kitabı Kuran'ı ve Peygamberinizin sünnetini öğretmek, aranızda dininizin emirlerini yerine getirmek üzere sizlere gönderdim*" (İbn Teymiyye, 1985: 53-54; 1998: 7-11).

C. ORDU KOMUTANLIĞI

Mâverdî eserinde bu konuyu dördüncü bölümde "Ordu Kumandanları Tayini" başlığıyla ele almıştır. Şu beş farklı alt başlıkta konuyu detaylandırmıştır: "Kumandanın Vazifeleri", "Kumandanın Harbi İdaresi ve Düşmanla Savaşması", "Komutanın Orduyu İdaresi", "Savaşçıların Kumandanlarına Karşı Görevleri", "Kumandanın Harp Sonu Görevleri", "Kumandanın Düşmanı Kuşatması". Ordu kumandasının başına getirilecek kişi için genel komutan ifadesini kullanır ve genel vali olmak için gereken şartları taşıması gerektiğini söyler (Mâverdî, 2017: 88; 1985:97-131). Alt başlıkların her biri ayrıntısıyla incelendiğinde Mâverdî'nin bir savaş meydanında olabilecek her şeyi adeta o savaş sahnesini resmedercesine tek tek açıkladığı görülür. Komutanın atının renginin diğer askerlerden farklı olmasından, düelloya davet edilen askerin nasıl özellikler taşıması

gerektiğine, harp hayvanı olarak kabul edilecek bineklerde olması gereken ayrıntılı özelliklerden savaşta kadın ve çocukların düşman tarafından siper edinilmesi durumunda onların öldürülüp öldürülemeyeceği gibi birçok hükmü delilleriyle sıralar. Kendisi, harp komutanlığı taşıdığı hükümler açısından özel idarelerin en kapsamlısı ve kısımları en çok olanıdır diyerek bu bölümün bu kadar detaylı olmasına açıklık getirir. Hatta kendisinin dahi özlü olarak ana konulara temas etmeye çalıştığını ifade eder. Bu özlü anlatım çabasına rağmen savaş meydanlarındaki meşhur şahısların söyledikleri şiirlerden alıntılar yapmayı da ihmal etmez (Mâverdi, 2017: 100; 1985: 124-126). Savaş meydanında bulunan her sorumlunun görevlerini tek tek maddeleştirerek izah eder.

İbn Teymiyye'nin her bir idarecide olması gereken unsurları sayarken kuvvet ve emanet unsurları üzerinde durduğunu ve bu unsurların her bir görev için farklı tezahürleri bulunduğunu ve yeri geldikçe bunları ayrıntılandıracağımızı belirtmiştik. Kuvvet unsurunun harp emirliğindeki tezahürünün cesaret, harp tecrübesi ve harp hileleri, ata binebilmek ve ok atımını iyi bilmek gibi savaş ilminin her dalında mütehasıs ve muktedir olmak olduğunu söyler (İbn Teymiyye, 1985: 44; 1998: 7-11). Yine bu konuyu da "Emanetler" bölümünün "Vilayetler" kısmında küçük bir paragraf şeklinde konu etmiştir. Diğer konularda da olduğu gibi Mâverdi'nin detaylı anlatımı ve örneklendirmesine girmez. Genel birkaç ölçüt olarak şunları zikreder: Ona göre harp emirliğine getirilecek kişi çok güvenilir olsa bile zayıf ve acizse tercih edilmez öncelik günahkar olsa bile cesur ve kuvvetli olana tanınmalıdır. Ahmed b. Hanbel'den gelen şu rivayetle bu hükmünü delillendirir: *"Kuvvetli günahkar bir kimsenin kuvveti Müslümanlar için, günahı ise kendinedir. Ama salih bir kimse olmasına rağmen zayıf kimsenin iyi hali kendisi için zayıflığı ise Müslümanlaradır."* (Müslim, Kader, 34) Ayrıca yine harp emirliği için kuvvetli olduğu halde aynı zamanda günahkar olmayan kişi, dini konuda üstün fakat idarede diğer kişinin yerini tutabilecek özelliklere sahip olmayandan üstündür diyerek bu konuya Halid b. Velid'i ve Ebû Zerr'i örnek olarak getirir. Hz. Peygamber Ebû Zerr (r.a) le ilgili: *"Bu gök kubbenin altında ve yerin üzerinde Ebû Zerr'den daha doğru sözlü kimse yoktur."* (Tirmizi, Menakıp, 15) buyurmasına rağmen Ebû Zerr'e *"Ebû Zerr! Seni zayıf görüyorum. Bilirsin kendim için sevdiğimi senin için de severim. Sakın iki kişiye amir, yetim malına da vasi olma!"* (Müslim, İmare, 16) buyurmuştur. Fakat buna rağmen bazen hem dinen hem de etik olarak hoş gitmeyecek davranışlarda bulunsa bile Halid b. Velit'i Müslüman olmasından itibaren komutan olarak istihdam etmiştir. Onun yaptıklarından

dolayı Allah'tan af dileme ihtiyacı hissetmesine rağmen (Buhari, Fezailu'l-ashab, 45) onu görevinden azletmemiştir. Bu örneklerle idarede ve bilhassa komutanlıkta liyakatin daha önemli olduğuna dikkat çeken İbn Teymiyye Müslümanların faydasının gözetilerek en ehil ve elverişli olanın istihdamını zaruri görür (İbn Teymiyye, 1985: 46-48; 1998: 13).

D. NAMAZLAR İÇİN İMAMET

Bu konuyu eserinin dokuzuncu bölümünde “Namazlara İmam Tayini” başlığıyla ele alan Mâverdî, “İmamlığın Çeşitleri ve İmamlıkta Dikkat Edilecek Hususlar”, “İmamlık Şartları ve Tercih Sebebi”, “Cuma İmamlığı ve Kırdırma Usulü”, “Sünnet Namazlarına İmamlık” olmak üzere dört ayrı bölümde konuyu inceler.

Onun tercih ettiği görüşe göre namazlara imamlık edecek kişi de aranması gereken şartlar şunlardır: Erkek olmak, dürüst ve adil bir kimse olmak, iyi bir okuyuş, fakihlik, sözlerinin anlaşılabilir olması yani kekemelik gibi bir rahatsızlığı olmaması. Bu özellikler dışında çocuk ve köle olmanın geçici bir imamet için muteber olduğunu ancak bunun sürekli bir atama şeklinde yapılamayacağını söyler. Kadın veya hünsa¹ kimsenin imametinin kesin surette geçerli olmayacağını belirtir ancak ahraz² veya pepe³ kimse yine kendileri gibi ahraz ve pepelerden oluşan bir cemaate imamlık edeceklerse bu imametlerinin sahih olacağını aktarır (Mâverdî, 2017: 197; 1985:173).

Aynı vakitte hazır olan ve aynı şartlara sahip iki imamdan hangisinin imamlık yapacağı konusunda öncelikle kendilerinin aralarında bir anlaşmaya varmaları gerektiğini şayet bu mümkün olmazsa kura çekilmesi veya cami cemaatinin seçimine müracaat edilmesini öngörür (Mâverdî, 2017: 196; t.y.:173). Ezber bilgisi ve fihhi bilgi açısından farklı olan iki imam arasında bir tercih yapılması gerektiğinde ise fakih olduğu halde kıraati çok bulunmayan kimsenin fihhi bilgisi az olan fakat kıraati çok olan kişiye tercih edilmesi gerektiği üzerinde durur. Gerekçe olarak ise namazda kıraat az bir miktarda da olsa namazı tamamlamaya yeterken namazın tamamındaki birçok fihhi durumun bilgisinin namazın geçerliliği için daha elzem olduğunu ileri sürer (Mâverdî, 2017: 198; 1985:173).

¹ Hünsa: Erkeklik ve dişilik organlarına aynı anda sahip olan, erkek mi dişi mi olduğu belli olmayan kimse. (Çeker, 1998: XVIII, 491)

² Ahraz: Dilsiz veya hem sağır hem dilsiz kimse. (TDK Sözlüğü, 2019)

³ Pepe: Dudak sesleriyle başlayan sözcüklerin ilk harflerini telaffuz etmekte güçlük çeken, tutuk dilli kimse. (TDK Sözlüğü, 2019)

Cuma namazı için tayin edilecek kişinin durumuyla ilgili şu iki farklı hükmü bildirir: Iraklı hukukçular ve hususen Ebû Hanîfe'ye göre cuma imametini devlet reisinin ya da bizzat kendisinin tayin edeceği bir naibin yerine getirmesi gerekir. Hicazlı hukukçular ve Şâfiîlere göre ise devlet başkanının cumayı kıldırması cuma namazının şartlarından değildir. Namaz kılanların cumanın şartlarını gözeterek tayin edilen herhangi bir imamın arkasında namazlarını eda etmeleri geçerlidir. Cuma namazına imamlıkta farklı bir ihtilafı da şu şekilde dile getirir: Cuma namazını başlı başına müstakil bir ibadet olarak kabul edenlere göre bu namaza tayin edilen imam diğer beş vakit namazı kıldırılmaz. Fakat cuma namazını o günün öğle namazını yerine sayanlara göre ise bu imam cuma namazı da dahil diğer beş vaktin tamamına imamlık yapabilir. Kendisi hangi görüşü benimsediğini belirtmemiştir (Mâverdî, 2017: 199-201; 1985: 176-177).

Bu bahislerin dışında selâtin camilerin durumu ve sünnet namazlarla ilgili de birçok hükmü ve detayı eserde ayrıntısıyla bulmak mümkündür. Fakat diğer eserin içeriğini göz önünde bulundurduğumuzda her bölümü ayrıntısıyla burada incelememiz konunun dışına çıkmamız demek olacağından dikkat çeken birkaç hükme daha değinmekle iktifa edeceğiz.

Bunlardan ilki Şâfiî mezhebine göre bir camide imamla namaz kılınırken yetişemeyenlerin sonradan kendi aralarında cemaatle namaz kılmalarının doğru olmadığıdır. Mâverdî tek tek kılmaları gerektiğini belirtip sebebi için ise diğer imam ve cemaatine muhalif olmamak olarak açıklar (Mâverdî, 2017: 201;1985: 175). Bu durumu bir çeşit toplumdaki ayrışmayı ve fitneyi önleme çabası olarak düşünebiliriz.

İkinci olarak ise cemaatle kılınan beş vakit namazda sultanın arzusuna uyularak siyah giyilmesi gerektiğini söyler. Şeriatta böyle bir şey varit olmasa bile halifeyle zıtlaşmamak adına böyle hareket etmek uygundur diye de belirtir (Mâverdî, 2017: 207; 1985: 178). Böyle bir uygulamanın o dönemin halifesine mahsus olduğunu düşünürsek namazın rükün ve şartlarını etkilemeyecek, dini bir hükümmüş gibi algılanmayacak ve halife tarafından şart koşulmuş herhangi bir kurala herkesin uyması gerektiği devlet reisine itaatin ne kadar önemli olduğunu vurgulamak içindir diyebiliriz.

İbn Teymiyye imamlık yapacak kişide aranan şartlar için kendisi bir derlemede bulunmak yerine Hz. Peygamber'in hadisini zikrederek oradaki şartları benimsediğini belirtir. Bu hadise göre imam belirlenirken Kur'ân'ı en iyi okuyan imam olur. Şayet

kıraatte eşit kimseler varsa sünneti en iyi bilen öncelenir. Bu hususta da eşitseler sıra daha önce hicret edene verilir. Hicrette de eşit iseler yaşı daha büyük olan imam olur (Müslim, Mesacid, 29: 291). Kıraatte iyi olma şartı Mâverdî'nin şartlarında da yer alan ortak şartlardandır. Sünneti iyi bilmekten kasıt Mâverdî'nin fakih olmak şartıyla örtüşür nitekim Peygamberin uygulamaları fihki da kapsamaktadır. Hicret şartı o dönemin Medine şartlarına has bir durumdur ki bu sebeple Mâverdî'nin böyle bir şartı zikretmemiş olması normaldir diyebiliriz.

İki kişinin her yönden eşit olması durumunda ise Mâverdî'de de olduğu gibi kura ile tercih yapılır der. Yine bu konuyu da Hz. Peygamber'in bir hadisine dayandırır. Mevzu edilen hadis özetle şu şekildedir: İnsanlar ezan okumada ve ilk safta namaz kılmakta ne kadar hayır ve bereketler olduğunu bilselerdi onların ecrine nail olabilmek için kura atmaktan başka çare bulamazlardı (Müslim, Salât: 129). Hadiste imamlık geçmemesine rağmen İbn Teymiyye imam tayininde kura çekilmesinin meşruiyetini bu hadise dayandırmayı tercih etmiştir (İbn Teymiyye, 1985: 56; 1998: 23).

Cuma namazının hususiyetlerini tek başına konu etmemiştir. Mâverdî'den farklı olarak cuma namazı kıldırın, cemaatle namaz kıldırın ve hutbe okuyanların ordu naipleri anlamındaki harp emirlerinden seçildiğini söyler. Buna yine Hz. Peygamber'in Hz. Ebû Bekir'i namazda imamlığa geçirmesinden sonra Müslümanların onu özellikle harp emirliği ve diğer işlerde de önder kabul etmeleri örneğini getirir. Ayrıca Peygamberimiz bir kimseyi harp emiri olarak tayin ederse beraberindekilere cemaat namazı kıldırmasını da ona emrederdi diye de ekler. Aynı şekilde bir yere vali olarak tayin edilen kimselerin de cemaate namaz kıldırma vazifesi vardır der. Ardından valilerin harp emirlerinin birçok vazifesini yerine getirmekle görevli olduklarının da altını çizer (İbn Teymiyye, 1985: 52; 1998: 21). Mâverdî'nin "Eyalet Valileri Tayini" bölümünde, valinin görevleri arasında hem orduları sevk ve idare etme hem de cuma ve sair namazları kıldırma, kendisi olmazsa yerine bir naip tayin etme vazifelerinin de olduğunu önceden zikretmiştik. Buradan hareketle iki müellifin de ordu, vilayet ve imameti birbirinden ayrılmaz ve birbirini tamamlayan unsurlar olarak gördükleri sonucuna varabilmemiz mümkündür.

Son olarak İbn Teymiyye namazına önem vermeyen yöneticilerin diğer işlerde çok daha fazla sorumsuzluk yapacağını, namazı önemsemediğinde ise kendisinin hem kötülüklerden korunup hem de namazının diğer taatlerini de yerine getirmesini

kolaylaştıracağını farklı rivayetlerle de örneklendirerek belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 53; 1998: 23). Böylece namazın sadece bir görev olmaktan çok daha fazla taabbudî yönünün olduğuna dikkat çekerek namazlarda imamet konusunu bu şekilde sonlandırır.

III. KAMU MALİYESİ/ MALLAR

Kamu malları denince İslâm Hukuku'nda şu konular kastedilmektedir: Ganimetler, Fey, sadakalar, borçlar ve hediyeler, zekât, cizye ve haraç. Eserlerin bahsettiğimiz içerik taksimi gereği yine her konuyu birebir karşılaştırma imkanımız olmamasına karşın İbn Teymiyye'nin bu konuya özel bir bölüm ayırması ve önceki birçok bölüme göre meseleleri daha detaylı ele alması bize de daha kapsamlı bir inceleme imkanı sunmaktadır. Bu minvalde bu bölümün mukayesesine de kaldığımız yerden devam edebiliriz.

A. GANİMETLER

Mâverdî eserinin on ikinci bölümünü “Fey ve Ganimetlerin Taksimi” başlığıyla bu konuya ayırmıştır. Biz İbn Teymiyye'nin eserinde konu dağılımını da gözeterek Fey konusunu ganimet konusunun ardından incelemeye çalışacağız.

1. Ganimetin Tanımı

Mâverdî eserinde ganimeti, bölümleri çok olan bir mal çeşidi olarak tanımlar. Kendine ait genel hükümleri olduğunu belirttiği bu terimin kapsamını ise savaş esirleri, kadınlar, çocuklar, topraklar ve mallar oluşturur.(Mâverdî, 2017: 249; 1985: 204)

İbn Teymiyye ise bu konuyu ikinci bölümünü oluşturan “Mallar” başlığı altında “Kaynağı Kitap ve Sünnet Olan Kamu Gelirleri ve Harcamaları” kısmında ele alır. Onun tanımında ise ganimet, kafirlerden harp yoluyla elde edilen mallardır. Müslümanların mallarında bir artış meydana getirdiği için Kur'ân'da Enfâl kelimesiyle bu malın adlandırıldığını da tanımına ekler (Enfâl, 8, 1-41). Ayrıca Hz. Peygamber'in özetle: bana benden evvel kimseye verilmemiş beş şey helal kılındı bunlardan biri de ganimettir (Müslim, Mesacid, 3, 5, 78) anlamındaki hadisini de zikrederek daha önce kimseye helal olmamış bu malın Müslümanlara bahşedildiğinin altını çizer (İbn Teymiyye, 1985: 61; 1998: 28).

Ganimet konusu fıkhıta hükümleri ve tanımı herkesçe belli olan muayyen bir konu olmasına rağmen bu farklı tanımların sebebi müelliflerin konuya yaklaşım biçimleriyle ilgilidir. İkisi de aynı şeyi kastetmelerine rağmen Mâverdî konunun kapsamını temel almış İbn Teymiyye ise elde edilmiş şekliyle yola çıkarak bir tanım oluşturmuştur.

2. Ganimetin Paylaştırılması

Bedir savaşıdan önce toplanılan ganimetleri Hz. Peygamber'in kendi görüşüne göre taksim ettiğini söyleyen Mâverdî bu savaşta Muhacir ve Ensar arasında çıkan bir tartışmanın sonucu olarak zekât gibi ganimetlerin de taksim şeklini belirten ayetin indiğini söyler. Mezkur ayet: *“Allah'a ve ayırım günü yani iki topluluğun karşılaştığı gün kulumuza indirdiğimize iman etmişseniz bilin ki ganimet olarak ele geçirdiğiniz her şeyin beşte biri Allah'a, peygambere, yakınlara, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir. Allah her şeye kadirdir”* (Enfâl, 8/41). Bu ayetten sonra artık bu şartlar gözetilerek ganimetin taksiminin yapıldığını belirtir. Onun tercih ettiği görüşe göre harp esnasında elde edilen mallar savaş sona erinceye kadar paylaştırılmaz. Çünkü mülkiyetin kazanılması ancak zaferin açıkça ilan edilmesiyledir der. Ayrıca Müslümanların savaş esnasında böyle bir taksimle uğraşması düşman taarruzuna maruz kalma ihtimalini kuvvetlendireceğinden uygun görülmediğini de ekler. Savaş sona erince ise taksimin savaş yerinde mi yoksa Müslüman ülkeye dönülünce mi yapılacağıyla ilgili farklı görüşleri zikretmekle yetinir (Mâverdî, 2017: 264-265; 1985: 204).

İbn Teymiyye'de aynı şekilde, ganimetlerde Müslümanların üzerine vacip olan, gelirin önce beş parçaya ayrılıp bunlardan beşte birinin Allah'ın bildirdiği yerlere harcanması, daha sonra kalan miktarın ganimeti elde edenler arasında paylaştırılmasıdır diyerek ilgili ayete atıfta bulunur. Mâverdî'de olduğu gibi paylaşımın zamanı ve mekanına değinmez ancak paylaşımında en önemli hususun soyluluk, daha faziletli olmak veya riyaset gibi ayrımların hiç birinin gözetilmeksizin adaletli bir taksim yapılması olduğunu dile getirir (İbn Teymiyye, 1985: 62-63; 1998: 29).

3. Ganimette Hak Sahipleri

Mâverdî, ayeti kerimede belirtilen beşte birlik pay, ilgili yerlere ayrıldıktan sonra geriye kalan ganimetler savaşa katılan hür, Müslüman, sıhhatli erkeklerindir der. Bunların hepsinin bizzat savaşa girmiş olması gerekmeyip savaş meydanına çıkamasa da harp

seferine katılmış olmaları veya levazım ve sıhhiye gibi geri hizmetlerde bulunmuş olmaları ganimette eşit hak sahibi olmak için yeterlidir diye de ekler. Bu görüşün dayanağını ise Hz. Peygamber'in şu hadisini ekleyerek bildirir: “*Ganimet, savaşa katılıp ona bizzat şahit olanlarıdır.*” (Buhari, humus, 9) Ayrıca bu hadis gereği İmam Mâlik'in ganimetlerin dağıtımında halifenin dilediği şekilde davranabileceği isterse katılmayanlara da hak verebileceği görüşünün reddedileceğinin de altını çizer. Savaş sona ermeden Müslüman bir topluluk savaşanlara yardıma gelse onların da ganimet taksiminde payı vardır ancak geldiklerinde savaş bitmişse herhangi bir hakları yoktur diye de belirtir (Mâverdî, 2017: 266-268; 1985: 199-200).

İbn Teymiyye Hz. Ömer'den nakledilen ve Mâverdî'nin zikrettiği hadisle aynı manaya gelen şu rivayeti aktarır: “*Ganimet harpte hazır bulunanlarıdır.*” O da bu rivayetten yola çıkarak savaşın savaşmasın savaş meydanında olanlar ganimet elde etmede eşit hak sahibidirler diyerek Mâverdî ile ortak bir görüş zikreder (İbn Teymiyye, 1985: 62-63; 1998: 28-31).

4. Kahramanlık Ödülü/Nefl

Savaşta cesaretiyle, yardımları ve kararlılığıyla dikkat çeken kimselerin de diğerleri gibi ganimetten eşit hakka sahip olduğunu belirten Mâverdî bu kimselere ganimet haricinde ammeye ayrılan maldan gösterdiği kahramanlık ve gayret için ayrıca bir mükâfatın da ayrılacağını söyler. Hz. Peygamber'in uygulamalarında da bu tarz örneklerin olduğunu İslâm'da gayret ve başarı gösterenin hakkının hiçbir zaman zayi edilmeyeceğini de vurgular (Mâverdî, 2017: 269; 1985: 203). Savaşa katılan birlikler arasında da süvari ve piyade olmak bakımından bir hizmet farkı olduğunu ve fazladan pay vermek hususunda bu ayrım gözetilirse isabetli bir davranışta bulunulacağını söyleyen Mâverdî bu taksimin yapılışını da farklı görüşleri belirterek özetle şu şekilde detaylandırır: Ebû Hanîfe'ye göre süvarinin hakkı iki sehimken⁴ piyadeye bir sehim verilir. Şâfiî'ye göre ise süvariye üç sehim, piyadeye ise bir sehim verilir. Savaş meydanında ata ihtiyaç yoksa süvarilere fazladan pay dağıtılmaz (Mâverdî, 2017: 267-268; 1985: 200).

⁴ Sehim: pay, pay sahibi, hissedar.

İbn Teymiyye savaşta gayret ve başarıyı fedakarlık gösterme, yüksek bir kaleyi fethetme, düşman önlerine hücum etmede ilklerden olma olarak nitelendirir. Mâverdî'de olduğu gibi Hz. Peygamber'in bu kimselere zaman zaman beşte birlik paydan haklarının üzerinde ödeme yaptığını bu uygulamaya binaen bu şekilde bir paylaşımın caiz olacağını belirtir. Yine Mâverdî'nin de değindiği gibi savaşa katılanlarda hizmet farkı olduğunu buna göre pay artırma işleminin yapılmasının caiz olduğuna o da değinir. Ondan farklı olarak bu fazladan verilen pay için mükâfat anlamındaki "Nefl" kavramını kullanır. O da taksim de arap atı kullanan süvariye Hz. Peygamber'in Hayber yılında yaptığı bir uygulamayı referans alarak ikisi at biri de kendisi için olmak üzere üç pay ayrılacağını iki pay verilmesi gerektiğini söyleyenlerin sünnete aykırı hareket ettiklerini söyler. Bu fazla pay taksiminin ise süvarinin piyadeye kıyasla iki kat faydası olmasına ayrıca atın beslenmesinin de savaşçının payının içinde olmasına binaen yapıldığını belirtir. Mâverdî'den farklı olarak Hz. Peygamber'in seriyye⁵ ye de ileri yürüyüşte zapt edilecek mal için dörtte bir, geri çekilişler için ise üçte bir mükâfat verdiği rivayeti de naklederek bu konuyu sonlandırır (İbn Teymiyye, 1985: 63; 1998: 29).

Buraya kadar iki eserde de ortak konuların mukayesesini yapmaya çalıştık bunun haricinde yine Mâverdî eserinde meseleci bir metodu gözettiği için ganimette harp esirlerinin yaşlı, ilim adamı, kadın veya çocuk olmaları durumlarını, düşman arazisinin ganimet taksiminde nasıl paylaşılacağını ayrıntılı şekilde incelemiştir. Ancak biz bu kadarını belirtmekle iktifa edeceğiz.

B. FEY

1. Fey'in Tarifi

Mâverdî'ye göre Fey: hile, harp baskın ya da öldürme olmadan yani savaş yapılmaksızın sulh anlaşmasıyla müşrik tüccarlardan gümrük vergisi, cizye veya haraç olarak alınan mallardır. Ganimet malıyla benzerlik ve farklılık bakımından şu şekilde kıyaslamıştır: Ona göre ikisi de kafirden alınmaları ve beşte birinin harcanacağı yerler bakımından aynıdırlar. Fakat Fey tarifinde de belirtildiği gibi savaşız olarak elde edilmesiyle ve beşte dörtlük kısmının harcanacağı yerler bakımından ganimetten farklıdır (Mâverdî, 2017: 242; 1985: 199).

⁵ Seriyye: Öncü birlik

İbn Teymiyye önce Mâverdî'nin tarifinde de olduğu gibi Fey için kısaca kafirlerden savaşız alınan maldır der fakat bunun hukukçulara ait bir tarif olduğunu da belirtir. Ayrıca bu tarifin Haşr suresi altıncı ayette geçen, “Allah’ın onlardan alıp resulüne Fey olarak verdikleri için siz at veya deve koşturmuş değilsiniz...” kısmına dayandığını, at ve deve koşturmamanın savaş yapılmadan demek olduğunu da ekler. Sonrasında ise kendisi tekrar Fey için Allah’ın kafirlerden alıp müminlere iade ettiği mal anlamına gelir diyerek bu ibareyi özetle şu şekilde açıklar: Allah yaratıkları kendilerine ibadet etsinler diye, malları ise bu ibadetlere yardımcı olsunlar diye yaratmıştır. Kafirler de ibadet etmedikleri için onların malları ibadet eden mümin kullarına aittir ve bu sebeple elde edilmeleri mubahtır (İbn Teymiyye, 1985: 68; 1998: 33).

2. Fey’in Taksimi

Mâverdî Fey taksimi için önce şu ayeti nakleder: “Allah’ın (başka) beldeler halkından alıp resulüne Fey olarak verdikleri, Allah’a, peygambere, yakınlarla, yetimlere, yoksullara ve yolda kalmışlara aittir; (servet) içinizden sadece zenginler arasında dönüp dolaşan bir şey olmasın diye böyle hükmedilmiştir. Peygamber size ne vermişse onu alın ve size neyi yasaklamışsa ondan kaçın. Allah’a karşı saygısızlık etmekten sakının. Kuşkusuz Allah cezalandırmada çok çetindir” (Haşr, 59/8). Sonra bu ayetteki hükme göre ganimette de olduğu gibi Fey’in beşte birlik kısmının mezkur ayette geçen beş kimseye, beş eşit pay olarak dağıtılacağını söyler. Geriye kalan beşte dörtlük kısım içinse iki farklı görüşü nakleder fakat kendi tercihini belirtmez. Naklettiği birinci görüşe göre beşte dörtlük kısım sadece ordu içindir başka bir şahıs bu paya dahil edilemez. İkinci görüşe göre ise ordu da dahil müminlerin diğer ihtiyaçları için de harcanabilir. Bundan sonra taksimde dikkat edilmesi gereken konulara değinir. Onun tercih ettiği görüşe göre Fey’den elde edilen gelir zekât ehline, zekat malı da Fey ehline verilemez. Fey ehlinden kastedilen İslâm dininin esaslarını daha iyi öğrenmek için başka bir İslâm ülkesine ya da şehrine göç eden kişiler, sınırları koruyanlar, savaş için silahaltında bulunan kişilerdir. Bu tanım için kendisi esrinde zikretmemiştir ancak Haşr suresinin konunun devamı niteliğindeki sekizinci ayetine atıfta bulunduğu düşünülebilir. Buna binaen zekât ehlinin ise göçüp giden kimselerden olamayacağını da altını çizerek (Mâverdî, 2017: 242-244; 1985: 200).

İbn Teymiyye Fey taksimini Mâverdî’den oldukça farklı şekilde ele alır. Beşte birlik kısmına, dörtle birlik kısmına, ganimet veya zekâtla olan alakasına değinmez.

Aksine Mâverdî'nin hiç değinmediği, Haşr suresinde diğer zikrettiğimiz ayetlerin devamı olan Ensar, Muhacir ve bunlardan sonra gelenlerin durumunu vasıflandıran sekiz, dokuz ve onuncu ayetlere istinaden Allah, Ensar, Muhacir ve onlardan sonra gelenlere Fey'den pay ayırdı der. Onlardan sonra gelenlerden kastın da bu şekilde kıyamete kadar gelecek olan herkes olduğunu ekler. Yine Mâverdî'den farklı olarak Fey kapsamına giren malları detaylandırır. Ona göre bu mallar; Yahudi ve Hristiyanlardan alınan cizyeler, Müslüman olmayan ülkelerden sultana verilen hediyeler, düşmanla yapılan sulh sonucu kararlaştırılan bedel, Müslüman olmayan tüccarlardan alınan onda bir ve yine farklı ülkelerle ticaret yapan zimmilerden alınan yirmide birlik vergiler. Son olarak Fey kapsamına giren tüm bu malların beytülmalde toplandığını Hz. Ömer devrinde ülke topraklarının genişlemesi ve nüfusun artması sebebiyle tüm bu malların idaresi için hususi dîvanlar kurulduğunu kendi dönemine kadar her bölgede bu hususi dîvanların bulunduğunu belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 68-70; 1998: 33-34).

C. ZEKÂT/SADAKA

1. Zekât/ Sadaka'nın Tarifi

Mâverdî bu iki kavramın ayrı ayrı kelimeler de olsalar aynı şeyi ifade etmek için kullandıklarını söyler. Onun eserindeki tarife göre Zekât: hükmi veya hakiki olarak çoğalma imkanı olan, meşru yollardan elde edilmiş, almaya layık olanlar için bir yardım anlamı ifade eden farz ibadetlerden biridir. Tarifinin hemen ardından müminlerden alınabilecek tek verginin bu olduğunu şu hadisi naklederek bildirir: “*Malda, zekâtтан başka bir hak yoktur*” (İbn Mâce, zekât, 3) (Mâverdî, 1985: 185).

İbn Teymiyye konunun tarifini yapmayıp direk olarak Tevbe suresi 9. Ayette geçen sadaka verilecek kişileri anlatmakla konuya başlar. Mâverdî'den farklı olarak konu başlığını ilgili ayette geçen Sadaka kelimesini dikkate alarak koymuştur. Zekât ifadesini bu bölümde kullanmamıştır (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 33). Bu da Mâverdî'nin belirttiği gibi iki kavramın birbirilerinin yerine kullanıldığına bir delil teşkil edebilir.

2. Zekât/Sadaka verilecek kimseler

Mâverdî Tevbe Suresi altmışıncı ayet inene kadar zekât taksimini Hz. Peygamber kendi tasarrufuna göre dağıtıyordu der. Ayetin akabinde ise artık orada belirtilen sekiz zümre gözetilerek bu taksimin yapılmasına özen gösterilmiştir diye ekler. Ona göre

toplumda bu sekiz zümre de bulunuyorsa toplanan zekât malları sekiz eşit sehime bölünmeli ve o şekilde paylaşılmalıdır. Uygun olan bu taksim olsa da bu vacip değildir bazılarına özel olarak daha az bir pay ya da daha fazlası verilmesinde bir sakınca yoktur. (Mâverdî, t.y.: 194). Zekât mallarının taksim edileceği kişileri Kur'ân'daki sırayı da gözeterek şu şekilde açıklar:

Fakirler: Hiçbir şeye sahip olmayan kimselerdir (Mâverdî, 2017: 234; 1985: 195).

Miskinler: Bir miktar mala sahip olan kimseye denir. Fakirin mi yoksa miskin mi daha aşağıda bir duruma sahip olduğuyula ilgili farklı görüşler olduğunu belirtir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre miskin fakirden daha aşağıdadır çünkü hiçbir şeyi olmadığı için yokluğun dermansız ve hareketsiz bıraktığı kimseye miskin denir. Fakat Mâverdî bu görüşü benimsemediğini fakirin miskinden daha aşağıda olduğunu savunur fakat bir izahat getirmez (Mâverdî, 2017: 234; 1985: 195).

Zekât memurları: Ona göre bu görevliler iki sınıftır. Birincisi, zekâtı toplamakla görevlendirilenler. İkincisi ise, zekâtı dağıtmakla görevlendirilmiş olanlar. Hazine görevlisi, orada çalışan diğer memur ve hizmetlilerin de bu sınıftan sayılacağını, zekât dağıtımında bunların da tıpkı diğer gruptakiler gibi eşit pay sahibi olduklarını da bildirir (Mâverdî, 2017: 235; 1985: 195).

Kalbi henüz İslâm'a ısınmamış olanlar: Ona göre bu kimseler dört gruptur. Bunlar: birincisi, Müslümanlara yardımı umulanlar, ikincisi, Müslümanlara verebileceği zararın ortadan kaldırılması umulanlar, üçüncüsü, İslâmiyete rağbeti arttırılabilecek kişiler, dördüncüsü ve sonuncusu ise, kendisi ve kabilesinin İslâm'a teşvik ve hizmetleri fazla olabilecek kimseler. Mâverdî bu dört kimseye İslâm'a yarar ve toplum menfaati gözetilerek zekât malından verilebilir der ancak müşrik ve kâfirken verilemez Müslüman olunca verilebilir diyerek bir ayrıntının üzerinde durur. Şayet verilecekse verilen mal zekât malı olmamalı ganimet veya harp arazilerinden elde edilen bir mal olmalıdır diye de belirtir (Mâverdî, 2017: 235; 1985: 196).

Azat olacak köleler: Bu kimselerin durumu için kendi tercihini belirtmeksizin mezhep imamlarının görüşünü nakleder. Ancak Şâfî mezhebine mensup olduğu için onun görüşünü benimsediği düşünülebilir. Şâfî ve Ebû Hanîfe'ye göre efendisiyle yazılı

anlaşma yaparak azat olacak kölelere anlaşma miktarınca azadını sağlamaya yetecek kadar pay kendisine verilir. İmam Mâlik'e göre ise köle satın alma ve onların azat edilmesi için zekâttan böyle bir pay ayrılır (Mâverdî, 2017: 235; 1985: 196).

Borçlular: Ona göre bu gruptaki kimseler de iki sınıftır: Birincisi, günlük yaşesini dahi temin edemeyecek derecede fakir olması sebebiyle borçlanan kişi. İkincisi ise, Fakir ya da zengin de olsa Müslümanlara hizmet için borçlanan fakat sonra bu borcu ödemeye güç yetiremeyen kişi. Bu iki sınıf kimseye borçları miktarınca zekât malından pay verileceğini belirtir (Mâverdî, 2017: 235; 1985: 196).

Allah yolunda harbedenler: Harbe giden ya da sınırlarda nöbet tutan harp emirleri için savaş meydanına gidiş, dönüş ve orada kaldıkları süre boyunca ihtiyaç duyabilecekleri miktar gözetilerek zekâttan pay verilmesi uygundur der (Mâverdî, 2017: 236; 1985: 196).

Yolcukta muhtaç hale düşenler: İster sefere yeni çıkacak olsun ister seferin ortasında olsun şayet çıkılan yolculuk kötü bir amaç taşıyorsa kişiye yolculuk ihtiyaçlarını, yeme içme de dahil, karşılamaya yetecek kadar zekâttan pay verilir. Bu Mâverdî'nin tercih ettiği görüştür. Fakat Ebû Hanîfe'ye göre kişi yolculuğa yeni çıkacak veya henüz çıkmamışsa bir şey verilmez görüşünü de sonrasına eklemiştir (Mâverdî, 2017: 236).

İbn Teymiyye Mâverdî'nin de naklettiği gibi taksimin daha önce Hz. Peygamber tarafından yapıldığını Peygamberin kendi hadisini zikrederek aktarır (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32). Bu hadise göre özetle kendisinden sadaka istemeye gelen birine efendimiz Allah peygamberlerinin veya başkalarının taksimine razı olmadı ve zekât alacak kişileri sekiz sınıfa ayırdı şayet senin durumun da bu sekiz sınıftan birinin durumu gibiye sana hakkını vereyim buyurmuştur (Ebû Dâvud, Zekât: 24). Bu nakilden sonra o da bu sekiz zümreyi daha çok Kur'ân'î kavramları kullanmak suretiyle açıklar. Mukayesenin daha iyi anlaşılabilmesi için onun kavramlarının yanına parantez içinde Mâverdî'nin başlıklarını da yazarak konuyu inceleyelim.

(Mâverdî'den farklı olarak fakir ve miskin kavramını aynı şey olarak ele alır.)

Fakir ve Miskinler: Yaşamını idame ettirmeye kifayet edecek miktarda varlığa sahip olmayan kimselerdir. Gücü kuvveti yerinde, kazanmaya imkanı olan veya zengin

kimseye sadaka helal değildir diye de açıklamada bulunur (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

Âmil (Zekât memurları): Malların tahsili, yazılması ve korunması işlerini yürütenlerin tümünün ortak adıdır diyerek kısaca açıklamış fakat izahat getirmemiştir (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

Müellefe-i Kulub (Kalpleri henüz İslâm'a ısınmamış olanlar): İbn Teymiyye bu başlığın açıklamasında bu konuyu Fey bahsinde ayrıntısıyla ele aldığını belirtir ve tekrar sadakalar konusunun altında değinmez. Bunun sebebi onun da tıpkı Mâverdî gibi henüz Müslüman olmamış müşrik ve kâfirlere zekât malından verilemeyeceğini düşünmesi ancak Fey vb. diğer kamu mallarından bu payın ayrılması gerektiği görüşünde olmasından kaynaklanır. Ona göre müellefe-i kulûbdan kabul edilebilecek kişiler Mâverdî'deki gibi dört sınıf değil iki sınıftır. Bunlar: Birincisi, verildiği takdirde Müslüman olması umulan veya İslâm'a ve Müslümanlara zararı önlenebilecek olan kâfirler. Bu madde Mâverdî'nin maddelerinde yer alan ilk iki sınıf kimseyle örtüşür. İkincisi, kendisine zekâtta pay verildiği takdirde Müslümanlığının daha iyi bir hal alacağı, zararından emin olunmak istenen, zekât vermeyenlerden güçlü olması sebebiyle zekât toplayabilecek olan toplumun önde gelen Müslümanları. Mâverdî'nin İslâm'a rağbeti arttırılmak istenen kimseler olarak vasıflandırdığı grup İbn Teymiyye'nin bu maddesiyle içerik bakımından benzerlik gösterebilir ancak Mâverdî direkt olarak Müslümanlardan bahsetmemiştir. İbn Teymiyye bu iki sınıfı belirttikten sonra bu tarz bir mal dağıtımının İslâm'ın ruhuna ters bir görüntü arz ettiğini, tıpkı sultanların ileri gelenlere hediyeler verip zayıfları terk etmesi gibi hoş olmayan uygulamalara benzetilebileceğini söyler. Fakat ona göre iki taksim arasında önemli bir ince ayırım vardır: O da yapılan amelin niyetidir. Allah'ın böyle bir taksimi mubah kılması ve Resulünün de bunu uygulaması tamamen İslâm'ın ve Müslümanların elde edeceği büyük menfaatlerin gereğidir (İbn Teymiyye, 1985: 82; 1998: 32).

Rikab (Azat olacak köleler): Ona göre zekâtta pay ayrılacak bu gruptaki kişiler ya Mâverdî'nin de tercih ettiği görüş olan efendisiyle anlaşma yapmış azatlı köle ya da fidye karşılığı kurtarılacak Müslümanlar ve azat edilecek kölelerdir. Bu görüşlerin kimlere ait olduğuna değinmez fakat o Mâverdî'nin aksine tercihe şayan olan kuvvetli görüşün fidyeye kurtarılacak Müslümanlar ve azat edilecek anlaşmalı olmasa da normal

köleler olduğunu savunur. İsmi zikretmese de Mâverdî belirttiği için İmam Mâlik'in görüşüne yakın bir tercihte bulunduğunu söyleyebiliriz (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

Garim (Borçlular): Mâverdî gibi bu gruba dahil olanları bir sınıflamaya tabi tutmaz. Allah'a isyan maksadıyla olmadıktan sonra borcu çok olsa bile ödemeye imkanı olmayan kimseye borcunu kapatacak kadar zekat verilir der (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

Fisebilillah (Allah yolunda harp edeneler): Ona göre bu gruba giren kimseler; Allah yolunda cihat eden savaşçılardır. Savaş ortamındaki ihtiyaç duyabilecekleri her şeyin karşılığı olabilecek miktar zekâttan onlara pay olarak verilir. Mâverdî'nin değinmediği hac ibadetinin de fisebilillâh kavramı içine girdiğini bu sebeple hacca gideceklere de bu paydan verilebileceğini belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

İbnü's-Sebil (Yolcukta muhtaç hale düşenler): Bu konuya hiçbir açıklama getirmez yalnızca yolcuları içine alır demekle yetinir (İbn Teymiyye, 1985: 66; 1998: 32).

3. Zekât Memuriyetinin Şartları

Mâverdî'ye göre zekât memuru olacak şahısta aranacak şartlar: adaletli, hür ve Müslüman olmaktır. Bunun haricinde tam yetkilerle donatılmış bir zekât memuru olacaksa zekâtla ilgili ayrıntılı fıkhi bilgileri de bilen biri aranır. Sadece zekât toplama işini yürütmekle vazifeli biri olacaksa bu hükümleri bilen biri olması gerekmez. Bir zekât memuruna aynı anda hem toplama hem de dağıtma görevi verilebileceğini ya da bu görevlerin ayrı ayrı farklı memurlara da tahsil edilebileceğini söyler. Ayrıca dağıtmakla görevli olan memurun taksimi geciktirmesinin günah olduğunu belirtir (Mâverdî, 2017, 219). Zekât memurları kendileri için görevleri sebebiyle ayrılan pay haricinde mal sahiplerinden herhangi bir hediye veya rüşvet kabul edemezler der ve Hz. Peygamber'in bu yapılan için zulüm ve hıyanettir dediği hadisi (Müsned, 5/424) nakleder (Mâverdî, 2017, 238; 1985: 193-194).

İbn Teymiyye zekât memurunun hediye ve rüşvet alma durumu haricinde başka bir özellik ve görevini konu etmemiştir. Bu konuyu da Mâverdî gibi Hz. Peygamber'in bir hadisine dayandırır fakat farklı bir rivayeti nakleder (Buhari, zekat, 3). Yani görevli

memurun hediye ve rüşvet cinsinden herhangi bir şey asla alamayacağını belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 73; 1998: 37).

D. YARGI VE ADLİYE

Mâverdî eserinde yargı işlerine bakacak kişilerde aranacak şartları şu şekilde belirler: Erkek olmak, zeka ve hürriyet sahibi olmak, Müslüman olmak, adalet, vücut sıhhati, bu konuda özellikle alacaklı ve borçlu meselelerin halli, hak olanın ispatı, inkar eden kişiyle ikrar edenin, doğru söyleyenle yalan söyleyenin ayrımının yapılabilmesi için göz ve kulak sıhhatinin öneminin üstünde durur. Hukuk bilgisi, bu konuda da şeri hükümlerin usulünü ve furuunu bilen yani hüküm ve fetva vermeye ehil derecede bilgi sahibi bir kimse aranır diye belirtir. Ona göre bir kimsede bu yedi şartın mevcut olduğu bilirse bu şahsın hakimliğe tayini doğru ve meşrudur. Bu şartlara sahip olup olmadığı imtihan, bizzat tanımak ya da araştırmayla bilinebilir. Hz. Peygamber’de Hz. Ali’yi Yemen’e hakim olarak gönderirken sadece nasihatte bulunmuş onu çok iyi tanıdığı için bir araştırma veya imtihan etme ihtiyacı duymamıştır. Fakat sahabeden Muaz b. Cemel’i ise Yemen tarafına vali tayin ederken meşhur hadisten de bilindiği üzere kısa bir imtihana tabi tutmuştur (Tirmizi, ahkâm, 2) (Mâverdî, 2017: 137-141; 1985: 132-134).

Mâverdî konuya direkt olarak bu göreve getirilecek kişilerde aranacak şartlarla girip herhangi bir tanım yapma gereği duymazken İbn Teymiyye herhangi bir şarta geçmeden bu görevi ifa edenlere verilen kavramın tanımıyla başlar. Ona göre hakim: iki çocuktan hangisinin yazıyı daha güzel yazdığıyla ilgili insanlar arasında çıkabilecek küçükten büyüğe her türlü tartışma ve nizada hakemlik yapıp hüküm verecek kişilere verilen genel addır. Bundan sonra önceki birçok konuda da değindiğimiz üzere hakimliğe tayin edilecek kişinin de şahsi ve kişilik özelliklerinden çok sahip olması gereken ahlaki niteliklerin üzerinde durur. Buna göre her görevde farklı şekilde nitelenen kuvvet ve emanet kriterlerinin hakimlik görevindeki tezahürleri şu şekildedir: İnsanlar arasında hükmetme hususunda kuvvet sahibi olmak, Kur’ân’ın ve sünnetin getirdiği adaleti bilme ve bu bilgiler ışığında hüküm infazında bulunma salahiyetine sahip olmak. Yine görev yargı işleri olunca emanet sahibi olmak ise, Allah’ın ayetleriyle sabit olan hükümleri az bir paye karşılığı satmamak, insan korkusundan arınıp yalnız Allah korkusuyla hareket etmekle ilgilidir.(İbn Teymiyye, 1985: 45; 1998: 13-14) Bir yere hakim tayin edilecek aynı kriterlere sahip iki kişi olması durumundaki görüşleri ise şu şekildedir: böyle bir

durumda daha bilgili ve daha takva sahibi olan kişi öncelenir. Şayet biri bilgili diğeri takva sahibi iki farklı kişi varsa hükmedilecek meselenin içeriğine bakılır. Hükümü incelik isteyen ve karışıklık çıkmasından korkulan konular için bilgili olan, açık bir hükme sahip, kişinin arzularına karşı koyması gerektiği konular için ise takva sahibi olanın hakim olması tercih edilir. Yine ona göre yargı işinden sorumlu bir hakim muhakkak adalet sahibi, kuvvetli ve bilgili bir kimse olmaya mecburdur. Bazı alimler hakimin dindarlığının en önemli özelliği olduğunu çünkü bütün büyük imamların hakimin şahitliğe ehliyetli ve adaletli biri olması konusunda ittifak ettiklerini bunun da ancak dindar olmakla olabileceğini söylerler. Fakat müctehid olmasının zorunlu mu ya da mukallit olmasının caiz mi olduğu konusunda farklı görüşler mevcuttur. Ancak İbn Teymiyye bu konunun tafsilatının yeri burası değil diyerek konuyu burada sonlandırmıştır (İbn Teymiyye, 1985: 50-51; 1998: 13-14).

E. HADLER (SUÇLAR VE CEZALAR)

Bu konuyu Mâverî “Suçlar ve Hükümleri” başlığıyla kitabının on dokuzuncu bölümünde ele alırken İbn Teymiyye “Adalet” başlığıyla kitabının ikinci bölümde konu edinmiştir. Mâverî direkt olarak konu başlığından anlaşılacağı üzere toplumda işlenen suçlar ve bunlara verilen cezaları incelemeye tabi tutarken İbn Teymiyye Allah’ın hadleri ve hakları başlığıyla konuya giriş yapıp işlenen suçlar ve cezalarına geçmeden önce genel kavram alt başlığıyla bu konunun önemini izah eden bir giriş yapmayı tercih etmiştir. Biz de karşılıklı iki eserdeki suçlar ve cezaları konularının mukayesesine geçmeden önce İbn Teymiyye’nin hadler ve hakların uygulanmasındaki önemi izah ettiği bölümle konuya giriş yapmaya çalışacağız. Böylece konu bütünlüğünün daha iyi sağlanacağı kanaatindeyiz.

1. Suç ve Ceza Politikası

İbn Teymiyye’nin yaşadığı dönemde yönetimde Memlûklerin olduğunu hayatı ve eserlerini konu ettiğimiz ilk bölümde değinmiştik. Memlûk sultanları hadlerin uygulanmasında oldukça sert politikalar izlemişlerdir bu konuda İbn Teymiyye de bazı uygulamaların işkenceye vardığını ve tasvip edilemeyeceğini söylemiştir. Buna rağmen İbn Teymiyye eserinde yöneticilerin hadler konusundaki uygulamasını yetersiz gördüğünü de belirtir. Bunun sebebi hadlerin uygulanış biçiminden çok uygulanma sebebi ve niteliğiyle ilgilidir. Ona göre meşru yönetime ve kamu otoritesini sarsacak her

türlü girişime çok ciddi cezai yaptırımlar uygulanırken şeri olarak cezası Allah tarafından belirlenen hırsızlık, zina, müneccimlik, yol kesme vb. suçlar hapis cezası veya para cezası gibi basit uygulamalarla geçiştirilmekte ya da hadler belirlenen şekilden farklı olarak uygulanmaktadır. Bu şekilde şeri yönetimden uzaklaşmakla da İslâm toplumunu en büyük zarara uğramaktadır (Sivrioğlu, 2013, 96).

Ona göre kamu malları ve kamuyla ilgili diğer işler, kime yapıldığı bilinmeyen vasiyetler hakkında hüküm verme, zina, hırsızlık, yol kesicilere vb. uygulanması gereken cezalar kamu hadleri ve haklarıyla ilgili birebir meselelerdir ve vilayet işlerinin de en önemlilerinden sayılırlar. Herhangi bir yöneticinin birinin davacı olmasını beklemeksizin bu konularda teyakkuzda olması ve olabileceklerin önünü alması için hemen uygulamada bulunması gerekir. Aynı şekilde tanıklık edecek kimselerde bu sorumluluğun bilincinde olarak ilgili yerlere konuyu taşımalıdır. Böyle bir kudret elinde olduğu halde uygulamaktan imtina edenler bütün insanların meleklerin ve Yüce Allah'ın lanetine duçar olur. Çünkü Allah'a itaat ancak hadler uygulandığında ortaya çıkar. Bu da toplumda ona olan isyanları azaltır böylece toplum Allah tarafından yardıma ve bol rızka mazhar olur. Bu görüşünü desteklemek için de Ebu Hureyre'den rivayet edilen ve bir had uygulandığında bir yere kırk gün yağmur yağmasından daha hayırlı olacağı manasındaki rivayeti zikreder (İbn Mace, Hudud, 3). Herhangi bir haddin affı veya cezasının hafifletilmesi için bir rüşvet hediye ya da mal alınmasının da ümmetin icmasıyla haram olduğunu da belirten İbn Teymiyye böyle bir işe kalkışmakla idarecinin hem haram mal yemek hem de haddi uygulamamakla çok ciddi iki günah işleyeceğini söyler. Bu konuda şefaatt, soyluluk, zayıflık, itibarlılık, zenginlik gibi hiçbir ölçüt gözetilmeksizin suçu işleyen herkese eşit uygulama yapılmasının da altını çizerek konuyu sonlandırır (İbn Teymiyye, 1985: 93-96; 1998: 51-53). Bu giriş niteliğindeki açıklamalardan sonra suçlar ve cezaları kısmını mutata olan mukayese usulümüzle incelemeye devam edelim.

2. Asli Suçlar

a. Zina suçu ve cezası

Mâverdî'ye göre zina: evli bir kimsenin farklı cinsten, nikah akdiyle kendisine helal olmayan biriyle cinsi münasebette bulunmasına denir. Zina yapan kişinin erkek veya

kadın olması suçun uygulanmasında hiçbir fark oluşturmazken evli veya bekar olması uygulanacak cezanın niteliğini naslarda belirlenen şekliyle değiştirir. Buna göre;

Evliler için zina cezası: Mâverdî bu konuyla ilgili bekarların zina etmesi halinde yüz sopa vurulup bir yıl da sürgün edileceği, evlilerin ise taşlanacağına bildirildiği hadisi (Müslim, Hudud, 12) nakleder. Bu hadise göre evli kadın ve erkeğin zina etmeleri halinde uygulanacak ceza recmetmek kavramıyla bilinen taşlanarak öldürülmesidir. Bu kimselere önce yüz sopa vurulup sonra recmedilmeleri gerektiğiyle ilgili farklı görüşlere sahip olanların olduğunu da belirten Mâverdî bu görüşe katılmaz ona göre sadece recm cezasıyla yetinilir çünkü ayette (Nûr 34/2) bekarlara yüz sopa vurulması emri evlilerden dövmeyi düşürür der. Yine Hz. Peygamber'in bu konuda Mâiz bin Mâlik'e uyguladığı recm cezasını örnek gösterir. Nitekim olayda Mâiz sadece taşlanarak öldürülmüş ayrıca sopa cezasıyla cezalandırılmamıştır (Ebu Davud, Hudud, 23). Yine zina eden kişinin kâfir olması Mâverdî'ye göre recm cezasına engel değildir. Fakat Ebû Hanîfe'nin Müslüman olmayı şartı koştuğunu nakleder. Zina eden evli köle içinse taşlanmayıp elli sopa vurulma cezasıyla cezalandırılacağını çünkü kölelerin noksanlıkları sebebiyle hülrelere uygulanacak cezanın yarısının uygulanabileceğini belirtir. (Mâverdî, 2017, 419-420; 1985: 301)

İbn Teymiyye zinanın tarifini yapmadan evlilerin zina işlemesi sonucunda onlara uygulanacak cezanın izahıyla başlar. Evli olan kişiyi fıkıh kitaplarından da alışık olduğumuz muhsan kavramıyla nitelendirir ayrıca bu kavramın tanımını yapar. Ona göre muhsan: hür ve mükellef olup geçerli bir nikahla evlendiği kadınla normal yoldan birlikte olan kişidir. Aynı tanım kadınlar için de geçerlidir ama İbn Teymiyye bunu ayrıca belirtmemiştir. Buna göre zina eden muhsana verilecek zina cezası ölünceye kadar taşlanmak üzere recmedilmesidir. O da Mâverdî gibi bu konuya delil olarak Mâiz bin Malik olayını getirir. Yine onun gibi recimden önce yüz sopa vurulup vurulmayacağı konusunda ihtilaf olduğunu nakleder fakat kendi görüşünü belirtmez (İbn Teymiyye, 1985, 130; 1998: 83-84).

Bekarlar için zina cezası: Mâverdî'ye göre bekar ve hür erkek veya kadının cinsi münasebette bulunması durumunda alacakları ceza yukarıda bahsi geçen ayette de belirtildiği şekliyle yüz sopa vurma cezasıdır. Cezanın uygulanacağı sopa veya değnek cinsinden olan alet ne acıtmayacak derecede yumuşak ne de demir gibi ölüme sebebiyet verebilecek sertlikte bir malzemedden olmamalıdır. Uygulanan kişinin de hayati önem

taşıyan organları ve yüzü hariç diğer bütün azalarına vurularak tatbiki gereklidir diye izah eder. Hadiste geçen şekliyle sürgün edilip edilmemeleri konusundaki mezhep imamlarının görüşlerini tek tek nakleder. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre sürgün cezası verilmez sadece sopa cezası vardır. İmam Mâlik, sopa cezası haricinde yalnızca erkek sürgün edilir kadın edilmez der. İmam Şâfiî ise mezkur hadise istinaden kişinin sopa cezasının ardından bir yıl süreyle ikamet ettiği yerden bir gün uzaklıktaki bir yere sürgün edilmesinin vacip olduğunu söyler. Bu görüşlerden hangisini tercih ettiğini direkt olarak ifade etmese de konunun gidişatından kendi mezhebi olan Şâfiî mezhebinin görüşünü benimsediği anlaşılabilir (Mâverdî, 2017, 419; 1985: 301).

İbn Teymiyye muhsan olmayan kimse için Allah'ın kitabına göre yüz kırbaç vurulması gerektiğini söyler. Bazı âlimler kabul etmese de diye belirterek Hz. Peygamber'in sünnetinde de olduğu gibi bir yıl sürgünü lazımdır diyerek kendi görüşünü belirtir. Bekarların cezasıyla ilgili başka bir ayrıntıya değinmez (İbn Teymiyye, 1985, 130; 1998: 83-84).

Zina suçunun sabit olma durumu: Herhangi bir had cezasının uygulanabilmesi için öncelikle o suçun tam olarak gerçekleştiğinin yine şeriatın belirlediği şekillerde kesin olarak ispatı gereklidir. Mâverdî zina suçu için böyle bir ispatın iki şekilde gerçekleşebileceğini söyler: Birincisi akıl sağlığı yerinde olan buluşa da erişmiş bir kimsenin zina suçunu bizzat işlediğini ikrar etmesiyle. Burada Ebû Hanîfe'nin dört kez ikrar etmesi gerektiği görüşünü de ayrıca belirtir. Şayet ceza uygulanmadan kişi ikrarından vazgeçerse had cezası da düşer der fakat yine Ebû Hanîfe'ye göre ikrarından dönmesi haddi düşürmez diye ayrıca ekler. Ona göre zina suçunun kendisiyle ispat olacağı diğer ikinci unsur ise delillerdir. Delilden kasıt şahitlerdir. Buna göre zinanın gerçekleştiğini çöpün göze girmesi kadar net şekilde gören dört erkeğin bir arada ya da ayrı ayrı yaptıkları şahitlik delil olarak kabul edilir ve haddin uygulanmasını icap eder. Sayıları daha az olursa şahitlikleri kabul edilmez aksine iftira suçuyla kendilerinin dövülmesi gerektiğiyle ilgili görüş ileri sürenler vardır. Şahitliklerini olayın gerçekleştiği bir yıl içinde veya daha sonraki bir zamanda yapmaları şahitliğin kabulünü etkilemez ancak Ebû Hanîfe bir yıldan sonraki şahitlikleri kabul etmez (Mâverdî, 2017, 421;1985: 302).

İbn Teymiyye de ikrar ve delil konusunda Mâverdî ile neredeyse birebir aynı görüşleri beyan eder. Fakat delillerin arasına eşi veya efendisi bulunmadığı halde hamile olduğu kesin olarak belli olan bir cariye'nin had cezası almasına hamilelik durumunun delil teşkil edip etmeyeceği konusunda iki farklı görüş olduğunu söyler: Bu görüşlerden ilkinde göre birleşmenin zorla veya kendiliğinden olma gibi iki ihtimali vardır. Bu sebeple bu durum şüphe arzeder. Şüphe ise haddi düşürür derler. Dört halifenin de içinde bulunduğu diğer görüş sahiplerine göre ise bu durumda olan bir kadına hamileliği delil kabul edilerek had uygulanır. İbn Teymiyye de bu görüşün usule uygun düştüğünü söyler (İbn Teymiyye, 1985, 130-131; 1998: 83-84).

Recmin uygulanma şekli: Mâverdî zina suçu işlediği ispat olmuş ve had cezasına çarptırılmış kimseye kaçmasına engel olacak şekilde vücudunun yarısına kadar yere kazılmış bir çukura indirilip ölünceye kadar taşlanması suretiyle recm uygulanır der. Kaçmaya çalışması durumunda iki farklı görüş olduğunu buna göre şayet suçu şahitlerle ispat edilmişse kaçmasına izin verilmemesi takip edilip öldürülmesi gerektiğini şayet kendi ikrarıyla sabit olmuşsa peşinin bırakılıp kaçmasına izin verilmesi gerektiğini belirtir (Mâverdî, 2017, 422;1985: 303).

İbn Teymiyye recm cezasının uygulanış biçimine değinmez Mâverdî'den farklı olarak bir sonraki konuda ele alacağımız lûtîlere uygulanacak ölüm cezasının biçimlerini ayrıntılı ele alır.

Livata/Lûtîliğin (Homoseksüellik) cezası: Mâverdî'ye göre aynı cinsiyete sahip olduğu halde zina yapan kimselere de had cezası uygulanır. Bazılarına göre evli olup olmamaları gözetilmez her halükarda had uygulanır. Bu konunun içinde hayvanlarla cinsi temasta bulunanların durumuna da değinir Hz. Peygamber'in hadisinde hayvanı da hayvanla temas edenleri de öldürünüz (Tirmizi, Hudud, 23) buyurduğu için onlara da had uygulanması gereklidir der (Mâverdî, 2017, 420; 1985: 304).

İbn Teymiyye'de evli olsun olmasın lûtîlere verilecek zina cezasında sahabe içinde görüş birliği olduğunu ve öldürülmeleri gerektiğini belirtir. Fakat öldürme şekliyle ilgili farklı görüş ileri sürenler olduğunu söyler. Bazılarına göre üzerlerine duvar yıkılmak suretiyle enkaz altında kalmaları sağlanarak öldürülürler. Bazılarına göre yüksek bir yere çıkarılıp oradan atılmaları ve ardından taşlanmaları suretiyle, bazılarına göre ise izbe bir yerde tek başına ölünceye kadar hapsedilmeleri suretiyle öldürülürler. Hz. Ebû Bekir'in

yakılmalarını emrettiğinin nakledildiğini belirtir. Kendisinin de tercih ettiği İbn Abbas'ın rivayetine göre Allah Lût kavmini recmetmiştir buna göre lûtilerin cezası da recmedilmektir. Recm cezasının da Lût kavmine uygulanan helak şekli göz önüne alınarak taşlama şeklinde yapıldığını söyler. Mâverdî'den farklı olarak lûtilerin köle veya hür olmalarının da had cezası almalarında bir fark olmayacağını belirtir. Fakat kişilerin reşit veya ergen olma durumlarıyla ilgili olarak biri ergen diğeri reşit olarak bu işi yapanlardan reşit olanın öldürüleceğini ergen olmayanın ise daha hafif bir cezayla cezalandırılacağını belirtir (İbn Teymiyye, 1985, 131-132; 1998: 84).

b. Hırsızlık suçu ve cezası

Hırsızlık suçunun tarifî: Mâverdî bu konuda da önce hırsızlık fiilinin tarifini yaparak konuya giriş yapar. Ona göre akıl ve baliğ olan bir şahsın başkasına ait ve koruma altına alınmış, belli bir değeri olan bir malı, korunma altına alındığından da şüphe etmeyeceği şekilde gizlice alıp götürmesine hırsızlık denir. Tarifteki ölçütleri ve farklı görüşleri de naklederek sonrasında tek tek açıklar.

İbn Teymiyye herhangi bir tarifte bulunmaksızın direkt bu suçu işleyenlere uygulanacak olan haddin ayrıntılarıyla konuya giriş yapmayı uygun görür. Sonrasında diğer unsurları izah eder.

Çalınan malın miktarı: Mâverdî bu konuda hukukçuların farklı görüşleri ileri sürdüklerini belirtir ve bu görüşleri sıralar. Şâfiî mezhebine göre çalındığı dönem içinde ekonomik olarak geçerliliği olan, dört dinar ve üzeri bir miktara tekabül eden kıymette bir malın çalınması, hırsızlık suçunun haddi olan el kesme cezasının uygulanabilmesi için gereken miktardır. Ebû Hanîfe bu miktarı on dirhem veya on dinar kıymeti olarak belirlemiştir. İmam Mâlik'e göre 3 dirhem değerinde bir mal Dâvûd ez-Zâhirî'ye göre ise kıymeti ne olursa olsun malın miktarı değil hırsızlık fiilinin gerçekleşmesi önemlidir her koşulda el kesilir demiştir. Mâverdî kendi görüşünü belirtmemiştir (Mâverdî, 2017, 424; 1985:304).

İbn Teymiyye ise hırsızlık cezasına had uygulanabilmesi için çalınan malın miktarı için nisap miktarı ifadesini kullanır. Nisap miktarından kastedilen kıymet için ise Mâverdî gibi farklı görüşlerin olduğunu nakleder. Ona göre bu hususta görüş serdeden iki grup vardır: Hadis ve Hicaz ehli ve bazı bilginlerin görüşüne göre bu miktar üç dirhem

yahut dinarın dörtte biridir. Diğer gruba göre ise hırsızlık nisabını oluşturan miktar on dirhem yahut bir dinardır. Bundan sonra bu konuyla ilgili bu farklılığı izah eder nitelikte birkaç farklı hadis naklini rivayet ederek kendi görüşünü belirtmeden konuyu sonlandırır (İbn Teymiyye, 1985, 128; 1998: 80).

Malın korunmuş olması/ etrafının çevrili olması: Mâverdî'ye göre bu konuda farklı ihtilaflar mevcuttur: Dâvûd ez-Zâhirî'ye göre tıpkı çalınan malın miktarında olduğu gibi çalınan yerin özelliklerinin de bir önemi yoktur nereden çalınırsa çalınısın fiil gerçekleşmiştir ve had gerekir. Ebû Hanîfe'ye göre bütün malların sınırı aynıdır yani korunma altına alma şekli aynı nitelikte olmalıdır. Şâfiî'ye göre ise malın kıymetine göre etrafının çevrili olması ve örfün belirlediği koruma biçimi sınırı belirleyen unsurlardır. Buna göre altın ve gümüş gibi kıymetli malların sınırlandırılması çok ayakaltında olmayan kilitlime ve kutulama gibi bir önleme tabi tutularak yapılırken, yakacak cinsinden tahta, odun gibi malzemeler daha basit önlemlerle etrafı çevrili bir yerde saklanır. Buna göre bu şekilde sınırları belirlenmiş bir yerden belirli miktarda odun çalmak el kesme cezasını gerektirirken aynı yerde altın gümüş türünden kıymetli bir miktar çalınsa had cezası verilmez. Bu malların gizlendikleri saklı kutularından çalınmasıyla ancak had gerekir. Mâverdî Bunların dışında mezar soyuculuğu, altın kap kacağın çalınması durumu, bir hayvanın üzerine bağlanmış malların çalınması, malın çalınmaksızın bulunduğu yerde zayi edilmesi ve biri hırsızlığı yapan diğeri gözetleyen iki suç ortağının hırsızlık suçunda nasıl değerlendirildiğine de ayrıntısıyla yer verir (Mâverdî, 2017, 425-426; 1985:304).

İbn Teymiyye'de ancak korunma altındaki bir mal çalınırsa hırsızlık suçu işlenmiş olur ve bu durumda had gerekir der. Malın saklanması koşullarıyla herhangi bir görüş belirtmez. Ona göre korunma altına alınmamış sayılan ve had cezası gerektirmeyip yalnızca ta'zir cezası uygulanması gereken durumlar: sahibi bilinmeyen kayıp malı alma, çevresi duvarla veya benzeri bir şeyle çevrilmemiş ağaçlardan meyve alma, çobanı başında bulunmayan salınmış koyun sürüsünden koyun alma gibi durumlarda el kesilmez onun yerine verilen zarar iki katıyla tazmin edilir der. Fakat bu tazminatın ödetilmesinde âlimler arasında görüş birliği olmadığını da belirtir (İbn Teymiyye, 1985, 129; 1998: 81).

Hırsızlık haddinin uygulanması: Mâverdî hırsızlık yapan kişinin sağ eli bilekten kesilir diyerek direkt hükmü bildirir ancak ilgili ayet ve hadisi zikretmez. Eli kesilen

tekrar aynı suçu işlerse sol ayak bileğinden itibaren sol ayağı kesilir der. Buna rağmen üçüncü kez aynı suçu işleyen için ise mezheplerin farklı görüşlerini nakleder. Buna göre Ebû Hanîfe artık herhangi bir uzvunun kesilmeyeceğini Şâfiî ise bu kez sol elinin bilekten kesileceğini, dördüncü kez yine suç işlenirse sağ ayağın bilekten kesileceğini söyler bundan sonrası için ise artık ta'zir cezası verilmesine hükmeder. Mâverdî hırsızlık suçu için öldürme cezası yoktur ve had uygulanmadan önce hırsızlık suçu defaatle işlenmiş olsa da ceza bir kez uygulanır diyerek konuyu sonlandırır (Mâverdî, 2017, 424; 1985:305).

İbn Teymiyye'de Mâverdî'de olduğu gibi hırsızlık yapanın sağ eli kesileceğini söyler. Fakat kesim işleminden sonra kan akmaması için kesilen bölgenin dağlanması gerektiğine, kesilen elin de herhangi bir ip ya da kumaş cinsinden bir malzeme yardımıyla boyna asılması gerektiğine değinerek uygulamayı detaylandırır. Had cezası uygulanmasına rağmen kişinin aynı suçu tekrarlaması hususunda ise o da farklı ihtilaflara değinir fakat Mâverdî'den farklı nakilleri aktarır. Buna göre Ebu Bekr, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'in de içlerinde olduğu bir gruba göre had cezası kendisine bir kez uygulanmış olmasına rağmen mükerreren bu suçu işlemeye devam eden kimse için iki ayağının ve iki elinin de kesilmesine hükmedilir. Hz. Ali ve Kûfelilerden oluşan bir diğer gruba göre ise bu durumda hırsızın hapsedilmesine hükmedilir (İbn Teymiyye, 1985:128; 1998: 79).

Diğer hususlar: Yine hırsızlık suçuyla ilgili olup Mâverdî ve İbn Teymiyye'nin müstakil olarak değindiği bazı ayrıntılara da eserlerde rastlamak mümkündür. Mâverdî İbn Teymiyye'den farklı olarak çocuğun, delinin, efendisinin malını çalan kölenin ve babasının malını çalan evladın, hırsızlık yapmaları durumunda ellerinin kesilmeyeceği hükmünü zikreder (Mâverdî, 2017, 427; 1985:305). İbn Teymiyye bu konularda bir görüş belirtmezken o da Mâverdî'den farklı olarak müntehip, muhtelis ve tarrar olarak nitelendirilen kimselerin, Hz. Peygamber'in bir hadisinde (Tirmizi, Hudud, 18) belirtildiği şekliyle el kesme cezası almayacaklarını söyler. Müntehip: insanların gözü önünde yağma yapan ve çalan kimse için, muhtelis: ne olduğunu bildiği bir şeyi çekip alıp kaçan (kapkaççı), tarrar ise: yankesici, cep ve cüzdan karıştıran kimselere denir diyerek ilgili hadise açıklık getirir.(İbn Teymiyye, 1985, 130; 1998: 86)

c. Sarhoş edici ürünleri kullanma suçu ve cezası

Sarhoş eden ürünlerin niteliği ve çeşitleri: Mâverdî bu konuda fazla detaya girmemiştir. Yalnızca ekşitilmiş hurma suyu ve türevlerinin ayrıca sarhoşluk verici her türlü şarabın haram olduğunu ve içen kişinin sarhoş olsun olmasın cezalandırılması gerektiğine değinir (Mâverdî, 2017, 427; t.y.: 306). Şayet sarhoş edici özelliğe sahip içecek ilaç niyetiyle alındıysa bunun cezayı gerektirmeyeceğini belki onu içmekle kişinin şifa bulabileceğini söyler (Mâverdî, 2017, 429 ; 1985: 307).

İbn Teymiyye Mâverdî'ye göre bu konuyu daha detaylı ele alır. Ona göre içki olarak nitelendirilebilecek ürünler incir, hurma, zeytin, üzüm vb. meyveden elde edilen, arpa, buğday vb. hububattan elde edilen veya bal, kırmızı, vb. hayvandan elde edilen ürünler olsun sarhoş edici nitelik taşıyorsa içki kapsamındadır, içilmesi haramdır ve cezayı gerektirir. Buna delil olarak da Hz. Peygamber döneminde Medine'de üzümün yetişmediğini ara sıra Şam taraflarından getirildiğini bu sebeple Medine'de üzümün yapılan şarap yerine hurmadan elde edilen ve Nebîz adı verilen sarhoş edici özelliğe sahip bir içkinin yaygın olmasını ve Hz. Peygamberin bu içeceği de yasaklamasını getirir. Yine ayetteki hamr ifadesinden kastın bütün sarhoş edici özelliğe sahip içkiler olduğunu ve her sarhoş edenin de haram olduğunu belirten hadisi (Buhari, Eşribe: 4) birçok farklı kanaldan naklederek kuru üzüm ve hurma harici bir maddeden elde edilen içkilerin haram olmadığını söyleyen bir grup hukukçuya şiddetle karşı çıktığını ifade eder. İlaç niyetine kullanımıyla ilgili ise İbn Teymiyye Mâverdî'nin görüşünden ayrılır, o Müslümanların çoğunluğunun da böyle düşündüğünün altını çizerek ilaç niyetine de olsa bir yudum dahi içki içenin kırbaçla cezalandırılması görüşünü benimsemiştir. Bu görüşüne delil olarak da Hz. Peygamberi'nin ümmetin şifası haram kılınan ürünlerde değildir bilakis hamr şifa değil hastalık sebebidir anlamındaki hadisini (İbn Mace, Tıbb: 27) nakleder. İçilen ürünlerden farklı olarak bitkiden elde edilen haşhaşın da bu kapsamda değerlendirilmesi gerektiğini düşünen İbn Teymiyye hatta insan üzerinde oluşturduğu haya duygusunu kaldırma, kadın gibi davranmaya meylettirme, deyyusluk, Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak vb. gibi özelliklerinden dolayı şaraptan daha kötü olduğunu toplumda niza ve kargaşa çıkarmak bakımından ise şarabın haşhaştan daha kötü olduğunu belirtir. Bu sebeple bilerek ve isteyerek haşhaş kullanan kişiye de içki haddinin uygulanması gerektiğini savunur. Haşhaşın altıncı yüzyılın sonlarına doğru kullanımının yaygınlaştığını da nakleden İbn Teymiyye bu sebeple kendisinden önceki âlimlerin bu

konuyla ilgili bir görüş belirtmediklerini söyler. Mâverdi'nin eserinde de bu konuya hiç değinilmemiş olması görüşünü ispatlar niteliktedir (İbn Teymiyye, 1985, 134-136; 1998: 85-87).

İçki cezasının verilmesi için suçun tespit edilmesi: Mâverdi'ye göre bir kimseye bu cezanın uygulanabilmesi için ya kişinin kendi iradesiyle içki içtiğini ikrar etmesi ya da yine herhangi bir zorlama olmaksızın kendi isteğiyle içki içtiğine iki kişinin şahitlik etmesi gerekir. Bazı âlimlerin yalnızca sarhoşluk emaresi gösteren kişilere ceza uygulanır görüşünün yanlış olduğunu ceza için sarhoşluk veren şeyin sarhoş etmesi beklenmeksizin yalnızca içilmiş olmasının yeterli olduğunu söyler. Zorla içki içirilen kişi ile bilmeden sarhoş edici özelliğe sahip bir içeceği içen kişiler için mecnun gibi, düşünme ve akıl kabiliyetini yitirmiş kimselere uygulanan hükümler uygulanır diye de belirtir (Mâverdi, 2017: 429; 1985: 307).

İbn Teymiyye'de Mâverdi gibi suçun tespiti için kişinin ikrarının gerekli olduğunu ifade eder fakat ondan farklı olarak şahitlerden bahsetmez bunun yerine delil bulunması ifadesini kullanır. Delilden kasıt olarak da içen kişide şarap kokusunun bulunması ya da istifra vb. belirtilerin gözlemlenmesini dile getirir. Bazı bilginler bu belirtilerin zorla içki içirilmiş birinde de olabileceğini bu sebeple ceza uygulanmayacağı görüşünde olduklarını da nakleder. Ancak dört halifenin, İbn Mes'ûd'un ve Hz. Peygamber'in uygulamalarında bu belirtilere sahip kişinin sarhoş edici bir ürünü içtiği tespit edilince cezayı uyguladıklarını ileri sürerek kendisi de en doğru olan budur diye belirtir (İbn Teymiyye, 1985, 135; 1998: 87).

İçki haddinin uygulama şekli: Mâverdi içki içtiği tespit edilmiş ve had cezasına çarptırılmış kişiye kendisini bu işten vazgeçirecek nasihatler eşliğinde elbisesinin üzerinden el ile vurulması gerektiğini söyler. Başka bir görüşte bu dövmenin diğer cezalarda da uygulanan sopa ile kırk veya seksen kez vurmak suretiyle uygulanabileceğinin geçtiğini de ekler. Bu husus için bir de sahabe dönemindeki şu olayı nakleder: Hz. Ömer'in halifeliği döneminde insanların vurulacak sopa sayısında ihtilaf etmeleri üzerine Hz. Ömer bu hususu sahabeye danışmıştır. Hz. Ali'nin sarhoş kimse ne dediğini bilmediği için iftirada bulunur, iftira cezası ise seksen değnektir bu sebeple içki içene de seksen sopa vurulması gerektiğini belirtmesi üzerine Hz. Ömer ve sonraki birçok halife içki içene seksen sopa cezası uygulamışlardır. Fakat Hz. Ali sonradan bu

görüştünden vazgeçmiş seksen sopa atılan bazı kişilerin öldüğünü görünce kendisinde bu kadar ağır bir ceza tatbik etme yetkisi bulmadığını Hz. Peygamber döneminde de uygulamanın bu şekilde yapılmadığını söyleyerek tekrar kırk değnek cezası uygulamaya başlamıştır. Mâverdî bu görüşlerden hangisinin geçerli olduğuna değinmemiş rivayetleri nakletmekle yetinmiştir (Mâverdî, 2017, 428; 1985: 306).

İçki haddinin Hz. Peygamberin sünneti ve Müslümanların icmasıyla sabit olduğunu söyleyerek konuya giriş yapan İbn Teymiyye Hz. Peygamberin ve kendisinden sonra gelen halifelerin uygulamalarının da bu yönde olduğunu dile getirir. Hz. Peygamberin içki içenin ilk, ikinci ve üçüncü kez bu suçu işlemesiyle kırbaçlanmasını dördüncü kez yapması halinde öldürülmesini emrettiği hadisini (Tirmizi, Hudud, 15) nakleder. Fakat âlimlerin öldürme konusunda farklı görüşlerde olduklarını nakleder. Bazıları bu emrin mensûh olduğunu ve artık uygulanmayacağını bazıları ise hala yürürlükte olduğunu fakat ihtiyaç halinde ta'zir cezası kapsamında uygulanabileceği görüşündedirler diye ekler. Ayrıca Hz. Peygamberin bu uygulamayı yaparken yaprakları ayıklanmış hurma dalı veya ayakkabı kullandığını ve kırk sopa şeklinde tatbik ettiğini Hz. Ebû Bekir'in de kırk sopa, Hz. Ömer'in seksen, Hz. Ali'nin ise bazen kırk bazen seksen sopa şeklinde tatbik ettiklerini nakleder. İbn Teymiyye bu rivayetlerden yola çıkarak bazı âlimler seksen sopenin vacip olduğuna bazıları ise kırk sopenin vacip olduğuna hükmeder demiştir. Seksen sopenin caydırıcı olacağından emin olunan yerde kullanılmasının ve içki içilmesinin yaygın olmayıp içenin kırk sopa uygulamasıyla yola geleceğinden emin olunan yerde de kırk sopenin uygulanmasının en doğru görüş olduğunu savunur. Ayrıca Hz. Ömer'in içki içmenin çok yayıldığı zamanlarda caydırıcılık gayesiyle bazı özel uygulamalarda bulunduğunu da nakleder. Buna göre Hz. Ömer sürgün, başı tıraş etme, kırk kırbaçla birlikte yiyeceğinin de kesilmesi ve vilayet görevlerinden azletme şeklinde ta'zir kapsamında değerlendirilecek bazı cezaları da tatbik etmiştir diyerek konuyu bu şekilde sonlandırır (İbn Teymiyye, 1985, 132-133; 1998: 85).

d. Kazf (iftira suçu)

Kazf (iftira suçu) ve cezasının tanımı: Mâverdî'nin eserinde ayrıntılı bir tarif ve tanım yoktur. Yalnızca zina iftirasında bulunana insanların haklarını ihlal etmesi sonucu uygulanan bir cezadır diyerek çok genel bir tanım yapmakla yetinmiştir. Kur'an sünnet

ve icmayla sabit olan bir ceza olduğunu da vurgular. Suçun tespiti ve cezanın uygulanışını sonrasında daha detaylı ele alır (Mâverdî, 2017, 430; 1985: 307).

İbn Teymiyye'nin buraya kadar işlediğimiz suçları ve cezaları Allah'ın hadleri ve hakları başlığı altında ele aldığını daha önce zikretmiştik. Fakat kazf cezasını naslarla belli olduğu için hem kamuya mal olan hadler ve hakları konusu başlığı altında hem de kul hakkının daha baskın olduğu bir konu olduğu için ferdi haklar ve onların korunması başlığı altında kısa kısa ele almıştır. Mâverdî suçlar konusunu işlerken bir bütün halinde ele almış başlık ve bölümlerde böyle bir ayırım gözetmemiştir. İbn Teymiyye'de bu suçun Kur'ân, sünnet ve icmayla sabit olduğuyla konuya giriş yapıp hükmün temel kaynağı olan Nur suresi dört ve beşinci ayetleri nakleder. Ona göre Kazf; hür bir kimsenin muhsan olan bir kimseye zina ve lûtîlik iftirasında bulunduğu için seksen değnek vurulmasını gerektiren iftira cezasıdır. Buradaki muhsan kavramının zina suçu ve cezasındaki muhsan kavramından farklı olarak Müslüman, hür ve namuslu kimse anlamına geldiğini evli olma şartını taşımadığını da ayrıca belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 182; 1998: 91-94).

Kazf suçunun tespiti ve uygulanışı: Mâverdî suçun tespiti için iftiraya uğrayan kişinin iftiraya uğradığını beyan edip suçun tatbikini bizzat istemesi gerektiğini söyler. Yine de cezanın uygulanması için hem iftira edende hem de iftira edilende aranan bazı şartlar olması gerektiğini de belirtir. Buna göre kendisine iftira edilen kişi hür, Müslüman, akil, baliğ ve namuslu bir kimse olmalıdır. Köle, çocuk, deli ve ahlaksızlığıyla tanınan iffetsiz biri olmamalıdır. Bu kişilere iftira edildiği takdirde ta'zir cezası uygulanır. İftira edende aranan şartlar ise; hür, akil ve baliğ olmasıdır. Çocuk ve deli olan cezalandırılmaz. İftira eden köleyse hür kimsenin cezasının yarısıyla yani kırk sopya cezalandırılır. Kâfir de Müslüman gibi cezalandırılır. Hayvanla temas ve livata iftirasında bulunanlarda zina iftirasında bulunmuş gibi kabul edilir. Zina iftirasının sarih ve anlaşılır ifadelerle yapılmış olması gerekir. Yani bir kimse "Ey zinakar!", "Seni zina yaparken gördüm." vb. maksadı tam olarak belli eden cümleler şeklinde olmalı "Ey fasık!", "Ey facir!" vb. birçok farklı manaya gelebilecek kapalı ifadelerle söylenmiş olmamalıdır. Bu şekilde suçu tespit edilmiş ve iftiraya uğrayan kişi tarafından cezalandırılması talep edilmiş kişiye ilgili ayette de geçtiği şekliyle seksen sopa cezası uygulanır. Belirli bir mal karşılığı kişi kendisinin affını istese bu kabul edilmez. Bunların haricinde bazı detaylara da değinen Mâverdî ölmüş bir kişiye zina iftirasında bulunulduğunda dava hakkının mirasçılara devrettiğini şayet onlar isterse cezanın uygulanabileceğini söyler fakat Ebû Hanîfe'nin

dava hakkının miras olarak geçmesini kabul etmediğini de belirtir. Ona göre bir kişi babasına iftira ederse cezalandırılır fakat baba oğluna iftira ederse cezalandırılmaz (Mâverdî, 2017, 430-431; 1985:307-309).

İbn Teymiyye’de bu konuyla ilgili hemen hemen Mâverdî’yle aynı hüküm ve görüşleri nakleder (İbn Teymiyye, 1985: 182; 1998: 122).

e. Lian

Sözlükte karşılıklı lanetleşmek anlamına gelen Lian (Aydın, 2003, 172) konusuna Mâverdî eserinde kazf suçunun hemen ardından ayrı bir başlık olarak kısaca değinir. Ona göre Lian dört şahit ve bir hakimin huzurunda, Cuma mescidinde, bir erkeğin eşi için Allah’ı şahit tutarak karısına zina isnat etmesidir. Çocuğunun başkasından olduğunu söylemesi de zina isnadıyla aynı anlama gelir. Buna göre bu iddiasını dört kez tekrar etmeli beşinci de ise bu isnadında yalancı isem Allah’ın laneti üzerine olsun diyerek lanetleşmeyi tamamlaması gerekir ki kendi üzerinden kazf cezası böylece düşmüş olur. Karısı bu isnadı kabul eder suçunu da itiraf ederse zina cezasıyla cezalandırılır. Şayet suçü kabul etmez kocam bu isnadında yalancıdır çocuk da kendi çocuğudur bu hususta eşimin söyledikleri doğruysa Allah’ın gazabı üzerime olsun diyerek o da lanetleşmeyi tamamlar böylece zina cezası kendisinden düşmüş olur. Böylelikle karı kocanın arası ebediyen ayrılır diyen Mâverdî şayet koca bu lanetleşmeden sonra yalan söylediğini itiraf etse iftira cezasına çarptırılır der. Çocuğun kendisinin olduğu kabul edilir ancak Şâfî’ye göre karısı helal olmaz, Ebû Hanîfe’ye göre helal olur diye de son bir açıklamada bulunur (Mâverdî, 2017, 432; 1985:307-309).

İbn Teymiyye Lian konusunu kazf cezasının başlığı altında ayrıca bir konu başlığı belirtmeksizin kısa bir paragraf şeklinde ele almıştır. Kocanın karısına zina isnat etmesi caizdir diyerek konuya giren İbn Teymiyye kadının ise bu isnadı kabul etmek ya da yalanmak hakkının olduğunu bu durum sonucunda da ilgili ayette (Nur, 24/6-9) ve sünnette geçtiği şekliyle lian yoluyla boşanmanın zorunlu hale geldiğini söyler (İbn Teymiyye, 1985, 183; 1998: 122).

f. Yol kesme ve isyan cezası

Mâverdî bu konuyu diğer suçlar ve cezalarından farklı olarak beşinci bölümde, “Dahili Huzuru Temin ve İç İsyanlara Kumandan Tayini” başlığı altında ele almıştır. İbn

Teymiyye ise yine Kamu haklarının korunmasında Allah'ın hadleri ve hakları başlığının altında bu konuyu işlemiştir ve diğer birçok konuya göre en ayrıntılı ve uzun olarak ele aldığı konulardan biridir. Biz de suçlar ve cezaları başlığı altında bu karşılaştırmayı yapmayı daha uygun bulduk.

Yol kesmenin tanımı: Toplumda fesat çıkarmak isteyen bir grubun silahlanıp şehri alması, yol emniyetini bozup ihlal etmesi, insanların mallarını yağmalayıp sahiplerini de öldürmeleri anlamına gelir. Bu işi yapanlara da muharib denilir diyerek konunun tarifini yapan Mâverdî ardından Maide suresi 33. Ayette bu kimseler için verilen hükmü nakleder (Mâverdî, 2017: 132; 1985: 130).

İbn Teymiyye ise Arap olsun Türk fellahlar olsun yollarda silahlanarak insanlara musallat olan ve açık olarak mal gaspında bulunan yol kesici ve isyancılara muharip veya bağı denir diyerek konunun tarifini yapar ve o da ardından Mâverdî gibi ilgili ayeti zikreder (İbn Teymiyye, 1985: 106; 1998: 69-70).

Yol kesme suçunun tespiti: Mâverdî bu suçun tespiti için ya suçu işleyenlerin hiçbir baskı ve zorlama olmaksızın yaptıklarını itiraf etmeleri ya da ismi bu işe karışmış ve bu suçla itham edilen kişilerin inandırıcı deliller getirmeleri istenir der (Mâverdî, 2017, 135).

İbn Teymiyye ise suçun tespiti için herhangi bir açıklamada bulunmamış verilecek cezaların ayrıntısına geçerek konuyu devam ettirmiştir.

Yol kesme suçunun cezası: Bu suçun cezasını bildiren ayette verilecek cezalar sırasıyla bildirilmiş ancak hangisinin hangi durumda tatbik edileceği açık olarak belirtilmemiştir. Bu sebeple Mâverdî'de İbn Teymiyye'de birçok âlimin farklı görüşünü naklederek konuyu detaylandırmayı tercih etmişlerdir. Buna göre Mâverdî âlimlerin bu ayetin hükmünde üçe ayrıldıklarını bildirmiş sonra bunları sırasıyla nakletmiştir. Birinci gruba göre bu suçu işleyenler ya öldürülür ya öldürülüp sonradan asılır ya sağ eli ve ayağı çaprazlama kesilir ya da sürgün edilirler. İkinci gruba göre bu suçu işleyen kimseleri bu işe sevk eden ve suçu planlayan kişiler öldürülür suçu icra edenlerin ise el ve ayakları kesilir. Mâverdî'nin mezhebi olan Şâfiî mezhebinin de aralarında bulunduğu üçüncü gruba göre ise toplumda fesat çıkaran yol kesicilerin durumlarına değil icra ettikleri fiile bakılarak cezaları tatbik edilir. Buna göre adam öldürmüşler ve mal gasp etmişlerse hem

öldürülür hem asırlılar. Sadece adam öldürmüş mal gaspında bulunmamışlarsa asılmazlar sadece öldürülürler. Öldürme fiilinde bulunmamış sadece mal çalmışlarsa el ve ayakları çaprazlama kesilir fakat öldürülmezler. Öldürmeyip mal da çalmazlar fakat sadece yol güvenliğini tehdit edip emniyetini ihlal ederlerse de sürgüne gönderilirler demişlerdir. Tüm bu gruplardan ayrı tuttuğu Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre ise öldürüp aynı zamanda mal çalanlar istenirse önce öldürülür sonra asılır yahut eli ve ayağı kesilip sonra öldürülürler (Mâverdî, 2017: 133; t.y.: 131). İşlenen suçun ceza hakkının mirasçılara intikal edip etmemesiyle ilgili olarak Mâverdî hak sahibinin öldürülenlerin ailesi olduğunu onlar isterse kısas uygulanacağını isterlerse de affedip cezayı düşürebileceklerini söyler. Şayet suçlu mal çalmışsa affedilmesi durumunda cezanın düşeceğini fakat zararı tazmine zorlanacağını belirtir (Mâverdî, 2017: 136; 1985: 131).

İbn Teymiyye'de bu konuda Şâfiî'nin görüşünü nakleder Ahmed b. Hanbel ve çoğu âlimin de bu görüşte olduğunu Ebû Hanîfe'nin de benzer bir görüşe sahip olduğunu ayrıca belirtir. Bazı bilginlerin ise içtihadı göre hareket etme yetkisi verdiklerini yapılan fiile bakılmadan istenirse adam öldürmeyen de öldürülebileceği gibi ceza uygulayacak mercinin insiyatif kullanabileceğini belirttiklerini fakat bunların görüşündense birinci görüşün Müslümanlar arasında tercih edildiğini söyler (İbn Teymiyye, 1985: 107). Bu suçun davasının mirasçılara intikaliyle ilgili olarak ise İbn Teymiyye Mâverdî'den oldukça farklı bir görüş ileri sürer. Ona göre bu mesele özel maksatla işlenen suçlar gibi değildir bu sebeple cezasının tatbiki mirasçılara intikal etmez bilakis yol kesici ve isyancıların davranışları devlet otoritesini sarsan ve birçok insana yapılan bir tehdit olduğundan işlenen suçun cezası Allah'a ait bir haktır. Bu sebeple de affedilmeleri mümkün değildir. Birçok hukukçunun da bu konuda ittifak ettiklerini de ayrıca belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 108; 1998: 69-70).

3. Kişisel Hakların Korunması ve Hadler

a. İnsan öldürme ve cezası

Kasten Öldürme: Mâverdî'ye göre bir kimsenin boğazını kesmek, bir şeyle bir uzvunu kesmek suretiyle ya da vücuduna kesici bir şey sokarak öldürmeye kasten adam öldürme denir ve kasten adam öldürme kısas gerektirir. Burada Ebû Hanîfe'nin taş ve sopa cinsinden bir şeyle ölüme sebebiyet vermenin kısası gerektirmeyeceği görüşünü de

nakleder. Kendi mezhebi olan Şâfiî mezhebine göre kısas işleminin yapılabilmesi için ölenin sahiplerinden akıllı ve hür olan kimselerin kısas talep etmeleri gerektiğini aksi takdirde yine ailenin talebi üzerine diyete de çevrilebileceğini söyler. Diğer mezheplerin ihtilaf ettiği kısımları da ayrı ayrı nakleder. Ölen ve öldürenin birbirlerine eşit veya üstün olmaları durumunda kısas cezasının uygulanıp uygulanmayacağıyla ilgili olarak Hanefî mezhebinin bunu kabul etmediğini her halükarda kısas uygulanması gerektiğini savunduklarını aktarır. Ancak Şâfiî’lerde köle ve hür, kâfir ve Müslüman olma bakımından bu ayrımın yapılabileceğini kısas yerine diyet cezası uygulanması gerektiğini savunduklarını belirtir (Mâverdî, 2017: 433-434; 1985:309).

İbn Teymiyye bu konuyu Mâverdî’ye göre daha ayrıntılı ele almıştır. Ayet ve hadislerden yaptığı uzun nakillerle örneklerini artırmış konuyu daha açık hale getirmeye çalışmıştır. Mâverdî’den farklı olarak kesici ve delici aletlerle öldürme dışında, yakarak, suda boğarak, uçurumdan atarak, öldürünceye kadar yüz bağlamak, zehir içirmek vb. ne şekilde olursa olsun ölümle sonuçlanması kuvvetli olan her türlü girişimi kasten adam öldürme olarak kabul eder. Bu şekilde kasten adam öldürmüş birine de öldürülenin velilerinin talebi kısas yönündeysen kısasın uygulanmasının vacip olduğunu söyler. Fakat aile isterse af veya diyet alma yoluna da gidebilirler diye de belirtir. Hatta affetmenin Allah katında daha faziletli olduğunu Peygamberimizin de bu yönde uygulama ve nasihatlerinin bulunduğunu yaşanan farklı örnekleri de naklederek belirtir. Baştan affettiğini söyleyip sonra öfkesine yenik düşüp katili öldürenler ya da sadece katilin kısas edilmesiyle yetinmeyip katilin ailesinden birilerini öldürüp olayı kan davası boyutuna taşıyanların durumunun ilk olarak bu suçu işleyenden çok daha kötü bir durumda olduklarının üzerinde önemle durur (İbn Teymiyye, 1985, 172-177; 1998: 114).

Kasta Benzer Hatalı Öldürme: Mâverdî bu hususun tarifini bir kimsenin öldürmeyi amaçlamaksızın kasten bir fiilde bulunması ancak kasti fiilin istenmeden ölümle sonuçlanması olarak yapar. Örnek olarak ise birine kasten el ile vurmak ya da taş atmak, bir öğretmenin öğrencisine normal ölçüde vurması fakat bunların ölümle sonuçlanmasını verir. Bu şekilde vuku bulmuş bir ölüm hadisesinde ise kısas gerekmeyeceğini ancak fiilin uygulanmasında yine de bir kast olduğundan diyetin ağırlaştırılmış şekilde faile ödettirileceğini söyler. Verilecek miktarları altın gümüş ve deve cinsinden ayrıntısıyla belirtir (Mâverdî, 2017: 436-437; 1985: 311).

İbn Teymiyye Hz. Peygamber'in bu konuyla ilgili hadisini (Tirmizi, Diyat, 1) zikrederek kasıtlıya benzer adam öldürmede yüz deve ödenmesi gerektiğinin üzerinde durur. Tarif olarak Mâverdî'yle hemen hemen aynı şeyi söylemiştir. Kasten adam öldürme konusunda olduğu gibi herhangi bir nakil veya örneklendirme de bulunmamış konuyu kısaca açıklamakla yetinmiştir (İbn Teymiyye, 1985: 178; 1998: 118).

Hatâen Adam Öldürme: Mâverdî'ye göre hiçbir kasıt olmaksızın birinin ölümüne sebebiyet vermeye denir. Böyle bir öldürme hadisesi için hedefe atış yapmak isteyen bir kimsenin okunun hiç istemeden başka birine isabet edip onun ölümüne sebep olmasını örnek olarak verir. Bu şekilde vuku bulmuş bir öldürme için de kısas gerekmeyeceğini ancak yine de diyet ödenmesi gerektiğini belirtir. Diyetin tahsili üç yıl içinde üç eşit taksitle hatâen adam öldürenin mirasçılarında tahsil edilir. Bu akraba grubuna İslâm Hukukunda “Âkile” dendiğini de ekleyen Mâverdî diyet bedeli ve kimler için ne kadar diyet ödeneceğini ayrıntısıyla aktarır (Mâverdî, 2017: 435-436; 1985: 310).

İbn Teymiyye bu konuyu da oldukça kısa tutmuş tarif olarak Mâverdî'yle aynı ayrıntılar üzerinde durmuş hatta konunun ayrıntılarını öğrenmek isteyenler için ilim ehlinin kitaplarında çok daha ayrıntılı şekilde bulunduğunu onlara bakılabileceğini söylemekle yetinmiştir (İbn Teymiyye, 1985: 178-179; 1998: 118).

b. Yaralama ve cezası

Organların kisası ve yaralama meselelerinde ise Mâverdî organların her biri için kisasın muhakkak yine aynı organla ve her organı da eklem yerinden kesmek suretiyle yapılacağını diğer türlüünün kabul edilmeyeceğini söyler. Yaralama konusunda da en basit yaralamadan en ağır yaralamaya kadar on adet yaralama şeklini özel isimleriyle birlikte verip her birinin özelliğini de ayrıntısıyla anlatmış gereken bedel, kefarete ve karşılığı da aktarmıştır (Mâverdî, 2017: 439-442; 1985: 313).

İbn Teymiyye Mâverdî gibi on yaralama şeklinden bahsetmez fakat onun gibi o da organların organlara kisasından ayrıntılı olarak bahseder. Mâverdî'den farklı olarak ise yöneticilerin emrindeki tebaaya haksız yere vurması durumundan aralarındaki farka bakılmaksızın kısas uygulanacağını ve yönetici de olsa hiçbir ayrıma tabi tutulmayacağını önemle belirtir (İbn Teymiyye, 1985: 179-180; 1998: 119).

c. Manevi şahsiyeti tahkir ve cezası

Mâverdi bu konuya özel bir başlık açmamış “Ta’zir Cezaları” başlığı altında kısaca değinmiştir. Sövme veya kötü sözle hakkı ihlal edilen kimsenin hakkını isteyebileceğini bu sebeple de idarecilere başvurabileceğinden bahseder. Fakat affetme durumu için olayın idarecilere intikalinden önce yapılması gerektiğini yoksa devletin cezayı uygulamakla yükümlü olduğunu da ekler (Mâverdi, 2017: 445; 1985:314-317).

İbn Teymiyye bu konuyu ferdi hakların korunması başlığı altında hususi bir alt başlık olarak ele almış ve daha ayrıntılı işlemiştir. Lanet okuma, beddua etme, kınama, lakap takma, hakaret, sövme vb. durumların da bu kısımda değerlendirileceğini söyleyen İbn Teymiyye bu hususlar yalan veya küfre götürücü nitelik taşıyorsa kısas yapmak meşrudur aksi takdirde kısas caiz olmaz der (İbn Teymiyye, 1985: 180-181; 1998: 119).

4. Hakim Taktirine Bırakılan Suçlar ve Cezaları / Ta’zir

Ta’zirin tarifi: Mâverdi’ye göre hakkında ceza belirlenmemiş suçları yapan kimselerin edeplendirilmesi adına, işi yapan kimseyi doğru yola iletmek ve kötü işlerden uzaklaştırmayı amaç edinen ayrıca işlenen kabahatin büyüklüğüne göre şiddeti belirlenen cezalara denir. Ona göre ta’zir cezaları üç yönden asli cezalardan ayrılırlar. Birincisi, asli cezalar herkes için eşit miktarda ve eşit şiddette uygulanırken ta’zir cezalarında böyle bir eşitlik söz konusu değildir. Kişilerin içtimai konumları bile cezanın şeklini ve şiddetini etkileyebilir. İkincisi, asli cezaların herhangi biri tarafından affedilmesi ya da cezanın arttırılıp azaltılması mümkün değildir fakat ta’zir cezalarında kişiler dilerse suçluyu affedebilirler. Üçüncüsü ise, asli cezaların infazı sırasında cezalandırılan kişi ölür veya ağır bir arıza alırsa bunun karşılığı olarak herhangi bir diyet veya kısas gerekmez fakat ta’zir cezası uygulanırken aynı sonuçlar doğsa bu zararların tazmini gerekir (Mâverdi, 2017: 442-446; 1985:314-317).

İbn Teymiyye’ye göre ise ta’zir; insanlara acı veren her türlü söz veya fiili işlemek ya da yerine getirilmesi gereken söz veya fiilleri terk etmektir. Yani kişi azarlama, nasihat etme ya da ağır sözlerle ta’zir edilebileceği gibi toplumdan dışlamak ve selamı kesmekle de ta’zir edilmiş olur diye de tanımına açıklık getirir (İbn Teymiyye, 1985: 140; 1998: 91-92).

Ta‘zir cezasının uygulama şekli ve miktarı: Mâverdi’ye göre ta‘zir cezasının tatbiki değnek veya ona benzeyen köşesiz sopa cinsinden herhangi bir şey ya da düğümlü kırbaçla yapılır ancak düğümlü kırbaç konusunda Şâfiî’nin talebelerinin sakınca gördüklerini çünkü had cezasında böyle bir kullanım olmadığını buna delil getirdiklerini belirtir. Uygulama sırasında vücudun tek bir bölgesine tüm ceza tatbik edilmeyip ölüme sebebiyet verebilecek hassas organlar hariç diğer tüm azaların da cezadan payını alması için cezanın vücuda taksim edilmesi gerektiğini savunur. Aksi görüşte olanları da nakleder (Mâverdi, 2017: 447; 1985: 317). Herhangi bir suçtan ta‘zir cezası almış birini sopayla dövme de üst sınırın Şâfiî’lerde 39 sopadır diyen Mâverdi bunun içki cezasının en azından daha az olmamasına dikkat edilerek belirlendiğini de belirtir. Ebu Yusuf ve Abdullah ez-Zübeyir’e göre zina cezasından 5 sopa daha az yani 75 sopa, İmam Mâlik’e göre ise azami rakam için bir sınırlama yoktur diyerek farklı görüşleri de ayrıca nakleder.(Mâverdi, 2017: 443; 1985: 317)

İbn Teymiyye’ye göre ta‘zirin en azı için bir sınır yokken çoğu için Mâverdi’nin de belirttiği gibi farklı ihtilaflar vardır fakat İbn Teymiyye isim olarak belirtmek yerine bu ihtilafları iki grup şeklinde ele almıştır. Buna göre ilk grup ta‘zir cezası 10 kırbaçtan fazla olamaz derken ikinci grup ve çoğunluğun görüşüne göre ise ta‘zir cezaları kendiyile aynı türden olan suçlardaki hadlerin sayısına ulaştırılmamak kaydıyla suçun ve suçlunun durumuna göre sayı arttırılabilir demişlerdir. Hatta İmam Mâlik ve bazı Hanbelîlere göre bazı suçların cezalarının ölüm cezası olarak bile belirlenebileceğini ileri sürerler diye de eklemiştir (İbn Teymiyye, 1985: 140-142; 1998: 92). Mâverdi ise ta‘zir cezalarında öldürmeden asmak, ölüme sebebiyet vermeyecek derecede aç bırakmak gibi meselerlerden bahsetmiş fakat ölüm cezası verilmesini konu edinmemiştir (Mâverdi, 2017: 447; 1985: 314-317).

IV. DEVLET YÖNETİMİYLE İLGİLİ FARKLI KONULAR

Aynı konu üzerine yazılmış olmalarına rağmen iki eserinde hem muhteva hem metot bakımından birbirleriyle benzerlikler ve farklılıklar arz ettiğine yukarıda ayrıntılı olarak değinmiştik. Buraya kadar iki eserde ortak olarak bulunan içerikleri kıyaslama usulüyle ele alarak bir incelemede bulunmaya çalıştık. Bundan sonra her müellifin eserinde kendine mahsus olarak ele aldığı ve diğer eserde bulunmayan konuları yine

devlet yönetimiyle doğrudan ilişkili oldukları için kısa ve özet bir şekilde bu kısımda incelemeye çalışacağız.

A. MÂVERDÎ'NİN ESERİNDEKİ FARKLI KONULAR

1. Mezâlîm Mahkemeleri

Eserin yedinci bölümünde ele aldığı bu konu, Mâverdî'ye göre ilk olarak Hz. Ali'nin tatbikiyle başlamıştır. Hakimlik yetkisi taşıyan şahıslar tarafından mutad olan mahkeme işlemleri dışında farklı bir günü zalim ve mazlumlar arasındaki ihtilafları çözmek için ayırmak anlamına gelmektedir (Mâverdî, 2017: 158; 1985: 145). Mezâlîm mahkemelerinin görevleri arasında ise idarecilerin yönetilenlere zulmetmesi durumları, vergi memurlarının vergi tahsili sırasında halka zorluk göstermeleri, devlete ait malların kayıt ve kontrolleri, malları gasp edilmiş kimselerin zararının tazmin edilmesini sağlamak, vakıf mallarının himayesi vb. durumları sıralar (Mâverdî, 2017: 162-166; 1985: 145). Normal mahkemelerden mezâlîm mahkemelerini ayıran temel fark kısas, had ve diyet cezalarının dışında kalan haksız fiilleri konu edinmesidir. Kurulmalarının temelinde kamu düzenini ayakta tutmaya çalışmak vardır. Mâverdî bu mahkemelerin yargılama usulleri, delilleri ibraz etme şekilleri, diğer hakimlerle mezâlîm mahkeme hakimlerinin arasındaki farklar vb. alt başlıklarıyla konuyu daha detaylı şekilde eserinde açıklamıştır.

2. Nüfus İşleri (Nakiblik)

Bu konuyu eserinin sekizinci bölümünde ele alan Mâverdî'ye göre nüfus idaresi anlamına gelen bu kurum o dönemin şartlarına göre soylu kimseler ile daha alt sosyal konumda olan kimselerin soylarını koruma ve tespit için ayrıca soyluların idari işlere getirilmesini sağlamak için ihdas edilmiş bir kurumdur. Nüfus işlerinin işlenişini korumak ve gözetmekle mükellef olan kişiler ise devletin halifesi, ülkenin genel valisi veya tam yetkili vezir tarafından görevlendirilmiş kişilerce yapılır. Kurumun idareciliği özel ve genel nüfus idareciliği diye ikiye ayrılır diye de belirten Mâverdî maddeler şeklinde bu iki idare biçiminin işlenişini sıralar (Mâverdî, 2017: 187-188; 1985: 166-170).

3. Hac Emirliği ve Hacci İdare

İslâm'ın beş şartından biri ve hem mal hem de beden ile yapılan ibadetlerden biri olan hac vazifesinin idaresini konu ettiği bu başlık eserde onuncu bölümde yer alır. Görevi hacca gidecek kafilenin yolculuğunu idare etme ve haccın yerine getirilmesini idare etme olarak iki kısımda incelemiştir. Mâverdî bu görev için tayin edilmiş kişilerin yürüyüş esnasında yolcululara arkadaşlık edip yumuşak davranması gerektiğinden yürüyüş ve konaklama yerlerinde yolculuğa engel teşkil edecek şeyleri önlemeye kadar ayrıntısıyla yapılacakları yine maddeler halinde sıralamıştır (Mâverdî, 2017, 208; t.y.: 179-184). Hac idaresinde bulunan bu görevli kişilerin fakihlerden olmasının önemine de değinen Mâverdî hac farizasını yerine getiren hacılara kendi mezheplerinin gerektirdiklerinden fazla bir şeyin de yüklenmemesi gerektiğinin de ayrıca altını çizer (Mâverdî, 2017: 216-217; 1985: 179-184).

4. Statüleri Farklı Bölgeler

Eserin on dördüncü bölümünde ele aldığı bu başlık altında Mâverdî İslâm topraklarının statü bakımından farklarını konu etmiştir. Buna göre İslâm topraklarını Mescid-i Haram ve çevresi, Hicaz ve diğer İslâm toprakları olmak üzere üçe ayırır. Mekke ismi, Mescid-i Haram ve Kâbe'nin geçmişiyle ilgili hem Kur'ân'dan hem de farklı rivayetlerden ayrıntılı nakillerde bulunur. Haram olan bölgenin sınırlarını o günün şartlarına göre yine oldukça ayrıntılı şekilde anlatmış rakamlarla da desteklemiştir. Serbest bölgeler ve Irak toprakları alt başlığıyla da o günün İslâm toprakları hakkında detaylı bilgiler vermiş her konuyu hadislerle de delillendirme yoluna gitmiştir (Mâverdî, 2017, 296-330; 1985: 232-240).

5. Arazi İhyası ve Su Çıkarma

Mâverdî bu konuyu on beşinci bölümde ele almış ve arazinin ihya edilmesini Hz. Peygamberin bu konudaki ilgili hadisini (Ebu Davud, İmare, 37) de zikrederek şu şekilde tanımlamıştır: Kullanılmayan sahibi de olmayan bir araziye bir kimsenin işe yarar ve kullanılabilir hale getirmesi halifenin izni olsun olmasın o toprağın mülkiyetinin onun üzerine geçmiş olması demektir. Konuyla ilgili hüküm genel olduğundan bu ihya işleminin yapılacak bölgenin örf ve adetleri gözetilerek yapılması gerektiğini de belirten Mâverdî Hz. Peygamber halifeler döneminde yapılan birçok uygulamayı da örnek olarak naklederek konuya açıklık getirir (Mâverdî, 2017: 331-332; 1985: 253-256).

Aynı bölümde işlediği akarsuların hukuki durumu konusunda ise yeryüzünde mevcut bulunan suları üç kısma ayırır bunlar kuyular, pınarlar ve nehir sularıdır. Her biri için ayrıntılı olarak hükümleri derleyen Mâverdî'ye göre bunlardan sadece kişinin kendi şahsı adına kendi arazisinden çıkardığı kuyu suyu hariç diğer tüm suların kullanımında insanlar eşit kullanım hakkına sahiptirler. Suyu bir yerde tutup engellemek, biriktirip baraj haline getirmek suretiyle başkalarının kullanımını engellemeye yönelik herhangi bir girişim meşru değildir diyerek konunun önemini belirtir (Mâverdî, 2017: 337-345; 1985: 256-258).

6. Otlak Yerleri ve İrtifak Hakları

Eserinde on altıncı bölümde ele aldığı bu konu ise mera, otlak, koruluk ve irtifak olarak adlandırılan insanların cadde, yol, şehir çevresi, camiler, mesire ve sayfiye yerlerinden faydalanmasını ve buraların hukuki durumundan bahseder (Mâverdî, 2017: 346; 1985: 262-264).

7. Hazine Arazisini Özel Mülk Edinme

Devlete ait arazilerden şahıslara mülkiyet hakkı tanımayı konu edinen bu başlık eserde on yedinci bölümde yer alır. Devlet arazilerinin tanımını yaparak konuya giriş yapan Mâverdî işlenmiş ve ölü arazilerin şahsi mülkiyete çevrilirken dikkat edilmesi gereken hukuki incelikleri ayrıntısıyla aktarır. Buna bağlı olarak ortaya çıkan öşür ve haraç işlemlerinden de ayrıntılı olarak bahseder (Mâverdî, 2017: 356-364; 1985: 268-269). Madenler ve bunların işletilmesini de bu konu başlığı altında ele almış madenlerin şahıslara verilmesiyle ilgili olarak ise kuyu suları ve pınar sularının hükmüyle benzerlik kurmuştur. Yani toprakta kendiliğinden bulunup tuz ve kömür gibi kullanıma hazır olan madenler için şahısların özel mülkiyetine geçirilemeyeceğini bunların kullanımda herkesin eşit olduğunu söyler. Ancak altın ve gümüş gibi belirli bir işleme tabi tutularak çıkarılıp işlenmesinde masraf isteyen madenler için şahsi mülkiyet hakkının olduğunu belirtir (Mâverdî, 2017: 369-372; 1985: 269-272).

8. Divanların Tesisi ve Hükümleri

Divanın tarifini devlete ait mallar ve bunlarla ilgili yapılan her türlü işlem ve bu işlemler için hususi çalıştırılan asker ve memurlara ait kayıt tutulması ve saklanması için ihdas edilmiş kurum olarak yapan Mâverdî, divan kurumunun tarihçesini nakleder ve

neden bu kuruma divan dendiğiyle ilgili birçok rivayetten faydalanarak uzun bir izahatta bulunur (Mâverdî, 2017: 373-382; 1985: 377-381). Sonra harb divanı, askerlerin kayıtları ve ücretleri, devlet gelirleri, memurların atanması ya da azledilmeleri, devlet yatırımlarını düzenleme, divan katiplerinin görevleri gibi divan konusuyla ilişkilendirilebilecek alt başlıkları da bir hukukçu hassasiyetiyle ayrıntılı olarak aktarır (Mâverdî, 2017: 382-411; 1985: 283-296).

9. Belediye İşleri ve Hisbe Teşkilatı

İyilikleri emretmek ve kötülükten nehyetmek ibaresini düstur edinmiş ve bunun için kurulmuş olan bir teşkilat olan Hisbe teşkilatını Mâverdî eserin yirminci bölümünde konu edinir. Bu işle görevli olan kimseye “Muhtesip” nafile olan işleri yaptırmakla görevli olan kişiye ise fahri memur anlamına gelen “Mütetavvi” dendiğini belirten Mâverdî maddeler halinde aralarındaki farkları sıralayarak konuya giriş yapar. Ardından hisbe teşkilatının muhakeme usulü ve teşkilatın yapmakla sorumlu olduğu görevlerini ayrıntılı olarak sıralar. Böylece hem o günün hisbe teşkilatının işleyişini anlatmış hem de olması gereken teşkilat işleyişine de farazi önerilerde bulunmuştur (Mâverdî, 2017: 450-481;1985: 319-337). İbn Teymiyye’nin eserinde bu konuya yer vermemesinin muhtemel sebebi hususi olarak Hisbe teşkilatını anlattığı başka bir kitapçığının olmasından kaynaklanıyor olabilir. Hem Mâverdî’nin bu konuyu da çok ayrıntılı ele alışı hem İbn Teymiyye’nin ayrı bir kitapçıkta ele alması hisbe konusunun o dönemlerde de oldukça önemli ve etkili bir kurum olduğunun bir göstergesidir desek yanılmış olmayız.

B. İBN TEYMİYYE’NİN ESERİNDEKİ FARKLI KONULAR

İbn Teymiyye’nin eserinin Mâverdî’ninkine kıyasla hacimce küçük, konular bakımından da dar kapsamlı olması sebebiyle eserinde Mâverdî’nin değinmediği sadece kendisinin konu ettiği meseleler oldukça azdır. Bu konuları da kısaca şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Eşlerin Evlilik Hakları

Eserinin ikinci bölümünde ele aldığı “Kulların Hadleri ve Hakları” başlığı altında incelediği bu konuda eşlerin birbirleri üzerindeki hem manevi hem de hukuki haklarından bahseder. Hz. Peygamber’in hayatından bazı örneklerle de görüşlerini pekiştirir (İbn Teymiyye, 1985: 183-184; 1998: 123). İlk bakışta devlet idaresi ve yönetimiyle birebir

ilişkili olmayan bu konuyu İbn Teymiyye'nin bu bölümde kısa da olsa konu etmesi devleti oluşturan en küçük birim olan ailede hak ve hukuklara riayet etmenin diğer hukuki alanlara da olumlu tesir edeceğini düşünmesindedir. Ayrıca kullara ait haklarda bu meselenin önemli bir yere haiz olmasından kaynaklandığını da söyleyebiliriz.

2. Şura (Danışma)

Eserinin üçüncü ve son bölümünde ele aldığı bu konuda İbn Teymiyye Âl-i İmrân Suresi 159. ayette Hz. Peygamber'e işlerinde müminlere de danışmasını konu edinen ayetle konuya giriş yapar. Ashabın kalplerini ısıdırmak ve Hz. Peygamber'in vefatından sonra da kendisine tabi olmalarını sağlamak için bu danışmanın emredildiğini söyleyen İbn Teymiyye diğer insanların bu istişareye Peygamberden çok daha fazla ihtiyaç duyacağını özellikle devlet idaresindekilerin bu hususa özel bir hassasiyet göstermeleri gerektiğini söyler (İbn Teymiyye, 1985: 191-194; 1998: 126-128).

SONUÇ

Bu çalışma, İslâm amme hukuku üzerine yazılmış en meşhur ve klasik eserlerden Mâverdî'nin *el-Ahkâmü's-Sultâniyye* ve İbn Teymiyye'nin *es-Siyâsetü's-Şer'iyye* adlı eserlerindeki devlet yönetim anlayışı üzerine, karşılaştırma yöntemiyle yapılmış bir incelemeyi içermektedir.

İslâm siyaset tarihi açısından büyük önem taşıyan bu eserler asırlardır okunmuş, çeşitli çeviri ve baskıları yapılmış, sadece İslâm hukukçuları için değil diğer hukukçular tarafından da bir başvuru niteliği taşımıştır. İki farklı asırda iki farklı siyasi ortam ve çevrede yaşamış müelliflerin aynı konu üzerine kaleme aldıkları bu eserleri incelemeye tabi tutarak biz de İslâm'ın tesis ettiği ve zamanla gelişip değişen devlet sistemini ve yönetimini bugünden yorumlayabilmek adına bu çalışmayı ortaya koyduk. Bunun için çalışmamızda önce Ahkâmü's-Sultâniyye geleneğinin İslam ilim geleneğinde ortaya çıkışını, gelişimini ve bu alanda yazılmış en ünlü eserleri derleyip söz konusu eserlerimizin bu gelenekte sahip oldukları yerin önemini ortaya koyduk. Bu çağda asırlar öncesinde kaleme alınmış eserleri doğru yorumlayabilmek için o dönemin siyasi ve içtimai durumunu ayrıca müelliflerin yetişme ortamı ve eğitim hayatlarını ve diğer telif ettikleri eserleri inceledik.

Çalışmamızın sonraki bölümünde ise tezimizin ana konusu olan iki eserin aralarında hacim ve konu farkının da çok olması sebebiyle önce ortak olan konularını karşılaştırıp benzer ve farklı görüş beyan ettikleri yerleri tespit etmeye çalıştık. Konu karşılaştırması yaparken daha kapsamlı olması sebebiyle Mâverdî'nin eserini esas aldık, ancak bazı bölümlerde konu bütünlüğünün sağlanabilmesi için bölümler arası kaydırmalarda da bulunduk ve eserin orijinalinde hangi bölümde olduğunu da ekledik. Sonra sadece tek esere mahsus olan konuları derleyip onları ayrıca inceledik.

Karşılaştırmalarımız neticesinde farklı asırlarda yaşamış biri Şafiî diğeri Hanbeli bu iki müellifin amme hukuku alanında ele aldıkları bu eserler hakkında şunları söyleyebiliriz:

Mâverdî eserinde klasik fıkıh kitaplarındaki üslubu kullanmış konuları ve hükümleri hukuki bir dille derlemiştir. Bunu yaparken önce konuların tanımını yapıp daha sonra bu konudaki hüküm ve görevleri maddeleştirerek yazmıştır. İbn Teymiyye ise eserinde Mâverdî'den oldukça farklı bir üslup kullanmıştır. Buna göre İbn Teymiyye bir

fıkıh kitabı olmasına rağmen üslup olarak nasihat verici bir tarz kullanmayı tercih etmiş, bu sebeple konuların hükümlerinden çok hikmetlerini açıklamaya gayret etmiştir. Bu şekliyle eseri Nasihatname türüyle benzerlik gösterir.

Hükümler kısmında Mâverdî farklı mezheplerin görüşlerine de yer vermiş fakat özellikle Hanbeli mezhebinin görüşlerine birkaç yerde çok az değinmiştir. Çoğu zaman kendisinin de hangi görüşü benimsediğini belirtmiş en çok da mensubu olduğu Şafî mezhebinin görüşlerini benimsemiş bazen de sadece görüşleri vermekle yetinip kendi düşüncesini geri planda tutmuştur. İbn Teymiyye 'de farklı mezheplerin görüşünü verip bunların içinden tercihe şayan olanı belirlemede Mâverdî gibi hareket etmiştir. Fakat onun Hanbeli mezhebinin görüşlerini vermekten kaçındığı gibi herhangi bir mezhebin görüşünü geri planda tutmamış kendisinin de mensup olduğu Hanbeli mezhebinin görüşlerini ise bariz şekilde ön plana çıkarmamıştır. Bu bakımdan farklı görüşlere daha objektif bir yaklaşım sergilemiştir.

Mâverdî hükümleri delillendirmede Kur'ân'dan ve Sünnet'ten, üzerinde icma edilmiş görüşlerden ve müçtehit imamların hükümlerinden faydalanmış zaman zaman da eski Arap şiirlerinden örnekler getirerek anlatımını zenginleştirmiştir. Özellikle savaş hukukuyla ilgili derlediği hükümleri aktarırken harp sahasını resmedercesine vasfetmiş bunu yaparken komutanın atının diğer savaşçıların atının renginden farklı olmasına kadar ayrıntılı malumatlar vermiştir. İbn Teymiyye'nin eserinin ana kaynakları da yine Kur'ân, Sünnet ve icmâdır. Ayrıca kendi döneminde yapılan uygulamaları yapılmaması gereken olumsuz örnekler olarak bazen zikretmekte asıl olması gerekeni özellikle hadislerle Hz. Peygamber' in hayatından örneklerle aktarmaktadır. Mâverdî eserinde hükümleri bina etmek için 120 civarında hadis nakletmiştir. İbn Teymiyye'nin de eserinde zikri geçen hadis sayısı 100'ün üzerindedir. Hacimce Mâverdî'nin eserinden oldukça az olmasına rağmen kullanılan hadis sayısı birbirine oldukça yakındır.

Maverdi' nin eseri hacim bakımından da konu çeşitliliği bakımından da oldukça kapsamlıdır. Konularını 120 bap ve bu bapların her birinin altında 82 fasıla ayırarak ele almıştır. İbn Teymiyye' nin eseri ise 27 fasıldan oluşur. Başlık ve konu dağılımı Maverdi' de olduğu gibi düzenli ve sıralı değildir. Birçok fasıl birkaç cümlelik paragraflar şeklindedir. Bazı konuların ise sadece başlığını vermiş, ayrıntısının tespit edilmesi için farklı fıkıh kitaplarına bakılması gerektiği önerisinde bulunmuş ve kendisi içeriği

özetlemekle yetinmiştir. Bu haliyle Mâverdî'nin eseriyle karşılaştığımızda küçük bir risale görünümü arz etmektedir.

Konu muhtevası bakımından ise iki eserde de ortak olarak ele alınan ana hususlar şunlardır: Yönetimde devlet başkanı/raî-halife, kamu yönetimi /vilayetler, vezirlik, vali tayini, ordu kumandanları, namazlar için imamet, kamu malları, ganimetler, fey, zekât, yargı ve adliye işleri, kamu haklarının korunmasında hadler, haklar, suçlar ve cezaları, kur'ân ve sünnette cezaları belirlenmiş asli suçlar, ferdi hakların korunması, kulların hakları ve hadleri.

İki eserde ortak olmayıp yalnızca Mâverdî'nin eserinde ele alınmış konular: Mezâlîm mahkemeleri, nüfus işleri/nakiplik, hac emirleri ve haccı idare, farklı şartlara sahip bölgeler, araziyi ihya etme ve suları çıkarma, otlak yerleri ve irtifak hakları, araziyi bir şahsa verme, divanların tesisi ve hükümleri, belediye işleri- hisbe teşkilatı.

Yalnızca İbn Teymiyye'nin eserinde ele alınmış konular: Karı-kocanın evlilik hakları, şûra (danışma).

Konu dağılımından da gözlemleyebildiğimiz gibi İbn Teymiyye eserinde devlet yönetimiyle ilgili en temel meseleleri ön planda tutmuşken Mâverdî ayrıntıcı bir tarz benimseyip pek çok ana konunun alt başlıklarına da ayrıntılı olarak değinmiştir. Bu da eserlerin hacim farklılığının sebebini açıklar niteliktedir.

Hükümlerin ele alınışında Mâverdî Hanbeli mezhebinin görüşlerine hemen hemen hiç yer vermediği halde, İbn Teymiyye de Hanbeli mezhebine mensup bir müellif olarak eserini telif ettiği halde birkaç yer haricinde bariz bir hüküm farklılığı tespit etmedik. Örneğin Mâverdî namazlara imam tayini bölümünde cuma namazına çıkarken siyah giyilmesi gerektiğiyle ilgili bir görüş belirtmiş fakat bu uygulamanın hükmüyle ilgili bir delil veya nakil belirtmemiştir. Sadece idarecilere ihtilaf olmaması için böyle yapılmalıdır ifadesini kullanır bu da bu konunun kendi dönemine has örfi bir uygulama olduğunu gösterir. İbn Teymiyye böyle bir hüküm veya uygulamaya eserinde yer vermemiştir. Yine İbn Teymiyye suçlar ve cezaları bölümünde tâ'zir konusunu ele alırken Hanbelilere göre öldürmenin de tâ'zir cezası olarak verilebileceğinden bahseder. Fakat Mâverdî öldürmeyecek şekilde asmak, ölüme sebebiyet vermeyecek süre kadar aç bırakmayı tâ'zir

cezası olarak sayarken ölüm cezasının da verilebileceğinden bahsetmemiştir. Bu ve benzeri birkaç örneği daha çalışmamızın ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele aldık.

İnsanların birçok sistem için yeni bir arayışta olduğu bu sıkıntılı dönemde kaliteli yönetim ihtiyaçları için İslâm'ın devlet sistemini incelemekte herkes için bir yarar olduğunu düşünüyoruz. Biz de bu çalışmamızla İslâm yönetim anlayışının farklı müelliflerce nasıl algılandığını tespit etmek suretiyle İslam siyaset geleneğinin daha iyi anlaşılıp tanınmasına ve günümüzde yaşanan siyasi bazı sorunlara alternatif çözümler üretmede kaynak olabilecek bu zengin birikimi gündemde ve taze tutmayı hedefliyoruz.

KAYNAKLAR

- AVCI Casim, “Nasîhatü’l-Mülûk” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, ss. 411.
- AKPINAR Cemil, “İbn Cemâa, Bedreddin” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.19, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, ss. 388-392.
- AKYÜZ Vecdi, “İslâm Kamu Hukukunda El-Ahkâmus’s-Sultâniyye Lîteratürü”, *Makalat*, 1999, ss. 295–304.
- APAYDIN H.Yunus, “Siyâset-i Şer’iyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, ss. 299–304.
- AYDIN Hakkı, “İslam Hukuku, Devlet Ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi” *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.5, S.2, Sivas: 2001, ss. 57-80.
- AYDIN M. Akif, “Liân”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.27, Ankara:Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, ss. 172–73.
- AYDIN M.Akif, “Anayasa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, ss. 164–194.
- BARCA İbrahim, “Klasik İslâm Siyaset Kurumu Ve Literatürüne Genel Bir Bakış”, *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.2, S.1, Siirt: 2015, ss.33-65
- BAHCIVAN Seyit, *Kur’ân Âyetleri Bağlamında İbnü’l-Mutahhar El-Hillî ve İbn Teymiyye’ye Göre İmâmet Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.
- BAKIR Kazım, *Ebü’l-Hasen El-Mâverdî Ve Ebû Ya’Lâ El-Ferrâ’Nın El-*

Ahkâmü's-Sultâniyye Adlı Eserlerinin Mukayesesi (İmamet ve Yargı Konuları Örneği), (Yüksek Lisans Tezi), Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

ÇEKER Orhan, “Hüsnâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.18, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, ss. 491-492.

ÇİFTÇİ Osman Zahid, *Mâverdî'ye Göre Din-Devlet İlişkisi*, (Doktora Tezi), Konya: T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.

ÇOLAK Abdullah, “Mâverdî ve El-Ahkâmu's-Sultaniyyesi”, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, c.5, s.1, Malatya: 2016, ss. 173–214.

ERKAL Mehmet, “El-Ahkâmu's-Sultaniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.I, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, ss. 556-557.

GEDİKLİ Fethi, “Siyâset”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.43, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2013, ss. 336–40.

GÖRAL Hasan, *Mâverdî'nin El-Ahkâmü's-Sultaniyye Adlı Eserinde Halk Anlayışı*, (Yüksek Lisans Tezi), Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010.

HAMİDULLAH Muhammed, *İslam'da Devlet İdaresi*, İstanbul: Beyan Yayınları, 2019.

HARMANCI Mehmet, *İslâm Felsefesinde Siyaset Teorisi* (Yüksek Lisans Tezi), Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1999.

HİZMETLİ Sabri, “İbnü't Tıktakâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm*

Ansiklopedisi, C.20, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2000, ss. 232-233.

İBN EBİ'R-REBİ', *Sülûkü'l-mâlik fî tedbiri'l-memâlik*, Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi, Kemankeş, No. 00462, vr. 1b43b. <http://isd.ilem.org.tr/detay/90>.

İBN TEYMİYYE, *Hisbe Emr-i Bil Maruf Nehy-i Anil Münker*, Çev., Cemal Güzel. İstanbul: Takva Yayınları, 2011.

———, *Kulluk*, Çev., İbrahim Dal. İstanbul: Pınar Yayınları, 2011.

———, *İbn Teymiyye El-Akâdetü'l-Vâsitiyye ve Şerhi*, Çev., Beşir Eryarsoy. İstanbul: Guraba Yayıncılık, 2010.

———, *es-Siyasetü'ş-Şeriyye*, Riyad: Vizâratü Şu'ûni'l-İslâmiyye, 1998.

———, *es-Siyasetü'ş-Şeriyye*, Çev. Vejdi Akyüz, İstanbul: Dergah Yayınları, 1985.

İPŞİRLİ Mehmet, "Kalkaşendî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, ss. 263-265.

KALLEK Cengiz, "Mâverdî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.28, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 1998, ss. 180-86.

KARAMAN Hayrettin, *Mukâyeseli İslâm Hukuku*, 9.b. C. XXX, İstanbul, İz Yayıncılık, 2014.

KARAGÖZ İsmail, Mehmet CANBULAT, Fikret KARAMAN, İbrahim PAÇACI. *Dinî Kavramlar Sözlüğü*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2015.

KILLIOĞLU İsmail, "Âmme Hukuku", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978, ss. 408-409.

- KILIÇ Muharrem, “Turtûşî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2012, ss. 430-431.
- KOCA Ferhat, “İbn Teymiyye, Fahreddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.20, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, ss. 389–90.
- , “İbn Teymiyye, Takıyyuddin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.20, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, ss. 413–14.
- KÖSE Hızır Murat, “Siyaset”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2009, ss. 294–99.
- KOŞUM Adnan, “İslâm Hukukunda Siyaseti’ş-Şeriyye Kavramı”, *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, C.16, S. 3, Ankara: 2003, ss. 350–58.
- , “İslâm Kamu Hukuku Alanına İlişkin Klasik Literatürün Azlığı Üzerine Mülâhazalar”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, s.18, İstanbul: 2008, ss. 123-131.
- LITTLE Donald P., “El-Ahkamu's-Sultaniyye'ye Yeni Bir Bakış”, Çev., Ahmet Turan YÜKSEL, *İstem Dergisi*, s.3, Konya: 2004, ss. 191 - 202.
- MÂVERDÎ, *el-Ahkâmu's Sultaniye*, Çev., Ali Şafak 1. Baskı, İstanbul: Bedir Yayınevi, 2017.
- , *el-Ahkâmü's-Sultâniyye ve'l-Vilâyâtü'd-Dîniyye*, Thk. Nebîl Abdurrahmân Hayyâvî, Beyrut: Darü'l-Erkam, 1985.
- OKANDAN Recai G., *Umumi Âmme Hukuku*, İstanbul: Kenan Matbaası, 1966.

- ÖNGÜL Ali, “Ebû Sâlim En-Nasîb”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1994, ss.226-227.
- ÖZAYDIN Abdülkerim, “Nizâmülmülk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, ss. 194-196.
- ÖZEN Şükrü, “el-Gıyâsî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.14, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1996, ss. 61-63.
- SABIRLI Esat, *İbn Teymiyye ve Selefî Yorumları Bağlamında Kur’ân’da Mecaza Bakışı*, (Yüksek Lisans Tezi) Antalya:Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- ŞAFAK Ali, “El-Ahkâmü’s-Sultâniyye”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 1988, ss. 554–55.
- ŞİRVANİ Harun Han, *İslâmda Siyasi Düşünce ve İdare*,Çev., Kemal Kuşcu, İstanbul: İrfan Yayınevi, 1965.
- SANCAR Faruk, “Bağnaz Bir Selefî Mi Endişeli Bir Entelektüel Mi? (İbn Teymiyye’nin Eleştirel Ve Reaksiyoner Karakteri Hakkında)”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, C.18, S.46, Ankara: 2015, ss. 97–125.
- SARIBIYIK Mustafa, *Mâverdî’nin Nasihatü’l Müluk’u ve Siyasi Görüşleri*, (Doktora Tezi), Konya: T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- SARIKAYA Berat, *İslâm Düşüncesinde Tevhid-İbn Teymiyye Örneği*, İstanbul: Gümüşhane Üniversitesi Yayınları, 2013.
- SİVRİOĞLU Töre, “İbn Teymiyye’nin Siyaset, Hukuk ve İktisat Teorisi”,

Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, Balıkesir: Bandırma Onyediy Eylül Üniversitesi Yayınları, s.20, 2013.

TERZİOĞLU Derin, “Bir Tercüme ve Bir İntihal Vakası: İbn Teymiyye’nin Siyasetü’ş-Şeriyeye’sini Osmanlıca’ya Kim(Ler) Nasıl Aktardı?”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Şinasi Tekin Hatıra Sayısı, Sayı 31*, 2007.

TÜRK DİL KURUMU, “Ahraz”, “Pepe” Ankara: TDK Yayınları, 2019, <https://sozluk.gov.tr/>

WAHİB Toi Mohammad, *Mâverdî’ye Göre Devlet, Siyâset ve Hilâfet*,(Yüksek Lisans Tezi), Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2016.

YAVUZ Salih Sabri, “Minhâcü’s-Sünne”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C.30, İstanbul:Türkiye Diyanet Vakfı, 2005, ss. 110–11.

ZUHAYLİ Vehbe, “İslam Fıkhı Ansiklopedisi”, C. X, İstanbul, Feza Yayıncılık, 1994.